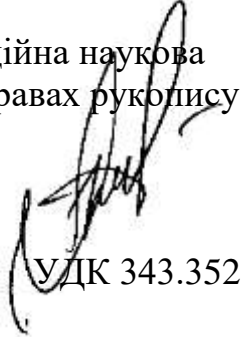

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВИНОКУРОВ АНТОН ІВАНОВИЧ

УДК 343.352

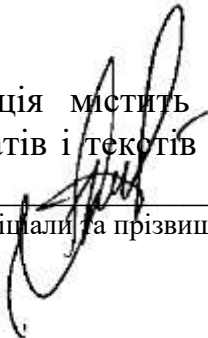
ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПІДКУП
ПРАЦІВНИКА ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ ЧИ
ОРГАНІЗАЦІЇ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

А.І. Винокуров
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник:
Шаблистий Володимир Вікторович,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Винокуров А.І. Кримінальна відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Науково-дослідний інститут публічного права; Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Київ, 2024.

У дисертації удосконалено теоретичні положення кримінального права в частині відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації та напрацьовані пропозиції з удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Дисертація є одним із перших комплексних монографічних досліджень, в якому кримінальна відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації розглянута як кримінальне правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян та як корупційне кримінальне правопорушення.

Уперше доведено, що суспільні відносини, які складають безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 Кримінального кодексу України (далі – КК України) (порядок організації роботи підприємств, установ чи організацій в частині забезпечення встановленого законом порядку виконання своїх обов'язків їх працівниками та особами, що виконують роботи або надають послуги відповідно до умов договору), обов'язково включають в себе ділову репутацію та авторитет підприємств, установ чи організацій.

Сформульовано кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 і 2 ст. 354 КК України, – громадянин України переважно чоловічої статі у віці від 30 до 50 років, який діяв виключно одноособово, на момент вчинення кримінального

правопорушення не мав офіційного місця працевлаштування та (або) навчання, раніше не судимий, має повну загальну середню або базову загальну середню освіту; кримінальні правопорушення, передбачені ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, – раніше несудимий громадянин України чоловічої статі у віці від 30 до 50 років (лікар, фармацевт, інший службовець), який має повну вищу освіту, діяв лише одноособово.

На підставі вивчення зарубіжного досвіду правової регламентації відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації, вивчення емпіричної бази, обґрунтована доцільність посилення кримінальної відповідальності шляхом включення до санкцій ст. 354 КК України покарань у вигляді обмеження та позбавлення волі.

Удосконалено положення науки кримінального права в частині того, що фізична особа-підприємець належить до підприємств, а особи, які уклали з ним трудовий договір, можуть розглядатись як суб'єкти кримінальних правопорушень, передбачених ч. ч. 3-4 ст. 354 КК України.

Удосконалено аргументацію щодо періодизації зародження та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації.

Дістало подальшого розвитку положення щодо відповідності ст. 354 КК України основним підставам та принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь (високий ступінь суспільної небезпеки, що дозволяє віднести його до такого виду кримінальних правопорушень як злочини; є відносно поширеним; протягом останніх років спостерігається негативна динаміка поширення названого акта протиправної поведінки; існує нагальна потреба у притягненні підозрюваних у підкупі працівника підприємства, установи чи організації до кримінальної відповідальності; наявність можливостей у держави (у тому числі матеріальних) у протидії цьому злочину; позитивні наслідки криміналізації переважають над негативними).

Доведено, що ст. 354 КК України є соціально обумовленою, а діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації відповідає

більшості принципам (відсутність зайвості заборони, доцільність, визначеність та єдність термінології) та підставам криміналізації:

- несе високий рівень суспільної небезпеки, що пов'язано у поширенні в соціумі явища корупції та виражається у відповідній оцінці з боку законодавця (діяння віднесено до злочинів);

- є типовим та достатньо поширеним на території України (за період із січня 2019 по травень 2024 р. у 14 областях України та у м. Києві реєструвались випадки вчинення суспільно небезпечних діянь у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації);

- має негативну динаміку поширення (лише у 2023 р. кількість випадків підкупу працівників підприємств, установ чи організацій зросла на майже 64 %);

- необхідність у впливі на суб'єкта підкупу працівника підприємства, установи чи організації кримінально-правовими заходами та наявність матеріальних можливостей держави у забезпеченні кримінально-правової протидії цим актам протиправної поведінки – відповідність вищеперахованим підставам криміналізації (високий рівень суспільної небезпеки, типовість та достатня поширеність, негативна динаміка поширення) апіорі свідчить про важливість та нагальну потребу у протидії названому акту деліктної поведінки кримінально-правовими заходами впливу. Очевидно, що з огляду на рівень суспільної небезпеки цього делікту держава повинна спрямовувати кошти на забезпечення кримінально-правової протидії підкупам працівників підприємств, установ чи організацій;

- співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації – позитивні наслідки віднесення діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації до числа злочинів значно переважають негативні (обмеження прав і свобод суб'єкта кримінального правопорушення, застосування до нього справедливого покарання);

- наявність історичних традицій в частині криміналізації даного суспільно небезпечного діяння – окремі випадки підкупу іншої особи

визнавались правопорушеннями з давніх часів (перші згадки про відповідальність за підкупи іншої особи відносяться до Статуту 1588 р.), кримінальна відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації, який не є службовою (посадовою) особою, була закріплена ще в рамках КК 1960 р.;

- підтримка суспільством рішення законодавця криміналізувати підкуп працівника підприємства, установи чи організації – у сучасному демократичному суспільстві акт корупційної поведінки є неприйнятним для соціуму.

Зарубіжний досвід регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації може бути корисним під час модернізації чинного КК України. Зокрема, закріплення у диспозиціях ч. 1 і 3 ст. 354 КК України вказівки на обов'язок працівника підприємства, установи чи організації діяти всупереч своїм посадовим обов'язкам або шляхом зловживання своїми повноваженнями чи невиконання своїх обов'язків (схожі положення наявні в законах про кримінальну відповідальність Грузії, Естонської Республіки, Республіки Польща та ін.), посилення відповідальності за кваліфіковані склади цього корупційного злочину (КК Грузії, держав Балтії, Республіки Польща та інших країн), закріплення в якості кваліфікуючої ознаки злочину підкупу у великих розмірах (КК Латвійської Республіки, Республіки Польща та інших), виокремлення в окремий склад кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника суб'єкта господарювання у сфері охорони здоров'я (ФРН).

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 1-2 ст. 354 КК України, характеризуються діяннями у вигляді пропозиції щодо надання неправомірної вигоди, обіцянки неправомірної вигоди або безпосереднього надання такої вигоди, тоді як об'єктивна сторона злочинів, передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, – діянням у вигляді прийняття пропозиції отримання неправомірної вигоди, прийняття обіцянки

неправомірної вигоди, прохання надати неправомірну вигоду або безпосереднього отримання неправомірної вигоди.

Дослідження наукових позицій вітчизняних вчених та матеріалів судової практики, поєднане з аналізом диспозицій ст. 354 КК України, дає підстави стверджувати, що суб'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

Ключові слова: авторитет, органи державної влади, підкуп, підприємство, установа та організація, неправомірна вигода, корупційне кримінальне правопорушення.

SUMMARY

Vynokurov A.I. Criminal liability for bribery of an employee of an enterprise, institution or organization. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences in the specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; criminal Executive Law. – Research Institute of Public Law; Dnipro State University of Internal Affairs, Kyiv, 2024.

The dissertation improves the theoretical provisions of criminal law in terms of liability for bribery of an employee of an enterprise, institution or organization and develops proposals for improving legislation and relevant legal practice.

The dissertation is one of the first comprehensive monographic studies in which criminal liability for bribery of an employee of an enterprise, institution or organization is considered as a criminal offense against the authority of state authorities, local governments and associations of citizens and as a corruption criminal offense.

It has been proven for the first time that social relations that constitute the direct object of a criminal offense provided for in Art. 354 of the Criminal Code of

Ukraine (the procedure for organizing the work of enterprises, institutions or organizations in terms of ensuring the legally established procedure for the performance of their duties by their employees and persons performing work or providing services in accordance with the terms of the contract) necessarily include the business reputation and authority of enterprises, institutions or organizations.

A criminological portrait of a person who commits criminal offenses provided for in Parts 1-2 of Art. 354 of the Criminal Code of Ukraine has been formulated - a citizen of Ukraine, predominantly male, aged 30 to 50, who acted exclusively alone, did not have an official place of employment and (or) education at the time of the commission of the criminal offense, had no previous convictions, had a complete general secondary or basic general secondary education; criminal offenses provided for in Parts 3-4 of Art. 354 of the Criminal Code of Ukraine - a previously unconvicted male citizen of Ukraine aged 30 to 50 years (doctor, pharmacist, other employee), who has a full higher education, acted exclusively alone.

Based on the study of foreign experience in the legal regulation of liability for bribery of an employee of an enterprise, institution or organization, and the study of the empirical base, the feasibility of strengthening criminal liability by including in the sanctions of Article 354 of the Criminal Code of Ukraine punishments in the form of restriction and deprivation of liberty has been substantiated.

The provisions of the science of criminal law have been improved in that an individual entrepreneur belongs to the number of enterprises, and persons who have concluded an employment contract with him may be considered as subjects of criminal offenses provided for in Parts 3-4 of Article 354 of the Criminal Code of Ukraine.

The argumentation regarding the periodization of the origin and development of legislation on criminal liability for bribery of an employee of an enterprise, institution or organization has been improved.

The provision on the compliance of Article 354 of the Criminal Code of

Ukraine with the main grounds and principles of criminalization of socially dangerous acts (high degree of social danger, which allows it to be attributed to such a type of criminal offense as crimes; it is relatively widespread; in recent years, there has been a negative trend in the spread of the said act of illegal behavior; there is an urgent need to bring suspects of bribery of an employee of an enterprise, institution or organization to criminal liability; the state has the capabilities (including material ones) to counteract this crime; the positive consequences of criminalization outweigh the negative ones) have been further developed.

It is proven that Art. 354 of the Criminal Code of Ukraine is socially conditioned, and the act of bribing an employee of an enterprise, institution or organization corresponds to most of the principles (absence of redundancy of the prohibition, expediency, certainty and unity of terminology) and grounds for criminalization:

- carries a high level of public danger, which is associated with the spread of the phenomenon of corruption in society and is expressed in the corresponding assessment by the legislator (the act is classified as a crime);

- is typical and quite widespread in the territory of Ukraine (for the period from January 2019 to May 2024, cases of socially dangerous acts in the form of bribing an employee of an enterprise, institution or organization were registered in 14 regions of Ukraine and in the city of Kyiv);

- has a negative dynamics of spread (in 2023 alone, the number of cases of bribing employees of enterprises, institutions or organizations increased by almost 64%);

- the need to influence the subject of bribery of an employee of an enterprise, institution or organization with criminal law measures and the availability of material capabilities of the state to ensure criminal law counteraction to these acts of unlawful behavior - compliance with the grounds for criminalization listed above (high level of public danger, typicality and sufficient prevalence, negative dynamics of spread) a priori indicates the importance and urgent need to counteract

the named act of tortious behavior with criminal law measures of influence. It is obvious that given the level of public danger of this tort, the state should direct funds to ensure criminal law counteraction to bribery of employees of enterprises, institutions or organizations;

- the proportionality of positive and negative consequences of criminalization - the positive consequences of classifying an act in the form of bribery of an employee of an enterprise, institution or organization as a crime significantly outweigh the negative ones (restriction of the rights and freedoms of the subject of the criminal offense, application of a fair punishment to him);

- the presence of historical traditions in terms of criminalization of this socially dangerous act - individual cases of bribery of another person have been recognized as offenses since ancient times (the first mentions of liability for bribery of another person date back to the Statute of 1588), criminal liability for bribery of an employee of an enterprise, institution or organization, who is not an official (official) person, was enshrined in the Criminal Code of 1960;

- public support for the legislator's decision to criminalize bribery of an employee of an enterprise, institution or organization - in a modern democratic society, an act of corrupt behavior is unacceptable for society.

Foreign experience in regulating criminal liability for bribery of an employee of an enterprise, institution or organization may be useful during the modernization of the current Criminal Code of Ukraine. In particular, enshrining in the dispositions of parts 1, 3 of Art. 354 of the Criminal Code of Ukraine, indicating the obligation of an employee of an enterprise, institution or organization to act contrary to their official duties or by abusing their powers or failing to fulfill their duties (similar provisions are available in the laws on criminal liability of Georgia, the Republic of Estonia, the Republic of Poland, etc.), increasing liability for qualified elements of this corruption crime (the Criminal Code of Georgia, the Baltic States, the Republic of Poland, etc.), establishing large-scale bribery as a qualifying element of the crime (the Criminal Code of the Republic of Latvia, the Republic of Poland, etc.), and separating into a separate

element the criminal offense of bribery of an employee of a business entity in the healthcare sector (FRG).

The objective side of criminal offenses provided for in Parts 1-2 of Article 354 of the Criminal Code of Ukraine is characterized by actions in the form of an offer to provide an unlawful benefit, a promise of an unlawful benefit or the direct provision of such benefit, while the objective side of crimes provided for in Parts 3-4 of Article 354 of the Criminal Code of Ukraine is characterized by actions in the form of accepting an offer to receive an unlawful benefit, accepting a promise of an unlawful benefit, a request to provide an unlawful benefit or the direct receipt of an unlawful benefit.

A study of the scientific positions of domestic scientists and materials of judicial practice, combined with an analysis of the provisions of Article 354 of the Criminal Code of Ukraine, gives grounds to assert that the subjective side of the components of criminal offenses in the form of bribery of an employee of an enterprise, institution or organization is characterized by guilt in the form of intent, the type of intent is direct.

***Keywords:** authority, state authorities, bribery, enterprise, institution and organization, illicit gain, corruption criminal offense.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковано основні
наукові результати дисертації:*

1. Винокуров А. І. Вина як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України. *Держава та регіони. Серія Право*. 2022. № 3. С. 289-293.

2. Винокуров А. І. Об'єкт підкупу працівника підприємства, установи чи організації. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С. 301-306.

3. Винокуров А. І. Досвід держав Балтії в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 3. С. 171-175.

4. Винокуров А. І. Досвід Грузії в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 4. С. 123-127.

5. Винокуров А. І. Соціальна обумовленість законодавства про кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 5. С. 172-176.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Винокуров А. І. Щодо особи злочинця, який вчиняє злочин, передбачений ч.ч. 1-2 ст. 354 КК України. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4-5 черв. 2024 р.)*. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 98-100.

7. Винокуров А. І. Кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення, передбачені ч. ч. 3-4 ст. 354 КК України. *Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх вирішення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7-8 лют. 2024 р.)*. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 71–73.

ЗМІСТ

ВСТУП	14	
Розділ 1. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ТА СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПІДКУП ПРАЦІВНИКА ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ ЧИ ОРГАНІЗАЦІЇ		22
1.1. Генеза та сучасний стан законодавства про кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації	22	
1.2. Соціальна обумовленість законодавства про кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації	71	
1.3. Зарубіжний досвід регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації	96	
Висновки до розділу 1	124	
Розділ 2. ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ ПІДКУПУ ПРАЦІВНИКА ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ ЧИ ОРГАНІЗАЦІЇ		127
2.1. Об'єкт та предмет складу підкупу працівника підприємства, установи чи організації	127	
2.2. Об'єктивна сторона складу підкупу працівника підприємства, установи чи організації	152	
2.3. Суб'єкт складу підкупу працівника підприємства, установи чи організації	165	

2.4. Суб'єктивна сторона підкупу працівника підприємства, установи чи організації	191
Висновки до розділу 2	204
ВИСНОВКИ	207
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	214
ДОДАТКИ	234

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституція України у ч. 2 ст. 19 проголосила, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; у ст. 23 – кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Зазначені положення Основного Закону держави знайшли своє втілення в багатьох нормах КК України. Зокрема, особливе поєднання обов'язків представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування та осіб, які до них не належать, законодавцем надано у ст. 354 КК України (стосовно корупційного кримінального правопорушення). Цією нормою передбачено відповідальність як за прийняття обіцянки чи пропозиції неправомірної вигоди, так і її надання, проте суб'єктом тут виступає особа, яка не є службовою. Отже, застосування на практиці ст. 354 КК України має свої особливості.

Згідно з даними Офісу Генерального прокурора (до 2 січня 2020 р. – Генеральної прокуратури України), у 2019 р. обліковано 66 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 КК України, з яких повідомлено про підозру – 55 особам; у 2020 р. – 33, підозр – 28; у 2021 р. – 36, підозр – 27; у 2022 р. – 33, підозр – 24; у 2023 р. – 54, підозр – 51; за 9 місяців 2024 р. – 47, підозр – 34. Водночас у Єдиному державному реєстрі судових рішень за аналогічний період виявлено лише 68 електронних копій обвинувальних вироків за підкуп працівника підприємства, установи чи організації.

Згідно з даними Державної судової адміністрації України, у 2019 р. за

вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 КК України, засуджено 29 осіб, у 2020 р. – 32, 2021 р. – 22, 2022 р. – 9, у 2023 р. – 12 осіб.

Досить незначна кількість як засуджених осіб, так і виявлених кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 КК України, додатково свідчить про правильність спрямування наукового пошуку на вирішення завдання з удосконалення положень кримінального права України в частині відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації.

Питанням захисту людини, суспільства та держави від різних корупційних проявів приділяють увагу такі вітчизняні учені, як П. П. Андрушко, П. С. Берзін, А. М. Бойко, В. І. Борисов, А. А. Вознюк, П. А. Воробей, В. К. Грищук, О. А. Гритенко, Н. О. Гуторова, Л. М. Демидова, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, З. А. Загиней, К. П. Задоя, О. О. Кваша, І. М. Копотун, О. М. Костенко, Л. М. Кулик, М. І. Мельник, С. І. Мінченко, С. А. Мозоль, О. А. Моргунов, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, Є. О. Письменський, О. П. Рябчинська, М. І. Хавронюк, В. В. Шаблистий, С. Д. Шапченко, О. С. Юнін, Н. М. Ярмиш та ін.

У 2017 р. в м. Харків захищено кандидатську дисертацію Овод К. К. «Кримінально-правова характеристика підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України)», в якій надано досить ґрунтовні пропозиції з удосконалення ст. 354 КК України, проте об'єктивно не враховано умови воєнного стану та перманентне реформування антикорупційного законодавства.

Отже, непрогнозовані соціально-політичні умови розвитку українського суспільства, особливості застосування ст. 354 КК України на практиці, наявність невирішених теоретичних проблем розуміння сутності підкупу працівника підприємства, установи чи організації зумовили актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до: пріоритетних тематичних напрямів наукових

досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30.04.2024 № 476; Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р., схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393-р; основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2020–2025 рр., а також Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., схвалених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є вдосконалення теоретичних положень кримінального права в частині відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації та напрацювання пропозицій з удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких *завдань*:

- простежити генезу та сучасний стан законодавства про кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації;
- з'ясувати соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації;
- описати зарубіжний досвід регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації, надати пропозиції щодо його можливого використання;
- охарактеризувати об'єкт та предмет складу підкупу працівника підприємства, установи чи організації;
- виокремити ознаки об'єктивної сторони складу підкупу працівника підприємства, установи чи організації;
- проаналізувати ознаки суб'єкта складу підкупу працівника

підприємства, установи чи організації;

– проаналізувати суб'єктивну сторону складу підкупу працівника підприємства, установи чи організації;

– розробити пропозиції з удосконалення кримінального законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації.

Методи дослідження. У дисертаційному дослідженні використано такі методи: *діалектичний* – для вивчення ст. 354 КК України як корупційного кримінального правопорушення, що вчиняють неслужбові особи, та як кримінального правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (підрозділи 1.2, 2.1-2.4); *історико-правовий* – під час дослідження джерел права про кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації (підрозділи 1.1-1.2); *метод системного аналізу* – під час встановлення соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації та практики застосування ст. 354 КК України (підрозділи 1.2, 2.3); *порівняльно-правовий* – при описанні зарубіжного досвіду регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації, надання пропозицій щодо його можливого використання (підрозділ 1.3); *статистичні* – під час вивчення та узагальнення результатів застосування ст. 354 КК України на практиці (підрозділи 1.2, 2.1-2.4); *моделювання* – для формулювання пропозицій з удосконалення ст. 354 КК України (підрозділи 1.3., 2.4).

Емпіричну основу дослідження становлять результати вивчення:

статистичних даних Офісу Генерального прокурора – щодо виявлених кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 КК України, та вручених повідомлень про підозру за їх учинення; статистичних даних Державної судової адміністрації України – щодо кількості засуджених осіб та їх якісного складу; матеріалів 68-и електронних копій обвинувальних вироків суду за ст. 354 КК України, розглянутих судами різних областей України, що розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень України; опублікованих результатів діяльності антикорупційних органів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних монографічних досліджень, в якому кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації розглянуто як кримінальне правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян та як корупційне кримінальне правопорушення. Зокрема:

вперше:

– доведено, що суспільні відносини, які становлять безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України (порядок організації роботи підприємств, установ чи організацій в частині забезпечення встановленого законом порядку виконання своїх обов'язків їхні працівниками та особами, що виконують роботи або надають послуги відповідно до умов договору), обов'язково включають ділову репутацію та авторитет підприємств, установ чи організацій;

– складено кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 і 2 ст. 354 КК України. Це громадянин України, переважно чоловічої статі, віком від 30 до 50 років, який діяв виключно одноособово, на момент учинення кримінального правопорушення не мав офіційного місця працевлаштування та (або) навчання, раніше несудимий, має повну загальну середню або базову загальну середню освіту. Стосовно кримінальних правопорушень,

передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, такою особою є раніше несудимий громадянин України, чоловічої статі, віком від 30 до 50 років, за професією лікар, фармацевт чи інший службовець, який має повну вищу освіту та діяв виключно одноособово;

– на підставі вивчення зарубіжного досвіду правової регламентації відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації й вивчення емпіричної бази обґрунтовано доцільність посилення кримінальної відповідальності за ст. 354 КК України шляхом збільшення розміру покарань у вигляді обмеження та позбавлення волі на строк до п'яти років;

удосконалено:

– положення науки кримінального права в частині того, що фізична особа-підприємець належить до числа підприємств, а особи, які уклали з ним трудовий договір, можуть розглядатись як суб'єкти кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України;

– аргументацію щодо періодизації зародження та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації (наведено у висновках);

дістало подальшого розвитку:

– положення щодо відповідності ст. 354 КК України основним підставам та принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь (високий ступінь суспільної небезпеки, що дозволяє віднести його до такого виду кримінальних правопорушень, як злочини; є відносно поширеним; протягом останніх років спостерігається негативна динаміка поширення цього акта протиправної поведінки; існує нагальна потреба у притягненні підозрюваних у підкупі працівника підприємства, установи чи організації до кримінальної відповідальності; наявність можливостей у держави (у тому числі матеріальних) у протидії цьому злочину; позитивні наслідки криміналізації переважають над негативними);

– твердження про доцільність виокремлення такої кваліфікуючої ознаки підкупу працівника підприємства, установи чи організації, як отримання неправомірної вигоди у великому розмірі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

– у *правотворчості* – для вдосконалення законодавства у частині кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян та за корупційні кримінальні правопорушення;

– *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у частині протидії корупційній злочинності;

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Антикорупційне законодавство» та відповідних їм спецкурсів;

– *науково-дослідній роботі* – для подальших досліджень проблеми протидії корупції та кримінальним правопорушенням проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

Апробація матеріалів дисертації. Положення дисертації, що становлять наукову новизну та висновки практичного характеру, апробовано на міжнародних науково-практичних конференціях: «Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 7–8 лютого 2024 р.), «Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність» (м. Київ, 4–5 червня 2024 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано сім праць: чотири статті у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України; одна стаття у періодичному науковому виданні іншої держави за профілем дисертації; дві тези доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що включають сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатка. Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок, з яких: основний текст – 202 сторінки, список використаних джерел (164 найменування) – 20 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ТА СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПІДКУП ПРАЦІВНИКА ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ ЧИ ОРГАНІЗАЦІЇ

1.1. Генеза та сучасний стан законодавства про кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації.

Корупція – поширена проблема, що негативно впливає на розвиток будь-якої держави світу. Саме корупція – головний ворог демократії, який у випадку недостатньої протидії загальними та спеціальними суб'єктами перетворює вказаний політичний режим на фікцію.

Для ефективної протидії корупції на всіх рівнях важливо побудувати дієві кримінально-правові норми, що дозволять захистити відповідні групи суспільних відносин від протиправних посягань корупціонерів. До корупційних кримінальних правопорушень відноситься і такий акт деліктної поведінки як підкуп працівника підприємства, установи чи організації. Лише за період з 2021 по 2023 рр. (включно) на території України обліковано 123 злочини даного виду, що свідчить про нагальну потребу у посиленні протидії кримінальним правопорушенням даного виду.

Як вдало наголошує Т. С. Мандюк, дослідження наступності розвитку права на українських землях є важливим не лише заради становлення певних наукових знань, але й з огляду на необхідність вирішення концептуальних питань у законодавстві сучасної України. Державно-правовий розвиток вимагає поетапного вдосконалення правової системи із збереженням позитивних елементів і відмовою від тих, що не виправдали себе чи не

відповідають вимогам часу. Тому історико-правовий досвід виступає своєрідним орієнтиром на шляху вдосконалення чинного законодавства [99, с. 59].

Аналіз питання генези та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність може дозволити віднайти потенційно перспективні напрями модернізації норм чинного КК України, що регулюють відповідальність за вчинення названого суспільно небезпечного діяння та, можливо, встановити недопустимі положення, що знижують ефективність протидії підкупам працівників підприємств, установ чи організацій, та поширювали свою дію на окремі території сучасної України на різних етапах історичного розвитку. Проаналізуємо детальніше вказане питання.

К. К. Овод на дисертаційному рівні зазначає, що підґрунтям встановлення кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації стали норми, що передбачають відповідальність за підкуп службових осіб державних установ та інші форми хабарництва. Вперше, за словами науковця, відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації у загальному виді була передбачена в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. У цьому нормативно-правовому акті відповідальність державних службовців ще не була відокремлена від відповідальності за отримання неправомірної вигоди особою, що перебуває на державній чи громадській службі, проте Уложення визначило основні елементи складу цього злочину та передбачало чіткі санкції за його вчинення [107, с. 6].

Для того, щоб погодитись із думкою К. К. Овод (або спростувати її), проаналізуємо деякі нормативно-правові акти, що діяли на окремих територіях сучасної України до видання Уложення про покарання кримінальні та виправні (далі – Уложення 1845 р.).

Як відомо, одним із перших державних утворень на землях сучасної України була Київська Русь (Давньоруська держава). За часів існування

Київської Русі значну роль у суспільному розвитку відіграло звичаєве право. Норми звичаєвого права продовжували регулювати ряд суспільних відносин навіть на пізніх етапах існування цієї держави, незважаючи на існування цілої низки законодавчих актів. Тому у ряді випадків ті чи інші акти делінквентної поведінки карались суспільством (в особі князя) відповідно до наявних традицій (через що достовірна інформація щодо передбачених покарань за окремі види протиправної поведінки та порядку їх застосування до винного є неповною або взагалі відсутня).

Головним актом Київської Русі прийнято вважати «Руську правду» – збірник законів, що регулював різні сфери суспільних відносин (у тому числі кримінально-правові). Водночас варто зауважити, що за доби існування Давньоруської держави не існувало диференціації права на різні галузі залежно від сфери суспільних відносин, тому вказаний нормативно-правовий акт доречно розглядати як уніфіковані у єдиний документ норми, що регулювали цивільно-правові, кримінально-правові, адміністративно-правові та інші види відносин.

Як вдало наголошує В. М. Іванов, вінцем давньоруського права є кодифікований юридичний збірник «Руська правда» (термін «правда» тут означає закон). Оригінал збірника не зберігся. Він дійшов до нас у 106 списках (дехто з дослідників називає іншу кількість списків – близько 300) – у літописах та юридичних збірниках XIII–XVII ст. Списки мають назви або за місцем їх знаходження (Синодальний – у бібліотеці Синоду, Академічний – у бібліотеці Академії наук, Троїцький – у Троїцько-Сергієвій лаврі), або за прізвищем осіб, які їх знаходили (Карамзінський, Татищевський та ін.). Ці списки поділяють на три редакції – коротку, розширену та скорочену з розширеної [76, с. 69].

Отже, умовно списки «Руської правди» можна диференціювати на три редакції. Водночас зауважимо, що названі вище списки мали низку відмінностей. Відмінності у редакціях залежали від місця видання та

пояснювались рядом факторів, серед яких: часові рамки, вплив місцевих політичних еліт (нагадаємо, Київська Русь – специфічне державне утворення, в якому на багатьох землях централізована влада не мала вирішального впливу на населення (високий рівень влади місцевих князів) тощо.

Дослідивши зміст «Руської правди» (короткої редакції за Академічним списком та просторої редакції за Троїцьким списком) [55, с. 28-37], нами не виявлено норм, що передбачали б відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації.

Зауважимо, що у ст. 60 «Руської правди» «Просторової редакції за Троїцьким списком» була передбачена відповідальність за стягнення господарем із закупу суми грошей більшої, ніж була передбачена. За відповідне діяння було передбачене покарання у виді повернення всієї суми грошей (тобто більше, ніж сума переплати) та сплати штрафу князю у розмірі 12 гривень [55, с. 34]. Припускаємо, що в процесі еволюції законодавства про кримінальну відповідальність саме ця норма могла бути джерелом для виникнення окремих статей, що передбачають кримінальну відповідальність за корупційні делікти. Водночас, без сумніву, ст. 60 згаданого законодавчого документа не можна розглядати як прообраз ст. 354 КК України.

Отже, «Руська правда», як один із головних (якщо не головний) нормативно-правових актів Київської Русі не містила норм, які б прямо передбачали юридичну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації. У даному законодавчому документі взагалі були відсутні норми, що передбачали відповідальність за корупційні та (або) пов'язані із корупцією кримінальні правопорушення (як і згадки самого поняття «корупція», що частково пояснюється двома основними причинами: підвищеним рівнем корумпованості суспільства на початкових етапах розвитку державності (рівень влади нерідко прямо залежав від майнового стану особи) та значним впливом звичаєвого права (в окремих випадках

підкупи інших осіб (переважно посадових) могли каратись відповідно до наявних традицій).

З розпадом Київської Русі значна частина українських земель опинилася у складі Великого князівства Литовського – потужної держави Східної Європи, що об'єднала у собі окремі території сучасної України, Республіки Білорусь, Литовської Республіки, Республіки Молдова, Республіки Польща та Російської Федерації. Саме Велике князівство Литовське стало новим політичним центром слов'ян.

До основних законодавчих документів епохи існування Великого князівства Литовського дослідники відносять Статути 1529, 1566 та 1588 рр., що, як і «Руська правда» (яка, до речі, і стала одним з джерел формування цього документа), поєднували у собі комплекс норм різних галузей права. Перелічені Статути вважалися доволі революційними для свого часу, адже регулювали широкий спектр суспільних відносин.

Проаналізувавши зміст Статутів 1529 [135] та 1566 рр., нами не виявлено норм, що передбачали б відповідальність за підкуп іншої особи. Думається, це обумовлено тими ж причинами, що і відсутність закріплених норм, які б регулювали юридичну відповідальність за корупційні (або пов'язані з корупцією) делікти у проаналізованій вище «Руській правді».

Остання редакція Статуту Великого князівства Литовського була прийнята у 1588 р. Перш ніж розглянути вказаний документ у розрізі регулювання юридичної відповідальності за підкуп працівника, установи чи організації, варто наголосити на тому, що наприкінці XVI ст. більшість українських територій, що раніше входила до складу згаданої країни, в результаті військово-політичних процесів у Східній Європі були інтегровані до складу інших держав. Водночас Статут 1588 р. здійснив значний вплив на розвиток вітчизняного законодавства та юриспруденції (насамперед, під час укладання «Прав, за якими судиться малоросійський народ» та низки інших

документів), тому аналіз названого нормативно-правового акта вбачається доцільним.

Цікавим в контексті дослідження злочинів, пов'язаних із підкупом іншої особи, вбачається зміст ст. 8 «Про призначення возних і присягу їхню» розділу четвертого «Про суди і про суддів», у якій зазначалося наступне:

«Уставуємо, воліючи мати, аби в кожному суді на врядах наших земському, гродському, підкоморському і комісарському завжди порядок і справа звичайно йшли, і для того надаємо повноваження, аби пани, воєводи в кожному повіті судовому, де книги лежать, а в землі Жмудській – пан староста Жмудський, возних уставляли, давали і призначали шляхту, людей добрих і віри гідних, доброчесних і осілих у тому ж повіті, яких вряд земський і шляхта оберуть і дадуть свідчення про доброчесність і добру славу їхню листом своїм, так багато, як би згідно з розміром повіту потреба вказувала; і коли присягу возний вчинить і ім'я його до книг гродських, а потім і до земських книг на роках вписане буде, тоді вже такий возний те все, що до вряду його, возного, належить, слушно відправляти може, і завжди по черзі два або три возних при суді гродському мешкати будуть повинні для всяких поточних потреб; а присягати возні мають тими словами: «Я, Н, присягаю Пану Богу, в трійці єдиному, на тому, що я, будучи возним, у тому повіті маю вірно, доброчесно, побожно і справедливо того вряду дотримуватися, позви і всякі листи його милості господарські і врядові чесно і ретельно відносити і віддавати і в маєтках покладати, також правдиво те, на що буду від сторони взятий, і що справедливо бачити і чути буду, гвалти, бій, рани і шкоди, оглядаючи правдиво, [для внесення] до книг врядових зараз же, без зволікання засвідчувати, і все інше відправляти, що належить врядові моєму, ні за обіцянки, ні за подарунки, *ні за хабарі ані* з приязні, ані з неприязні, ані з боязні і не боячись ніяких погроз, єдине тільки згідно з Богом і святою справедливістю чинячи, і кожному потребууючому без ніяких

надуманих відмов і тяганини на потреби судові їздити, так мені, Боже, допоможи, а якщо *несправедливо – побий мене, Боже*» [136, с. 121].

Таким чином, констатуємо, що саме Статут 1588 р. став одним із найперших нормативно-правових актів, в якому було зафіксовано категорію «хабар», що використовувалась у клятві возного. Такий формат викладення норми вкотре засвідчує факт того, що у тогочасному суспільстві залишався суттєвим вплив звичаєвого права. З огляду на конструкцію норми (словосполучення про «побиття» у випадку невиконання вимог клятви) припускаємо, що до винного у порушенні присяги могли застосовувати тілесні покарання.

Додамо, що дана норма поширювала свою дію винятково на таку категорію представників влади, як возний. Зауважимо, що у Великому князівстві Литовському возний належав до кола судових посадовців, наділених широким спектром повноважень (дана особа не здійснювала безпосередньо функцію правосуддя, проте реалізовувала ряд процесуальних та допоміжних напрямів роботи).

Отже, саме Статут 1588 р. став одним із перших нормативно-правових актів, у якому була опосередковано передбачена відповідальність за хабарництво (тілесні покарання) та згадувалась категорія «хабар». Водночас у Статуті 1588 р. не містилося прямої норми, що передбачала б відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації, втім саме Статут 1588 р. став одним із перших документів, що передбачав відповідальність за корупційні або пов'язані із корупцією кримінальні правопорушення.

Як зазначає Ю. О. Чернега, генезис кримінально-правового регулювання кримінальної відповідальності за підкуп потрібно розглядати в нерозривному зв'язку з нормами права російської імперії, які не тільки суттєво впливали на право України, а самі часом були джерелами права на території нашої держави [148, с. 34].

Історично ряд територій сучасної України тривалий час перебували у складі російської імперії. Імперські амбіції сусідньої держави відомі з давніх часів, тому не дивно, що різні країни світу (або їх частини) в різні історичні періоди знаходились під її окупацією. Через це норми права російської імперії здійснили суттєвий вплив на подальший розвиток вітчизняної юриспруденції. Тому в розрізі дослідження питання розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації доречно проаналізувати окремі положення відповідних документів.

У російській імперії корупція була невід'ємною частиною суспільного життя. Рівень впливу людини у суспільстві залежав від наявності фінансових ресурсів, походження (родословної) та наявності залежного (до 1861 р. юридично і фактично, після 1861 р. – фактично) населення. Відповідний стан речей нерідко фіксувався і на законодавчому рівні. Так, наприклад, покарання за вчинення злочину нерідко залежало від того, до якої верстви населення належав винний (наприклад, якщо людина належала до знаті, то вона звільнялася від тілесних покарань, якими були пронизані санкції статей законів про кримінальну відповідальність).

Влада російської імперії періодично робила спроби викоринити корупцію (або, хоча б, знизити її рівень). Для цього приймались численні нормативно-правові акти, які нерідко були спроектовані із зарубіжних документів. Серед них – і документи, що передбачали юридичну відповідальність за підкуп інших осіб та низку корупційних (пов'язаних із корупцією) деліктів.

Як вдало наголошує Ю. О. Чернега, в указі російського імператора Петра I 1714 р. підкуп отримує офіційну назву «лихоїмство», а його зміст інтерпретується як будь-які побори чи збори на користь посадових осіб при виконанні ними службових обов'язків. Цей указ носив характер основної

консолідованої норми щодо відповідальності за підкуп, а головні його положення увійшли до Зводу кримінальних законів [148, с. 34].

Отже, переломним моментом в ході розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за низку корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень (у тому числі підкупу працівника підприємства, установи чи організації) стала перша половина XVIII ст. Саме у цей час в російській імперії на нормативно-правовому рівні вводиться категорія «лихоїмство» та запроваджується низка норм, спрямованих на подолання явища корупції (у тому числі підкупу окремих категорій населення (у переважній більшості – державних службовців).

Окремо зауважимо, що відповідно до «Словника української мови XVI – I пол. XVII ст.» (відп. ред. Д. Гринчишин, М. Чікало) категорії «лихоиманіє», «лихоимство (лихоїмство)» використовувались у наступних значеннях:

- хабарництво;
- користолюбство [133, с. 66].

Враховуючи вищевикладене, під час аналізу відповідних норм законодавства російської імперії ми будемо використовувати поряд з поняттям «лихоїмство» категорію «хабарництво».

Протягом тривалого часу законодавство російської імперії являло собою велику кількість розгалужених нормативно-правових актів, що не були узгоджені між собою та не рідко суперечили один одному. Таке становище зберіглося і в частині законодавства про кримінальну відповідальність, що створювало ряд складнощів для органів досудового розслідування та суду в частині кваліфікації діянь винного та притягненні його до відповідальності. Як наслідок, за вчинення одного і того самого діяння особи могли отримати діаметрально протилежні за своєю суворістю покарання.

З метою вирішення перелічених проблем у першій половині XIX ст. законодавець російської імперії зробив спробу систематизації законодавства, що вилилося у створенні Зводу законів Російської Імперії. Звід законів російської імперії складався з різних книг (останні, зі свого боку, диференціювались на томи), що являли собою уніфіковані за предметом регулювання суспільних відносин збірки законів, що приймалися в різні періоди часу. Останній фактор був причиною наявності численних колізій та прогалин. Тому Звід законів Російської імперії був лише тимчасовим вирішенням проблем, адже для якісного врегулювання ряду важливих питань у різних галузях права поставала нагальна потреба у прийнятті якісно нових законодавчих актів.

Серед низки книг Зводу законів Російської імперії була і книга VIII «Закони кримінальні» (том XV «Звід законів кримінальних»), видана у 1832 р. (далі – Звід 1832 р.).

Відповідно до Зводу 1832 р. всі делікти поділялись на маловажні злочини (проступки) та злочини. Згадані акти делінквентної поведінки відрізнялись між собою за видами покарання, що були передбачені у санкціях відповідних норм. Так, у разі, якщо санкція передбачала покарання у виді легкого тілесного покарання або поліцейського виправлення – діяння відносилось до проступків, у решті ж випадків делікт відносився до злочинів [131, с. 1].

З вищевикладеного слідує, що диференціація деліктів на злочини та проступки (маловажні злочини) залежала від ступеня суспільної небезпечності таких діянь (злочини розглядались як більш небезпечні акти делінквентної поведінки).

У ст. 506 глави п'ятої «Про порушення Статутів Митних» зазначалося, що особа, яка заради вигоди надасть гроші або дарунки, або іншим чином підкупить посадових осіб митниці, – підлягає покаранню як лиходавець (хабародавець) за ст. 316 даного нормативно-правового акта [131, с. 169].

Таким чином, суб'єкт названого кримінального правопорушення відносився до числа загальних. Водночас діяння кваліфікувалось за ст. 506 Зводу 1832 р. виключно у випадках, коли винний намагався вчинити підкуп посадової особи митниці.

Зауважимо, що ст. 506 Зводу 1832 р. відноситься до відсильних норм. Зокрема, у випадку кваліфікації дій винного за названою нормою цього нормативно-правового акта він підлягав покаранню у тій же мірі як і лиходавець. При цьому ст. 316, на яку вказує законодавець, не передбачала видів та ступенів покарань для лиходавців (хабародавців), а лише наводила коло осіб, які визнавались співучасниками у хабарництві (лихоїмстві). Так, у вказаній нормі зазначалося наступне: «Співучасниками у хабарництві (лихоїмстві) є: 1) начальники, які сприяють чиновникам у хабарництві (лихоїмстві); 2) ті, хто допомагав винним у вчиненні незаконних поборів та повинностей, прийнятті хабарів; 3) лиходавці (хабародавці); 4) особи, які приймали подарунки замість інших; 5) підлеглі, яким було відомо про факт цього злочину, але які не повідомили про це навіть через страх через підпорядкування винному; 6) судді, які будуть покривати винних у цьому злочині або полегшувати їм покарання» [131, с. 110].

Положення вищевикладеної норми вважаємо доволі дискусійними, адже у ряді випадків керівники хабарників могли не знати про відповідні акти деліктної поведінки свого підлеглого, а відтак притягнення їх до відповідальності було недоцільним рішенням, адже в їх діях була відсутня суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення. За цих обставин наявна конструкція ст. 316 Зводу 1832 р. могла, навпаки, породжувати корупцію, адже у такому випадку керівникам хабарників було вигідно приховувати відповідні злочини з метою уникнення кримінальної відповідальності. Схожа ситуація могла спостерігатись і у випадку, коли підлеглий дізнався про факти вчинення його керівником актів хабарництва, адже у такому випадку, враховуючи той факт, що в російській імперії на

початку XIX ст. панувала система диференціації суспільства на окремі соціально-правові групи (наявність залежного населення), повідомлення відповідної інформації могло зіграти злий жарт з такою особою (відсутність достатнього рівня правового захисту людини).

Якщо лихоїмство розглядалось законодавцем як акт хабарництва (або ж підкупу), а лиходавець – як особа, яка пропонувала (або безпосередньо надавала) відповідну неправомірну вигоду, то відповідне посилення у ст. 506 на ст. 316 Зводу 1832 р. виглядає недоречним.

Цікавим вбачається зміст глави шостої «Про лихоїмство (хабарництво)». У ст. 308 названого нормативно-правового акта зазначалося, що лихоїмство диференціювалось на три види:

- 1) незаконні побори під виглядом державних податків (зборів);
- 2) вимагання речами, грошима або припасами;
- 3) хабарі з тих, хто просить, по справах виконавчих та судових [131, с. 107].

На нашу думку, відповідна диференціація була не досить вдалою, адже вичерпний перелік способів вчинення хабарництва дозволяв маргінально налаштованим особам вигадувати нові способи реалізації даного делікту, уникаючи тим самим кримінальної відповідальності.

Стаття 309 Зводу 1832 р. розкривала дефініцію категорії «незаконний побір»:

- 1) збір грошима та речами, невизначеними законом;
- 2) будь-який надлишок у державному податку чи повинності;
- 3) наряд повітових мешканців на роботу для приватної вигоди та під видом державної або земської повинності» [131, с. 107].

Отже, перелічені діяння відносились до такого виду лихоїмства (хабарництва) як незаконні побори під виглядом державних податків (зборів). Вказаний вид лихоїмства охоплював як незаконне отримання певних

майнових благ (грошові кошти, речі), так і виконання певних послуг на користь особи, яка отримувала хабар, або третіх осіб.

Ст. 310 Зводу 1832 р. розкривала зміст поняття «вимагання» в контексті акту хабарництва. У даному випадку під ним розумілась будь-яка вигода, що була запитана суб'єктом злочину (посадовою особою) в рамках його служби під страхом утиску у справі [131, с. 107].

Зрозуміло, що відповідне діяння несло підвищений рівень суспільної небезпеки, тому рішення законодавця російської імперії виокремити його в окремий вид хабарництва виглядає цілком доречним.

У ст. 311 розкривалася дефініція поняття «хабар». Під цим поняттям розумілися будь-які подарунки, що надавалися чиновникам «для послаблення сили закону» [131, с. 108].

Певним недоліком вказаної норми, на нашу думку, було те, що у ній не розкривався зміст категорії «подарунок», що могло створювати певні проблеми під час кваліфікації дій винного.

У ст. 312 зазначалося, що сутність хабарів не змінюється, а тяжкість злочину не зменшується:

1) коли гроші, припаси, товари або речі були тільки обіцяні чиновнику як посил; але варто брати до уваги тільки те, чи було у справі послаблення закону та чи слугували хабарі спонуканням до цього;

2) коли сума грошей або кількість припасів, товарів, речей, що були подаровані або обіцяні, були незначними;

3) коли хабарі, надані чиновнику не прямо, але через іншого, під приводом продажу, обміну або іншої угоди [131, с. 108].

Що стосується обіцянки чи пропозиції надання неправомірної вигоди, нагадаємо: схожий підхід наразі міститься у чинному КК України (у тому числі в ст. 354 КК України «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації»).

Зауважимо, що в контексті «незначної суми» чинна редакція ст. 354 КК України не прив'язана до мінімальної суми коштів. При цьому в окремих випадках такі діяння можуть бути розцінені як випадок, передбачений ч. 2 ст. 11 КК України.

Очевидно, що третій випадок хабарництва (через третіх осіб) також наразі карається чинним КК України. Водночас особи несуть відповідальність за правилами, закріпленими у розділі VI Загальної частини закону про кримінальну відповідальність «Співучасть у кримінальному правопорушенні».

Зауважимо, що відповідно до змісту Зводу 1832 р., особа, яка була розкрита у хабарництві, каралася незалежно від її стану, чину, заслуг тощо. Водночас, якщо обвинувачений зміг довести той факт, що хабар було надано на його ім'я без його відома, то за відповідний злочин каралася особа, яка надала хабар [131, с. 109].

Дана норма лише вказувала на факт необхідності притягнення винного до кримінальної відповідальності. При цьому самі покарання були різними, залежно від належності винного до того чи іншого стану (принцип «чим вище положення винного у соціумі – тим менш суворе покарання»).

Відповідно до ст. 314 вищеназваного Закону про кримінальну відповідальність винний в отриманні або наданні хабаря у будь-якому виді карався, залежно від ступеня злочину та його наслідків, позбавленням всіх прав стану, направленням у солдати та засланням на поселення або каторжні роботи. При цьому особи, які відповідно до стану підлягали тілесним покаранням, каралися батогом у тій же співрозмірності [131, с. 109].

Враховуючи особливості складу названого кримінального правопорушення припускаємо, що у більшості випадків суб'єкт злочину карався саме першими видами покарання, адже тілесні покарання, як правило, застосовувались до найменш захищених верств населення. Водночас навіть такі покарання, як позбавлення всіх прав стану, направлення

у солдати та заслання на поселення або каторжні роботи, були досить суворими, а подекуди – навіть жорстокими (наприклад, у випадку застосування до винного покарання у виді каторжних робіт або направлення у солдати (з урахуванням умов проходження та строків проходження служби)).

Зі ст. 314 Зводу 1832 р. також слідує, що законодавець російської імперії не розглядав кваліфікованих видів хабарництва (лихоїмства), через що диференціація даного делікту на види залежно від способу отримання неправомірної вигоди виглядає недоопрацьованою.

Таким чином, якщо перші згадки про підкуп іншої особи були закріплені у змісті Статуту 1588 р., то у Зводі 1832 р. вказаний аспект було суттєво доопрацьовано. Саме останній документ був одним із перших, в яких розкривалась дефініція хабарництва (лихоїмства) та види вказаного делікту, закріплювалась система покарань, що могла бути застосована до кримінального правопорушника.

Усе це дає підстави не погодитись із вищевикладеною тезою К. К. Овод про те, що підґрунтям встановлення кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації стали норми, що передбачали відповідальність за підкуп службових осіб державних установ та інші форми хабарництва, закріплені в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. [107, с. 6]. Відповідні норми з'явились значно раніше – як мінімум, у Зводі 1832 р.

З урахуванням вищевикладених недоліків, що містились у Зводі 1832 р., вже через тринадцять років у російській імперії було видано перший кодифікований закон про кримінальну відповідальність – «Уложення про покарання кримінальні та виправні», що набрав чинності у 1846 р.

У новому законі про кримінальну відповідальність зберігався принцип диференціації деліктів на злочини та проступки. Однак відтепер критерій диференціації був дещо іншим, а саме: посягання на недоторканність влади

та (або) безпеку суспільства або окремих громадян відносилось до злочинів, решта ж деліктів належали до проступків. При цьому в окремих випадках розмежувати злочини від проступків було доволі складно, адже між ст. 1 та 2 даного нормативно-правового акта містилась певна колізія (у ст. 1 зазначалось, що «посягання на права *та безпеку суспільства або окремих осіб* є злочином», а у ст. 2 – що «порушення правил, виданих для охорони визначених законами прав або *публічної чи особистої безпеки* або користі, мають назву проступок» [143, с. 1-2].

Подальші роздуми з цього питання відвертають нашу увагу від предмета дисертаційного дослідження, тому з огляду на обмежений обсяг даної наукової роботи розглянемо безпосередньо норми, що передбачали кримінальну відповідальність за підкуп тих чи інших категорій осіб.

Стаття 1150 Уложення 1845 р. передбачала кримінальну відповідальність для засновників банд та шайок, утворених для вчинення різноманітних злочинів. Серед вказаних злочинів варто виокремити підкуп чиновників або службовців якої-небудь частини управління і т. п. За вказаний акт протиправної поведінки винний підлягав покаранням у виді позбавлення всіх особливих як особисто, так і відповідно до стану наданих йому прав та переваг з подальшим засланням на проживання до губерній Іркутської або Єнісейської, з ув'язненням на строк від 2 до 3 років та із заборороною виїзду в інші губернії Сибіру на строк від 8 до 10 років або у випадку, якщо винний не звільнений від тілесних покарань, – покаранню різками у мірі, визначеній ст. 35 цього Уложення для другого ступеня покарань цього роду та направленням до випраної арештантської роти цивільного відомства на строк від 6 до 8 років [143, с. 472-473].

Без сумніву, відповідний делікт ніс високий рівень суспільної небезпеки (адже сам факт створення відповідних злочинних груп свідчить про стійку асоціальну установку суб'єктів), проте передбачені у санкції

наведеної вище норми покарання вбачаються недопустимими (зокрема, в частині можливості застосування такого виду покарання, як тілесне).

Загалом більшість норм, що передбачала кримінальну відповідальність за підкуп тих чи інших осіб, була закріплена у главі шостій даного нормативно правового акта, що мовою оригіналу мала назву «О мздоимствѣ и лихоимствѣ», що складалася з тринадцяти статей (ст.ст. 401-413).

У ч. 1 ст. 401 зазначалося наступне:

«Якщо чиновник або інша особа, яка перебуває на державній або громадській службі, в рамках справи або діяння, що стосується його служби, прийме, хоча і без будь-якого порушення своїх обов'язків, подарунок, що полягає у грошах, речах або у будь-чому іншому, або ж, отримавши його без попередньої на це згоди, не поверне його негайно або, у всякому разі, не пізніше ніж через три дні, то за це у випадку, якщо подарунок було прийнято або отримано вже після виконання того, за що цей подарунок було подаровано, винний підлягає:

грошовому стягненню вдвічі по відношенню до ціни подарунка; коли ж подарунок прийнято або отримано раніше, то, крім того, стягненню у тій же мірі та відстороненню від посади» [143, с. 174].

Назване суспільно небезпечне діяння несло значно меншу суспільну небезпеку, ніж злочини, уже проаналізовані нами в рамках дослідження Зводу 1832 р., адже винний не порушував своїх службових обов'язків та не вимагав у інших осіб будь-яких благ для вирішення справ та прийняття необхідних рішень. Водночас навіть такі випадки посягали на нормальну службову діяльність в органах державної влади та місцевого самоврядування [92, с. 476], тому законодавець російської імперії цілком справедливо зарахував їх до числа деліктів. За цих обставин на відміну від покарань, закріплених за хабарництво у нормах Зводу 1832 р., перелічені покарання виглядають цілком гуманними та справедливими.

Додамо, що ч. 2 передбачала таке ж покарання для осіб, які приймали відповідні подарунки через третіх осіб [143, с. 174]. Водночас не відомо, чи несли у такому випадку відповідальність за це протиправне діяння треті особи (пособники).

Ст. 402 Уложення 1845 р. передбачала кваліфікований склад хабарництва – прийняття чиновником або іншим посадовцем відповідних благ (незалежно від розміру їх вартості) за порушення ним своїх службових обов'язків. За цей делікт винний карався втратою всіх особливих як особисто, так і відповідно до стану наданих йому прав та переваг, та до заслання на проживання у Томську або Тобольську губернії, з ув'язненням на строк від одного до трьох років або, якщо винний не звільнений відповідно до закону від тілесних покарань, до покарання різками у мірі, визначеній ст. 35 цього документа, для третього або четвертого ступеня покарань цього роду та до віддання до виправних арештантських рот цивільного відомства на строк від двох до шести років [143, с. 175].

Без сумніву, відповідний акт протиправної поведінки привносив підвищений рівень суспільної небезпеки (порівняно з деліктом, закріпленим у ст. 401 Уложення 1845 р.), тому рішення передбачити за нього більш суворі покарання виглядає цілком обґрунтованим.

Що стосується покарань за вказані суспільно небезпечні діяння, то вони були подібними до тих, що містились у санкції ст. 314 Зводу 1832 р. Як і в останньому випадку, винний міг бути засуджений до тілесного покарання, якщо належав до найнижчих верств населення.

Додамо, що вищеперелічені покарання застосовувались до чиновників і у випадку, якщо винний діяв всупереч своїх службових обов'язків з метою надання відповідних благ третім особам [143, с. 176].

Нагадаємо, схожа конструкція передбачена і у диспозиції ст. 354 КК України (надання неправомірної вигоди третій особі).

Ст. 405 Уложення 1845 р. передбачала наступне:

«Особа, яка отримала хабар, рівномірно визнається винною та підлягає визначеним за злочини цього роду покаранням і у випадках:

- коли він хабар прийняв не сам, а через іншу особу, або ж дозволив прийняти його жінці, дітям, родичам, домашнім або кому-небудь іншому;

- коли гроші або речі були ще не повернені, а тільки обіцяні йому, по виявленому ним бажанню або згоді;

- коли хабар переданий йому прямо або через іншого з його відомства, під приводом програшу, продажу, міни, або будь-якої псевдозаконної угоди» [143, с. 176].

Згадана норма базувалася на положеннях ст. 312 Зводу 1832 р., що уже була проаналізована нами. З огляду на той факт, що на практиці траплялися випадки нових способів хабарництва, що не охоплювались останньою нормою, диспозиція ст. 405 Уложення 1845 р. була суттєво доопрацьована. Зокрема, у ній був доданий такий випадок хабарництва, як надання благ через начебто програш (в ході азартної гри).

Ст. 406 Уложення 1845 р. передбачала наступне:

«Вищою мірою лихоїмства є вимагання. Під ним розуміється:

1) Будь-який прибуток або інша вигода, придбана по справах служби шляхом утиску, або ж погрозами чи взагалі страхом утиску;

2) Будь-яка вимога подарунків, або ж невстановленої законом плати, або позички, або ж яких-небудь послуг, прибутків або інших вигод по справі або діянню, що стосуються служби або посади винного, під будь-яким приводом або видом;

3) Будь-які непередбачені законом або у надлишку проти визначеної кількості побори грошима, речами або чим-небудь іншим;

4) Будь-які незаконні наряди мешканців на свою або чию-небудь роботу» [143, с. 176-177].

Нагадаємо, у Зводі 1832 р. хабарництво диференціювалось на три види: незаконні побори під виглядом податків, вимагання та, власне, хабарі. За цих

обставин, як було наголошено вище, законодавець не розглядав їх крізь призму «менш небезпечні» або «більш небезпечні», закон про кримінальну відповідальність лише констатував види лихоїмства.

В Уложенні 1845 р. означене питання було суттєво доопрацьовано. Зокрема, відтепер вимагання неправомірної вигоди визнавалось кваліфікованим складом хабарництва (що з огляду на спосіб вчинення даного делікту виглядало доволі логічним кроком з боку законодавця російської імперії). Крім того, такі види хабарництва як незаконні побори під виглядом податків та вимагання були об'єднані в єдиний вид вимагання.

Думається, з урахуванням схожості двох останніх видів хабарництва (незаконні побори під виглядом податків та вимагання) об'єднання їх в єдиний кваліфікований склад було обґрунтованим рішенням. Нагадаємо, відповідно до ч. 4 ст. 354 КК України вимагання неправомірної вигоди також розглядається як кваліфікований склад підкупу працівника підприємства, установи чи організації.

За названий кваліфікований склад хабарництва в Уложенні 1845 р. було передбачено занадто суворі покарання. Зокрема, залежно від обставин справи та приналежності до того чи іншого стану винний міг підлягати наступним видам покарання:

1) заслання на проживання до Томської або Тобольської губерній із втратою всіх особливих як особисто, так і відповідно до стану наданих йому прав та переваг з ув'язненням на строк від двох до трьох років;

2) позбавлення всіх прав стану та заслання на поселення у віддалені місця Сибіру (якщо особа не була відповідно до закону звільнена від тілесних покарань, то замість цього заходу державного примусу до винного застосовувалось покарання у виді ударів різками та направленні до виправної арештантської роботи цивільного відомства на строк від чотирьох до шести років);

3) позбавлення всіх прав стану та заслання на каторжні роботи на заводи на строк від шести до восьми років (у випадку, якщо винний використовував для вимагання насильство над іншою особою). Водночас, якщо особа відповідно до законодавства не була звільнена від тілесних покарань, то, крім даного виду покарання, до винного застосовувалось також побиття батогами через катів з накладенням тавра [143, с. 177].

Із викладеного випливає, що у багатьох випадках винний у кваліфікованому складі лихоїмства міг бути засуджений до такого ж покарання, що і суб'єкт злочину, закріпленого у ст. 402 Уложення 1845 р. Даний факт свідчить про недостатню опрацьованість питання пропорційного співвідношення закріпленого покарання ступеню суспільної небезпеки делікту.

Що стосується покарань, то, як і у попередньому випадку, вони були занадто жорстокими, навіть з урахуванням часу видання названого нормативно-правового акта.

Цікавим вбачається також той факт, що за хабарництво притягались до кримінальної відповідальності й інші співучасники злочину. Вид покарання залежав від ступеня вини співучасника та його ролі у вчиненні злочину. Тож вказане питання (правил притягнення до відповідальності співучасників хабарництва) було суттєво доопрацьовано порівняно зі Зводом 1832 р.

Водночас особа, яка пропонувала неправомірну вигоду посадовій особі, підлягала менш суворому покаранню (сувора догана, штраф тощо) [143, с. 180-181]. Думається, відповідний принцип створював ризики для поширення корупційних діянь серед населення. Зокрема, відсутність суворого покарання за пропонування (обіцянку) або надання неправомірної вигоди не створювали страху у маргінально налаштованих осіб бути притягнутими до кримінальної відповідальності.

Варто зазначити, що закон про кримінальну відповідальність 1845 р. також передбачав відповідальність за інші випадки підкупу людей:

неправдиві показання у суді, зумовлені підкупом особи (ст. 1169), підкуп виборця (ст. 1884) тощо. Водночас за вчинення відповідних суспільно небезпечних діянь були передбачені суворі покарання (заслання до Сибіру, каторжні роботи, тілесні покарання тощо).

Отже, новий закон про кримінальну відповідальність 1845 р. було суттєво доопрацьовано в частині регулювання відповідальності за підкупи тих чи інших категорій осіб (у першу чергу державних службовців та представників органів місцевого самоврядування). Відтепер законодавець виокремлював два різновиди хабарництва: вимагання (що поєднувало у собі незаконні побори під виглядом державних податків або зборів та вимагання) та, власне, хабарництво. Перший злочин розглядався як більш суспільно небезпечний, тому за нього цілком справедливо були передбачені суворіші покарання (водночас відповідні покарання у більшості випадків відрізнялися між собою несуттєво). Крім того, в Уложенні 1845 р. було розширено коло деліктів, пов'язаних із підкупом іншої особи, що відрізнялись між собою за об'єктивною стороною, суб'єктом тощо (підкуп свідків, підкуп виборців тощо).

У 1903 р. у російській імперії було прийнято новий закон про кримінальну відповідальність – «Кримінальне уложення» (далі – Уложення 1903 р.). Хоча названий нормативно-правовий акт так і не набрав чинності у повному обсязі на території всієї російської імперії, він здійснив значний вплив на розвиток вітчизняної юриспруденції. Через це розглянемо окремі норми даного законодавчого документа, що регулювали відповідальність за підкуп іншої особи загалом, та такої категорії, як працівники підприємств, установ чи організацій, – зокрема.

У новому законі про кримінальну відповідальність всі суспільно небезпечні діяння диференціювались на три категорії:

- 1) тяжкі злочини (делікти, за які були передбачені покарання у виді смертної кари, каторги або заслання на поселення);

2) злочини (діяння, за які закріплені покарання у виді ув'язнення у виправному будинку, фортеці або в'язниці);

3) проступки (за ці акти делінквентної поведінки передбачені покарання у виді арешту або грошової пені) [141, с. 1].

Отже, в Уложенні 1903 р. законодавець повернувся до практики, що була закріплена у Зводі 1832 р., – поділ деліктів на види залежно від ступеня суспільної небезпеки. Відтепер новий закон про кримінальну відповідальність передбачав три види суспільно небезпечних діянь, серед яких найбільш небезпечними вважалися тяжкі злочини.

У вищезгаданому нормативно-правовому акті було передбачено цілий ряд норм, що регулювали кримінальну відповідальність за підкуп тих чи інших категорій осіб. Так, наприклад, у ст. 149 цього нормативно-правового акта зазначалося наступне:

«Винний у замаху схилити шляхом хабаря службовця до порушення ним своїх обов'язків або зловживання службовими повноваженнями злочину або тяжкого злочину карається тюремним ув'язненням.

Якщо злочин або тяжкий злочин, або караний замах на них вчинені особою, яку підкупили, а особа, яка здійснила підкуп, не підлягає за них більш суворому покаранню як співучасник такого злочинного діяння, то вона карається: за підкуп до злочину – тюремним ув'язненням на строк від шести місяців; за підкуп до тяжкого злочину – ув'язненням у гамівному будинку» [141, с. 34].

Таким чином, у новому законі про кримінальну відповідальність було посилено кримінальну відповідальність за пропозицію або надання неправомірної вигоди державному службовцю або представникові органу місцевого самоврядування. Нагадаємо, в Уложенні 1845 р. суб'єкт відповідних деліктів підлягав значно менш суворішим покаранням (наприклад, штрафу), що створювало сприятливі умови для поширення актів

корупції. Тому вказаний суттєвий недолік було виправлено у змісті Уложення 1903 р.

Стаття 150 Уложення 1903 р. передбачала кримінальну відповідальність за спробу підкупу члена станового чи громадського збору для голосування на користь особи, яка здійснює підкуп, або третьої особи. За відповідний делікт винний карався арештом до трьох місяців або грошовою пенею. Крім того, винний відсторонявся від участі у відповідних зборах на певний строк [141, с. 34].

Подібні склади кримінальних правопорушень були закріплені на законодавчому рівні ще з часів Уложення 1845 р. Водночас, якщо у попередньому законодавчому документі за вищезгадані злочини були передбачені такі жорстокі покарання, як заслання до Сибіру, каторжні роботи, тілесні покарання, то у новому нормативно-правовому акті доволі гуманні – арешт, грошова пеня та заборона на участь у зборах на певний період часу. Даний факт свідчить про те, що в Уложенні 1903 р. такі соціальні цінності, як людина, її життя та здоров'я, честь і гідність почали відігравати набагато більшого значення.

Цікавим у контексті дослідження питання регулювання кримінальної відповідальності за підкуп іншої особи (у тому числі працівника підприємства, установи чи організації) видається зміст ст. 656 Уложення 1903 р. У ч.ч. 1-2 цієї норми було задекларовано наступне:

«Службовець, винний у прийнятті хабара, завідомо наданого за вчинення ним діяння, що входить до кола його обов'язків по службі, карається тюремним ув'язненням на строк до шести місяців.

Якщо службовцем прийнятий хабар, завідомо наданий для підбурювання його до вчинення такої дії, то він карається тюремним ув'язненням» [141, с. 137].

Зауважимо, що за цими нормами кваліфікувались лише випадки, коли суб'єкт кримінального правопорушення (службовець) приймав ті чи інші

блага за вчинення ним діянь, що входили до сфери його обов'язків. Втім, без сумніву, з урахуванням особи кримінального правопорушника (його приналежність до органів влади), такі діяння все одно несли суспільну небезпеку, тому встановлення кримінальної відповідальності за назване діяння було соціально обумовленим кроком, що відповідав ряду підстав та принципів кримінальної відповідальності.

Незважаючи на викладене, закріплення єдиного безальтернативного виду покарання за вищезгаданий делікт було, на нашу думку, доволі дискусійним рішенням, адже у ряді випадків покарання за цей злочин за своєю суворістю було непропорційним ступеню суспільної небезпеки діяння. Можливо, доречно було б передбачити покарання у виді штрафу або позбавлення права обіймати певні посади (займатися певною діяльністю).

У санкції ч. 3 ст. 656 Уложення 1903 р. закріплювалось покарання у виді ув'язнення у виправному будинку на строк до трьох років за прийняття службовцем хабара, завідомо наданого для підбурювання його у вчиненні шляхом використання службових обов'язків злочинного діяння або службового проступку, або вчинення ним відповідних діянь [141, с. 137].

Із санкції вищевикладеної норми впливає приналежність такого суспільно небезпечного діяння до злочинів, що свідчить про його високий рівень суспільної небезпеки. У даному випадку законодавець російської імперії передбачив знову ж таки лише один вид покарання, що, на нашу думку, було дещо суперечливим рішенням.

Стаття 657 Уложення 1903 р. передбачала кримінальну відповідальність за отримання хабаря шляхом вимагання. Як уже було вказано, даний вид хабаря розглядався як кваліфікований склад цього делікту в Уложенні 1845 р. У новому ж законі про кримінальну відповідальність відповідна позиція зазнала суттєвих змін. Зокрема, за названий злочин винний також, як і у попередньому випадку, підлягав покаранню у виді тюремного ув'язнення (у даному випадку було вказано

лише нижню межу покарання – від трьох місяців). У разі ж наявності кваліфікуючих ознак винний підлягав покаранню у виді ув'язнення у виправному будинку [141, с. 137].

Отже, службова особа, яка отримувала неправомірну вигоду шляхом вимагання, підлягала приблизно однаковому покаранню, що й особа, яка отримувала неправомірну вигоду за виконання ним тих чи інших діянь, що входили до його компетенції. Це, вважаємо, було доволі нелогічною позицією з боку законодавця російської імперії з огляду на різні ступені суспільної небезпеки цих діянь.

Встановлення незаконних поборів відтепер знову розглядалося як окремий вид хабарництва. Втім за таке діяння службова особа також підлягала майже ідентичним покаранням, що і винні у вчиненні розкритих видів хабарництва – тюремному ув'язненню на строк від трьох місяців або ув'язненню у виправному будинку (залежно від наявності або відсутності кваліфікуючих ознак).

З огляду на вищевикладене більш доцільним було б об'єднати відповідні делікти в єдиний склад злочину – отримання неправомірної вигоди (хабарництво).

Таким чином, на підставі уже сказаного можна зробити висновок про те, що в Уложенні 1903 р. були суттєво доопрацьовані санкції норм, що передбачали покарання за підкуп окремих категорій осіб (у переважній більшості – службові особи). Відтепер за названі діяння були передбачені більш адекватні та гуманні види покарань (тюремне ув'язнення, ув'язнення у виправному будинку тощо). Крім того, в Уложенні 1903 р. цілком обґрунтовано було посилено відповідальність за надання неправомірної вигоди – дане діяння розглядалось як таке, що за своїм ступенем суспільної небезпеки є майже тотожним з отриманням службовою особою неправомірної вигоди).

Незважаючи на це, Уложення 1903 р. містило суттєвий недолік в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп службової особи – відтепер за всі види хабарництва, що виокремлювались у попередніх законах про кримінальну відповідальність російської імперії, були передбачені приблизно однакові покарання, через що виникала певна диспропорція між ступенем суспільної небезпеки окремих деліктів та суворістю закріплених за них заходів державного примусу.

Що стосується діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації (у сучасному розумінні змісту цього злочину), то в Уложенні 1903 воно не було виокремлено законодавцем як склад злочину (тяжкого злочину, проступку).

У вересні 1917 р. російська імперія де-юре припинила своє існування. На багатьох територіях, що раніше входили до складу цієї держави, розпочались процеси становлення нової влади, що супроводжувались численними повстаннями і війнами. Незважаючи на повалення імперіалістичної конструкції, фундамент загарбницької політики продовжував існувати у головах нових російських правителів. Відповідний вектор розвитку призвів до руйнації більшовиками молодих держав та поглинання їх територій. Серед переліку жертв більшовицької агресії значиться і Українська Народна Республіка – українська держава, що існувала у період з 1917 по 1921 роки.

Загарбницька політика кремля призвела до утворення СРСР, що проіснував майже 89 років (з 30.12.1922 по 25.12.1991). До складу СРСР входило 15 республік, у тому числі й Українська Соціалістична Радянська Республіка (у 1937 р. змінила назву на Українська Радянська Соціалістична Республіка) – федеративна країна, що включала території сучасної України (процес входження територій сучасної України до складу УРСР був динамічним та тривав до січня 1954 р.).

З утворенням у 1922 р. СРСР постало питання щодо розробки та видання нових нормативно-правових актів, що регулювали різні сфери суспільних відносин (у тому числі і кримінально-правових). Так, у цьому ж році було видано Кримінальний кодекс УСРР (далі – КК 1922 р.). Названий закон про кримінальну відповідальність було диференційовано на дві частини: Загальну та Особливу, що об'єднували у собі глави, розділи та статті.

Розглянемо норми КК 1922 р., що регулювали кримінальну відповідальність за підкуп тих чи інших категорій осіб (у тому числі працівників підприємств, установ чи організації).

Кримінальна відповідальність за отримання неправомірної вигоди державним службовцем була передбачена ст. 114 КК 1922 р. Ч. 1 цієї норми закріплювала наступне:

«Отримання особою, яка перебуває на державній радянській або публічній службі, особисто або через посередників, у будь-якому вигляді хабаря за виконання або невиконання в інтересах того, хто дає хабар, будь-якої дії або бездіяльності, що входять у коло повноважень цієї особи, карається, -

позбавленням волі на строк не менше одного року з конфіскацією майна або без неї» [142, с. 40].

Вказана норма базувалась на положеннях ст. 656 Уложення 1903 р. Втім ст. 114 КК 1922 р. була суттєво доопрацьована: уніфіковано ряд суміжних норм (що дозволило зменшити обсяг нового закону про кримінальну відповідальність), включено додатковий вид покарання (конфіскація майна), який, з огляду на природу корупційного злочину, був цілком доречним та справедливим у ряді випадків.

У ч. 2 ст. 114 КК 1922 р. було задекларовано: «Отримання хабара, вчинене з обтяжуючими обставинами, як-то:

а) відповідальному становищі посадової особи, яка прийняла хабар;

б) якщо у результаті хабаря було нанесено або могло бути нанесено матеріальну шкоду;

в) у разі наявності попередньої судимості за хабар або неодноразове отримання хабарів;

г) якщо особа, яка прийняла хабар, вчинила вимагання, карається – позбавленням волі з суворою ізоляцією на строк не менше трьох років та в особливо обтяжуючих обставинах найвищою мірою покарання з конфіскацією майна» [142, с. 40].

Отже, ч. 2 ст. 114 КК 1922 р. передбачала кваліфіковані склади підкупу державного службовця. Окремі з них (як, наприклад, отримання неправомірної вигоди, що супроводжувалось вимаганням з боку суб'єкта злочину) вже були передбачені в попередніх законах про кримінальну відповідальність, проте, нагадаємо, раніше питання регулювання кримінальної відповідальності за цей акт протиправної поведінки було не доопрацьовано (покарання майже не відрізнялось від того, що закріплювалось за підкуп державного службовця без обтяжуючих обставин).

У ст. 114-1 КК 1922 р. була передбачена кримінальна відповідальність за надання хабарів та посередництво у цьому процесі. За відповідні дії винний міг бути засудженим до тих самих покарань, що передбачені у попередній нормі [142, с. 40-41].

З викладеного випливає, що саме в КК 1922 р. вперше було остаточно закріплено позицію законодавця про те, що надання державному службовцю неправомірної вигоди та отримання таким службовцем цієї вигоди – рівнозначні за ступенем суспільної небезпеки делікти, за які передбачені тотожні покарання.

Відповідно до примітки до ст. 114-1 КК 1922 р. особи, які вчинили злочини, передбачені ст.ст. 114-114-1 цього нормативно-правового акта, могли бути звільнені судом від покарання у випадках добровільної заяви про

факт вимагання та у випадках допомоги у розкритті справи про хабарництво шляхом своєчасного надання важливої інформації [142, с. 40-41].

Таким чином, на території українських земель вперше діяла привілейована норма, що дозволяла суб'єкту злочину у вигляді підкупу службової особи уникнути кримінальної відповідальності у випадку допомоги органам досудового розслідування у розкритті та припиненні корупційних деліктів.

Зауважимо, що КК 1922 р. передбачав кримінальну відповідальність і за провокацію хабаря. Так, за створення умов, в яких потерпілий був вимушений надати хабар, винний карався позбавленням волі з суворою ізоляцією на строк від трьох років або навіть найвищою мірою покарання – смертною карою [142, с. 41].

Без сумніву, описаний вище склад злочину мав високий рівень небезпеки для суспільства, проте, на нашу думку, максимальне покарання, що було передбачено у санкції відповідної норми, було занадто суворим та необґрунтованим.

КК 1922 р. містив ряд прогалин та колізій, що змусило законодавця розпочати роботу над новою редакцією закону про кримінальну відповідальність. У 1927 р. вступив у силу новий КК України. Проаналізуємо детальніше норми цього нормативно-правового акта в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації.

У ч. 1 ст. 105 КК 1927 р. зазначалось наступне:

«За те, що службова особа особисто або через посередників візьме в будь-якій формі хабаря за виконання або невиконання в інтересах хабародавця будь-якої дії, яку службова особа могла або повинна була виконати виключно в силу свого службового становища, –

позбавлення волі на строк до двох років» [95, с. 38].

Відповідна норма була створена на базі ч. 1 ст. 114 проаналізованого КК 1922 р. Диспозиції цих норм були майже ідентичними, а санкція ч. 1 ст. 105 КК 1927 р. зазнала певних змін: встановлено верхню межу покарання у виді позбавлення волі (до двох років) та вилучено додаткове покарання у виді конфіскації майна винного.

У ч. 2 ст. 105 КК 1927 р. проголошувалось: «За взяття хабаря, вчинене при обтяжуючих обставинах, як-от:

а) відповідального становища службової особи, яка взяла хабар;

б) при наявності колишнього засудження за взяття хабаря або неодноразового одержання хабаря;

в) якщо хабарник застосовував вимагання, –

позбавлення волі на строк не менш, як два роки, з конфіскацією майна або без неї» [95, с. 38].

На відміну від ч. 2 ст. 114 КК 1922 р., у викладеній вище нормі було виключено зі змісту таку кваліфікуючу ознаку, як «якщо у результаті хабаря було нанесено або могло бути нанесено матеріальну шкоду». Крім того, законодавець УСРР дійшов висновку про надмірність покарання за перелічені акти делінквентної поведінки, що призвело до пом'якшення покарань, передбачених у санкції ч. 2 ст. 105 КК 1927 р., – знижено мінімальну межу покарання з трьох до двох років позбавлення волі та вилучено такий додатковий вид покарання як конфіскація майна суб'єкта злочину.

У ст. 106 КК 1927 р. була передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до двох років за дачу хабаря та посередництво у хабарництві [95, с. 38].

Отже, у КК 1927 р. зберігся принцип, відповідно до якого отримання неправомірної вигоди службовою особою та надання такої вигоди визнавались однаковими за ступенем суспільної небезпеки актами делінквентної поведінки.

Окремо додамо, що у примітці до ст. 106 КК 1927 р. закріплювалась можливість звільнення від кримінальної відповідальності хабародавців та посередників у хабарництві у випадках, якщо мало місце вимагання хабара з боку державного службовця (посадової особи органів місцевого самоврядування) або винний у вчиненні злочину сприяв органам досудового розслідування у розкритті справи про хабарництво [95, с. 38]. Тому відповідна привілейована норма була доповнена випадком надання хабаря (посередництва) через вимагання з боку державного службовця.

Думається, з огляду на той факт, що така обставина суттєво впливала на суб'єктивну сторону названого злочину, вищезгадане доповнення було цілком доцільним.

Варто зазначити, що провокація хабарництва, відповідно до ст. 107 названого законодавчого акта, каралася позбавленням волі на строк до двох років [95, с. 39].

Нагадаємо, в КК 1922 р. вказане діяння каралося набагато суворіше – покаранням у виді позбавлення волі на строк від трьох років або навіть найвищою мірою покарання – смертною карою. Вилучення останнього виду покарання, вважаємо, було абсолютно доречним. Дане рішення базувалось на принципах гуманності та співрозмірності покарання ступеню суспільної небезпеки злочину.

Стаття 117 КК 1927 р. передбачала таке:

«За те, що особа, уповноважена діяти від імені державної, громадської або кооперативної установи чи підприємства, укладе явно невігідні договори або правочини, якщо, укладаючи їх, особа діяла в змові з контрагентами цих установ або підприємств, чи умисно дала перевагу їх вигоді перед вигодою тієї установи або організації, від імені якої вона діяла,–

позбавлення волі на строк не менш, як один рік» [95, с. 41].

Отже, в окремих випадках підкуп працівника підприємства, установи чи організації міг кваліфікуватись за ст. 117 КК України, проте суб'єктом

даного злочину виступала службова особа державного або громадського підприємства, установи чи організації. Санкція за цей делікт передбачала менш суворі покарання, ніж санкції норм, що регулювали кримінальну відповідальність за підкуп державного службовця (посадової особи органів місцевого самоврядування).

Отже, положення КК 1927 р. в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп іншої особи базувались на нормах закону про кримінальну відповідальність 1922 р. Водночас у першому законодавчому акті були внесені наступні зміни: дещо пом'якшено відповідальність за підкуп державного службовця (посадової особи органів місцевого самоврядування), закріплено кримінальну відповідальність за підкуп службової особи підприємства, установи чи організації.

У 1960 р. було прийнято третій закон про кримінальну відповідальність УРСР (далі – КК 1960 р.), що проіснував найдовше – з 1961 по 2001 рр. У новому законі про кримінальну відповідальність делікти у вигляді підкупу посадових осіб були включені до глави VII «Посадові злочини». За вчинення відповідних злочинів було суттєво посилено кримінальну відповідальність. Так, наприклад, за одержання посадовою особою в будь-якому вигляді хабаря за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабаря, будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи посадового становища винний карався позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна і позбавленням права займати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк п'ять років [93].

Таким чином, максимальне покарання за цей злочин було збільшено з двох до десяти років позбавлення волі (за умови відсутності кваліфікуючих ознак). Крім того, у даних нормах було запозичено досвід КК 1922 р. та включено до санкцій такий додатковий вид покарання, як конфіскація майна (за цих обставин також додано вид покарання – позбавлення права займати певні посади чи займатись певною діяльністю на певний строк).

Внесення ряду змін в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп посадових осіб свідчить про поступове обрання державою вектора на протидію корупції. Нові покарання були значно суворішими за ті, що містились в КК 1927 р., проте не такими жорстокими, як, наприклад, у проаналізованому Уложенні 1845 р., що, знову ж таки, демонструє розвиток вітчизняного права у напрямі людиноцентричності, гуманізму та поваги до особи.

У новому законі про кримінальну відповідальність було суттєво доопрацьовано питання виокремлення в окремі склади злочинів діянь у вигляді підкупу працівників підприємств, установ чи організацій, які не є службовими (посадовими) особами. Глава VI Особливої частини цього нормативно-правового акта мала назву «Господарські злочини» та складалася зі ст. ст. 147 – 163-1. Стаття 155-2 КК 1960 р. «Одержання незаконної винагороди від громадян за виконання робіт, пов'язаних з обслуговуванням населення» диференціювалася на дві частини. Частина 1 вказаної норми передбачала таке:

«Одержання працівником підприємства, установи або організації, який не є посадовою особою, шляхом вимагання незаконної винагороди від громадянина за виконання роботи або надання послуги у сфері торгівлі, громадського харчування, побутового, комунального, медичного, транспортного або іншого обслуговування населення, що входять в коло службових обов'язків такого працівника, -

карається виправними роботами на строк до одного року або штрафом до сорока мінімальних розмірів заробітної плати» [93].

Саме ст. 155-2 КК 1960 р. стала першою нормою, що регулювала кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації, який не є посадовою (службовою) особою. Склад цього злочину мав ряд відмінних рис від кримінального правопорушення,

передбаченого ст. 354 КК України, в частині об'єктивної сторони та суб'єкта.

Зокрема:

- за КК 1960 р. діяння кваліфікувалося як злочин у вигляді одержання незаконної винагороди від громадян за виконання робіт, пов'язаних з обслуговуванням населення, виключно у випадку, якщо воно було вчинено шляхом вимагання (нагадаємо, наразі подібні дії можуть розглядатись як кваліфікований склад підкупу працівника підприємства, установи чи організації);

- об'єктивна сторона одержання незаконної винагороди від громадян за виконання робіт, пов'язаних з обслуговуванням населення, полягала в одержанні такої винагороди, тоді як підкуп працівника підприємства, установи чи організації може полягати і у прийнятті пропозиції чи обіцянки отримання неправомірної винагороди;

- суб'єкт злочинів, передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, охоплює більш широку категорію осіб.

Окремо зауважимо, що санкція ч. 1 ст. 155-2 КК 1960 р. суттєво відрізнялась від санкцій статей цього законодавчого акта, що передбачали кримінальну відповідальність за хабарництво (нагадаємо, за отримання службовою особою неправомірної вигоди за відсутності кваліфікуючих ознак винний підлягав покаранню у виді позбавлення волі на строк до десяти років з конфіскацією майна і позбавленням права займати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк п'ять років [93]).

Без сумніву, з урахуванням різниці в суб'єкті злочину складі кримінальних правопорушень, пов'язані з хабарництвом, несли більш високий ступінь суспільної небезпеки, проте види та розміри покарань, передбачених за одержання незаконної винагороди від громадян за виконання робіт, зв'язаних з обслуговуванням населення (ч. 1 ст. 155-2 КК 1960 р.), на нашу думку, у багатьох випадках були недостатніми для виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових злочинів.

Ч. 2 даної норми передбачала кваліфікований склад одержання незаконної винагороди від громадян за виконання робіт, пов'язаних з обслуговуванням населення, – вчинення вказаного делікту «неодноразово» або у великих розмірах. Зауважимо, що санкція означеної норми містила два альтернативні види основного покарання: позбавлення волі на строк до трьох років або штраф у розмірі від 100 до 200 розмірів заробітної плати [93].

Нагадаємо, чинна редакція ч. 4 ст. 354 КК України передбачає такі кваліфікуючі ознаки підкупу працівника підприємства, установи чи організації як повторність; вчинення злочину групою осіб; вимагання особою отримання неправомірної вигоди.

З огляду на суспільну небезпечність деліктів, закріплених у ч. 4 ст. 354 КК України, вважаємо, що більш вдалою в частині закріплення кваліфікованих складів підкупу працівника підприємства, установи чи організації є саме чинна норма закону про кримінальну відповідальність (порівняно з ч. 2 ст. 155-2 КК 1960 р.). Втім, можливо, доречно скористатись досвідом КК 1960 р. та включити до ч. 4 ст. 354 КК таку кваліфікуючу ознаку як вчинення діянь, передбачених у ч. 3 ст. 354 КК України, у великих розмірах.

У липні 1995 р. КК 1960 р. було доповнено ст. 191-2 «Одержання незаконної винагороди працівником державної установи чи організації». Вказана норма передбачала покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років, або виправні роботи на строк до двох років, або штраф від одного до 2,5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за незаконне одержання працівником державної установи чи організації, який не є посадовою особою, в будь-якому вигляді матеріальних благ або вигід майнового характеру у значному розмірі за виконання чи невиконання будь-яких дій з використанням службового становища [93].

Даний злочин відрізнявся від делікту, закріпленого у ст. 155-2 КК 1960 р., в частині суб'єкта (ним міг виступати виключно працівник державної

установи чи організації, який не належав до числа посадових осіб) об'єктивної сторони та предмета (у випадку одержання незаконної винагороди від громадян за виконання робіт, пов'язаних з обслуговуванням населення, суб'єкт вдавався до вимагання; для кваліфікації дій винного за ст. 191-2 КК України блага або вигода майнового характеру, яку одержував суб'єкт, мала дорівнювати «значному розміру»).

Для уникнення суб'єктивізму з боку органів досудового розслідування законодавець розкривав зміст категорії «незаконна винагорода у значному розмірі» в примітці до ст. 191-2 КК 1960 р. – вигода, яка у 0,5 і більше разів перевищувала неоподатковуваний мінімум доходів громадян [93].

Думається, що у сучасних реаліях можливо скористатись власним історичним досвідом та закріпити вказівку на значний розмір неправомірної вигоди в якості кваліфікуючої ознаки підкупу працівника підприємства установи чи організації.

Отже, саме в КК 1960 р. було остаточно виокремлено діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації, який не належав до посадових осіб (у розумінні КК 1960 р. – особи, які постійно чи тимчасово здійснювали функції представників влади, а також займали постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконували такі обов'язки за спеціальним повноваженням), як самостійний склад злочину та розмежовано даний делікт від суспільно небезпечних діянь у вигляді хабарництва (отримання неправомірної вигоди посадовою особою).

24.08.1991 р. Україна була проголошена суверенною та незалежною державою. Для побудови сучасної та демократичної держави вкрай важливо було прийняти якісно нові нормативно-правові акти, що регулювали різні сфери суспільних відносин (у тому числі новий закон про кримінальну відповідальність). Втім, процес розробки нового КК України дещо затягнувся

– цей законодавчий документ було прийнято лише у квітні 2001 р. (набрав чинності з 01.09.2001 року).

У чинному КК України кримінальна відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації передбачена ст. 354 КК України. У процесі боротьби із цим явищем корупції названа норма зазнала численних змін. Проаналізуємо їх детальніше.

Первинна редакція ст. 354 закону про кримінальну відповідальність мала назву «Одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації» та була викладена наступним чином:

«Незаконне одержання шляхом вимагання працівником державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, в будь-якому вигляді матеріальних благ або вигід майнового характеру у значному розмірі за виконання чи невиконання будь-яких дій з використанням становища, яке він займає на підприємстві, в установі чи організації, -

карається штрафом до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років» [94].

З викладеного слідує, що ст. 354 КК України (в первинній редакції) базувалась на положеннях ст. 191-2 КК 1960 р. та навіть мала однойменну назву. Що стосується окремих відмінностей, то вони стосувались:

- вказівки у ст. 354 КК України на той факт, що відповідне становище винний повинен був займати саме на відповідному підприємстві, установі чи організації;

- включенням до санкції ст. 354 КК України такого альтернативного виду основного покарання як обмеження волі на певний строк.

Як і у випадку ст. 191-2 КК 1960 р., до первинної редакції ст. 354 КК України було включено примітку, в якій розкривався зміст категорії «значний розмір». У новій редакції норми під винагородою у значному

розмірі розумілася незаконна винагорода, яка в два і більше разів перевищувала неоподаткований мінімум доходів громадян [94].

Зауважимо, що новий КК України (у первинній редакції 2001 р.) не виокремлював в окремий склад злочину у вигляді одержання незаконної винагороди від громадян за виконання робіт, пов'язаних з обслуговуванням населення, що був закріплений у проаналізованій вище ст. 155-2 КК України.

Законом України від 18.04.2013 № 221-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» до КК України було внесено ряд змін. Модернізації зазнала і ст. 354 цього нормативно-правового акта. Так, відтепер назва статті була замінена на «Підкуп працівника державного підприємства, установи чи організації», а сама норма складалася з 5 частин та примітки, диференційованої на 3 частини.

У ч. 1 і 2 зазначалося:

«1. Пропозиція чи обіцянка працівнику державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, надати йому або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи -

караються штрафом від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до ста годин.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, -

караються штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами

на строк від ста до двохсот годин, або виправними роботами на строк до двох років» [123].

Наведені положення свідчать про внесення суттєвих коректив у процес протидії корупційній злочинності. Нагадаємо, попередня редакція ст. 354 КК України передбачала відповідальність виключно за отримання названою категорією осіб незаконної винагороди, тоді як нова – у тому числі за пропозицію чи обіцянку загальним суб'єктом злочину надання неправомірної вигоди (або надання такої вигоди) названій категорії осіб. Варто зазначити, що схожі підходи у цьому контексті містились в Уложеннях 1845 та 1903 рр.

На нашу думку, з урахуванням схожого ступеня перелічених суспільно небезпечних діянь та наслідків для суспільних відносин, що охороняються законом, відповідне рішення було абсолютно доречним та дозволило позитивно вплинути на процес протидії корупційним злочинам.

Частини 3 і 4 передбачали таке:

«3. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання працівником державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення будь-яких дій з використанням становища, яке він займає на підприємстві, в установі чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи, -

караються штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот годин.

4. Дії, передбачені частиною третьою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи поєднані з вимаганням неправомірної вигоди, -

караються штрафом від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста шістдесяти до двохсот сорока годин, або виправними

роботами на строк від одного до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк» [123].

Отже, ч. 3 і 4 ст. 354 КК України (в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією») також мали ряд характерних рис, що відрізняли їх від положень ст. 354 в первинній редакції 2001 р. Серед них:

а) відмінності в об'єктивній стороні – відтепер під ознаки злочину у вигляді підкупу працівника державного підприємства, установи чи організації підпадали і випадки прийняття пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди суб'єктом;

б) відтепер відповідна неправомірна вигода могла бути спрямована не тільки суб'єкту злочину, але і визначеній ним третій стороні;

в) виключено вказівку на те, що для кваліфікацій дій винного одержання незаконної вигоди має відбуватись у «значному розмірі», що дозволило більш ефективно протидіяти корупційним злочинам;

г) з об'єктивної сторони виключено таку обов'язкову ознаку як спосіб шляхом вимагання (відтепер дана ознака визнавалась як кваліфікуюча, а діяння характеризувалось за ч. 4 ст. 354 КК України).

Частина 5 ст. 364 була викладена у такій редакції: «5. Особа, яка пропонувала, обіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди і після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру» [123].

Нагадаємо, практика створення можливостей для звільнення від кримінальної відповідальності суб'єкта даного злочину була відома ще з часів видання КК 1922 р. За цих обставин примітка до ст. 114-1 КК 1922 р.

також передбачала можливість звільнення такої категорії осіб від кримінальної відповідальності за умови, що мало місце вимагання від особи, якій надавалась неправомірна вигода.

Дефініція неправомірної вигоди у примітці до ст. 354 КК України (в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією») була також доопрацьована. Відтепер, згідно з ч. 1 примітки до ст. 354 КК України, під неправомірною вигодою розумілись грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, що перевищували 0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян, або нематеріальні активи, які пропонували, обіцяли, надавали чи одержували без законних на те підстав [123].

Отже, мінімальна сума була знижена, що, знову ж таки, пов'язано з посиленням заходів, спрямованих на протидію корупції в державі. Крім того, з метою уникнення складнощів з кваліфікацією дій винного, в примітці до ст. 354 КК України було вказано на те, що до числа неправомірної вигоди відносяться і нематеріальні активи. Останній крок дозволив розширити коло діянь, що підпадали під ознаки вищезгаданого злочину.

У п. 2 примітки до ст. 354 КК України (в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією») зазначалося, що повторним у статтях 354, 368, 368-3, 368-4 та 369 цього Кодексу визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених зазначеними статтями [123].

Тож з урахуванням того факту, що кожне з перелічених діянь відноситься до корупційних кримінальних правопорушень, а також схожий рівень суспільної небезпеки цих деліктів, вищезгадане рішення законодавця було цілком обґрунтованим.

Як уже було вказано, відтепер вимагання неправомірної вигоди знову почало розглядатися законодавцем як кваліфікуюча ознака підкупу працівника державного підприємства, установи чи організації. Для того, щоб уникнути складнощів під час кваліфікації дій працівника відповідного суб'єкта господарювання як вимагання неправомірної вигоди, законодавець у п. 3 розкрив дефініцію даного поняття. Так, під вимаганням неправомірної вигоди у ст. ст. 354, 368, 368-3, 368-4 КК України розуміється вимога щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів [123].

Чергові зміни до ст. 354 КК України відбулись трохи більше, ніж через рік. Так, Законом України від 13.05.2014 № 1261-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» була передбачена нова редакція ст. 354 КК України. Проаналізуємо її детальніше.

Оновлена редакція ст. 354 отримала назву «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації» [120]. Сама нова назва згаданої статті свідчила про той факт, що відтепер було значно розширено коло осіб, які можуть виступати суб'єктами згаданого злочину (ч. ч. 3-4), або яким може надаватися відповідна пропозиція, обіцянка неправомірної вигоди або сама неправомірна вигода суб'єктами злочинів, передбачених ст. 354 КК України. У даному аспекті законодавець частково повернувся до практики, що існувала в рамках закону про кримінальну відповідальність 1960 року.

Частина 1 ст. 354 КК України (в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної

антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України») була викладена у такій редакції:

«1. Пропозиція чи обіцянка працівникові підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особі, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, надати йому (їй) або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи -

караються штрафом від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до ста годин, або виправними роботами на строк до одного року, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, із спеціальною конфіскацією» [120].

Отже, крім змін в об'єктивній стороні складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 354 КК України (частина з яких уже була розглянута нами), законодавець також модернізував санкцію ч. 1 шляхом включення таких основних альтернативних видів покарань, як виправні роботи, обмеження волі та позбавлення волі на певний строк. Крім того, у вказану санкцію було також інтегровано такий захід кримінально-правового характеру як спеціальна конфіскація.

Посилення кримінальної відповідальності за вищезгаданий злочин стало черговою спробою законодавця підвищити рівень ефективності протидії корупційним злочинам. На нашу думку, закріплення перелічених видів покарань сприятливо вплинуло на згаданий процес, адже дозволило українським судам обирати найбільш доречне покарання, необхідне для виправлення засуджених.

Частина 2 ст. 354 КК України (в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України») також зазнала певних змін. Санкція ч. 2 ст. 354 КК України була доповнена двома основними альтернативними покараннями (обмеження або позбавлення волі на строк до трьох років) та обов'язковим додатковим – спеціальною конфіскацією [120].

Можливо, з огляду на наявність кваліфікуючих ознак підкупу працівника підприємства, установи чи організації, що містились у ч. 2 ст. 354 КК України, максимальне покарання за цей делікт було доречно зробити більш тривалим, адже санкція останньої норми передбачала покарання у виді позбавлення волі лише на рік більше, ніж те, що містилось у ч. 1 ст. 354 КК України (позбавлення волі на строк до двох років). Тому, теоретично, особа, яка вчинила більш суспільно небезпечне діяння у певних випадках, могла отримати таке ж (або навіть більш м'яке) покарання, що і винний у вчиненні делікту, передбаченого ч. 1 ст. 354 КК України.

Частина 3 ст. 354 КК України (в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України») була викладена у наступній редакції:

«Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення будь-яких дій з використанням становища, яке займає працівник на підприємстві, в установі чи організації, або у зв'язку з діяльністю особи на користь підприємства, установи чи

організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи, -

караються штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот годин, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, із спеціальною конфіскацією» [120].

Крім ряду змін в об'єктивній стороні та суб'єкті кримінального правопорушення, що уже були частково розглянуті, відтепер за вказаний делікт, цілком логічно (особливо в контексті змін, внесених до ч. 1 і 2 ст. 354 КК України), було посилено кримінальну відповідальність та додані нові альтернативні види покарань.

Як і у випадку з ч. 2 ст. 354, ч. 4 ст. 354 КК України не зазнала суттєвих змін. Так, законодавець лише модернізував санкцію цієї норми шляхом виключення альтернативного основного виду покарання у виді виправних робіт та додавання такого заходу кримінально-правового характеру як спеціальна конфіскація [120].

Частина 5 ст. 354 КК України істотних змін не зазнала, тоді як у примітці до цієї норми було внесено ряд змін:

- розкрито дефініцію категорії «особа, яка працює на користь підприємства, установи, організації» (особа, яка виконує роботу та перебуває з таким підприємством, установою, організацією у трудових відносинах) у п. 1;

- підвищено мінімальну суму коштів, що можуть розглядатися як неправомірна вигода (втричі);

- розкрито зміст поняття «пропозиція», що використовувалося у ст. ст. 354, 368, 368³-370 (висловлення працівнику підприємства, установи чи організації, особі, яка надає публічні послуги, або службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди, а під обіцянкою – висловлення такого

наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди) [120].

Кожна з цих змін була спрямована на посилення кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації та усунення колізій і прогалин у законі про кримінальну відповідальність.

Чергова модернізація змісту ст. 354 КК України відбулась у 2015 р. Так, 12.02.2015 було прийнято Закон України № 198-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції». Відтепер ч. 5 ст. 354 КК України була викладена у наступній редакції:

«Особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 354, 368³, 368⁴, 369, 369² цього Кодексу, якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона - до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру, - добровільно заявила про те, що сталося, такому органу та активно сприяла розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку. Зазначене звільнення не застосовується у разі, якщо пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди були вчинені по відношенню до осіб, визначених у частині четвертій статті 18 цього Кодексу» [120].

Без сумніву, наявність відповідних фактів суттєво знижує ступінь суспільної небезпеки дій такої особи та сприяє розкриттю корупційних злочинів, тому рішення законодавця закріпити викладену привілейовану норму в рамках ст. 354 КК України виглядає доречним. Відтепер від кримінальної відповідальності могли бути звільнені і особи, відносно яких не були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди, що дозволило, по-

перше, збільшити кількість випадків застосування на практиці положень ч. 5 ст. 354 КК України та, по-друге, створити додатковий психологічний бар'єр для потенційних отримувачів неправомірної вигоди, що заважає їм обрати незаконну модель поведінки.

Крім зазначеного, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» були внесені суттєві зміни до примітки до ст. 354 КК України. Зокрема:

- відкориговано зміст п. 1, в якому розкривалася дефініція категорії «особа, яка працює на користь підприємства, установи, організації» шляхом заміни словосполучення «...та перебуває з таким підприємством, установою, організацією у трудових відносинах» на «або надає послугу відповідно до договору з таким підприємством, установою, організацією», що суттєво розширило зміст відповідної категорії та, як наслідок, знизило корупційні ризики. Адже до прийняття відповідної норми ряд осіб, які вчиняли діяння, що містило ознаки підкупу працівника підприємства, установи чи організації, фактично не підпадали під відповідальність ст. 354 КК України;

- переосмислено підхід щодо розкриття змісту категорії «неправомірна вигода» (відкинута ідея того, що для віднесення предмета до неправомірної вигоди мінімальна сума грошових коштів, майна, переваг, пільг або послуг має становити понад 1,5 неоподаткованих мінімумів доходів громадян; розширено зміст цієї категорії (відтепер до неправомірної вигоди також почали відноситися будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру).

Останні зміни (станом на вересень 2024 р.) до редакції ст. 354 КК України були внесені Законом України від 10.11.2015 № 770-VIII «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при

її застосуванні». Відповідно до цього законодавчого акта, в санкціях ч. 1-4 ст. 354 КК України було усунуто такий захід кримінально-правового характеру, як спеціальна конфіскація [124].

Вказане рішення пов'язано із тим, що відповідно до вищеназваного законодавчого акта ст. 96-1 КК України була викладена у такій редакції:

«Спеціальна конфіскація – примусове безоплатне вилучення за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей, у тому числі коштів, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, іншого майна, включаючи майно третіх осіб, у випадках, визначених цим Кодексом, за вчинення злочину, передбаченого статтями 146-150¹, 152-156, 190-192, 198, 201, 209-212¹, 222, 233, 255-260, 301-320, 354, 361-365², 368-369² цього Кодексу» [124].

Отже, можливість застосування до суб'єкта злочину у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації такого заходу кримінально-правового характеру як спеціальна конфіскація збереглась. Втім, відтепер законодавець дещо модернізував підстави та випадки його застосування, виклавши їх у ст. ст. 96-1 та 96-2 закону про кримінальну відповідальність.

Окремо додамо, що станом на сьогодні законодавцем також було внесено ряд змін до ст. ст. 96-1 та 96-2 КК України. Однак з огляду на обмежений обсяг нашого дисертаційного дослідження та його предмет, відповідний аналіз згаданих норм вбачається недоречним в рамках даної наукової роботи.

Таким чином, сьогодні підкуп працівника підприємства, установи чи організації розглядається як самостійний склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації». Дана норма включена до розділу XV Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів».

Розглянувши генезу та розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації, проаналізуємо питання соціальної обумовленості законодавства про кримінальну відповідальність за цей делікт. Вказана робота буде проведена в рамках наступного підрозділу нашого дисертаційного дослідження.

1.2. Соціальна обумовленість законодавства про кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації

У будь-якому сучасному демократичному суспільстві віднесення діяння до числа деліктів – доволі складний та багатоетапний процес, за результатами якого законодавець, зважуючи позитивні та негативні наслідки, приймає рішення щодо доцільності відповідної криміналізації.

На думку Є. О. Письменського, на сучасному етапі реалізації кримінально-правової політики України шляхом застосування криміналізації та декриміналізації спостерігаються негативні тенденції минулих років – зазначені процеси відбуваються хаотично, часом кон'юнктурно, без належного наукового обґрунтування, з порушенням усталених правил криміналізації та декриміналізації. Тому нагальною проблемою у цій сфері стає перегляд підходів до застосування методів реалізації кримінально-правової політики, що розглядаються, їх перебудова на засадах поміркованості при визначенні меж кримінальної репресії, наукової обґрунтованості, вдосконалення законодавчої техніки тощо [114, с. 146].

Не в останню чергу такий стан речей пов'язаний із діями держави-терориста, яка з 2014 р. систематично демонструє свою варварську сутність шляхом ведення агресивної війни проти України (з 2022 р. гібридна війна переросла у широкомасштабну, що вкотре підвищило рівень небезпеки для

існування Української держави та розкрило явище «рашизму» у всіх його забарвленнях). Зрозуміло, що в таких умовах держава повинна оперативно застосовувати комплекс заходів із протидії російській агресії, у тому числі шляхом внесення ряду змін на законодавчому рівні. Втім, оперативність прийняття рішень (яка, без сумніву, є не тільки обумовленою, але і життєво необхідною) подекуди може впливати на якість прийняття нових нормативно-правових актів, тому, як зазначалося вище, важливо вносити корективи в підходи реалізації кримінально-правової політики [114, с. 146]. У розрізі цього важливо забезпечити комплексне опрацювання того чи іншого питання, аналізувати та використовувати успішний власний історичний та зарубіжний досвід врегулювання проблеми тощо.

Сьогодні діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації вже віднесено законодавцем до найбільш суспільно небезпечних видів кримінальних правопорушень – злочинів, проте аналіз соціальної обумовленості ст. 354 КК України може вказати на:

1) доцільність віднесення діяння до числа деліктів в умовах сьогодення (суспільні відносини – динамічні та постійно розвиваються, тому ряд діянь з часом у нових реаліях втрачають свій рівень суспільної небезпеки, через що відбувається декриміналізація таких актів поведінки);

2) співрозмірність передбачених у санкції ст. 354 КК України покарань ступеня суспільної небезпеки діяння та доцільність модернізації закону про кримінальну відповідальність (відповідні умовиводи можна зробити на підставі аналізу таких підстав криміналізації як суспільна небезпечність; поширеність актів деліктної поведінки на території України; динаміка поширення підкупів працівників підприємств, установ чи організацій протягом останніх років тощо).

У контексті дослідження питання соціальної обумовленості законодавства про кримінальну відповідальність вчені нерідко оперують категорією «криміналізація». За такої умови в науці кримінального права

відсутній єдиний підхід визначення вказаних категорій та, як наслідок, встановлення їх співвідношення між собою. Розглянемо детальніше вказане питання.

Як зазначає Р. А. Каторкін, поняття «криміналізація» має іншомовне походження. Даний термін прийшов до нас з Великобританії та на мові оригіналу пишеться як «criminalization» (від іменника «crime» – злочин утворилося дієслово «criminalize» – криміналізувати, а додавання суфіксу «-tion» знову перетворило його на іменник, що позначає процес). Фактично дослівно слово «криміналізація» означає процес озлочинення (визнання чогось кримінально протиправним) [78, с. 43].

Таким чином, етимологічне значення категорії «криміналізація» вказує на те, що це певний процес, результатом якого є визнання суспільно небезпечного діяння в якості делікту шляхом закріплення відповідного рішення у законі про кримінальну відповідальність.

Подальший аналіз сутності змісту поняття «криміналізація» в контексті проведення даного дисертаційного дослідження вбачається недоречним з огляду на обмежений обсяг нашої наукової роботи та її предмет. Через це, на нашу думку, доречним є використання найбільш поширеної позиції щодо сутності категорії «криміналізація».

Серед розмаїття підходів визначення сутності категорії «криміналізація» вбачається доцільним виокремити позицію П. Л. Фріса, який зазначає, що криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними та закріплення їх у законі про кримінальну відповідальність, як злочинів [144, с. 20].

Таким чином, процес криміналізації охоплює цілий ряд етапів, останнім з яких є визнання на законодавчому рівні того чи іншого акту протиправної поведінки як злочину або кримінального проступку.

Зауважимо, що в окремих дослідженнях криміналізацію розглядають саме в контексті останнього етапу (тобто як результат у вигляді внесення відповідних змін до закону про кримінальну відповідальність).

Погоджуємось із думкою П. Л. Фріса про те, що необхідність кримінально-правової заборони породжується об'єктивними потребами суспільства. Форма її виразу в законі повинна відповідати змісту діяння, що забороняється. Небезпека невідповідності підстерігає на будь-якій стадії процесу криміналізації або як наслідок недостатньо повного обліку тих чи інших чинників, або як помилковий прогноз, або як результат недосконалості законодавчої техніки. Недоліки кримінально-правової законотворчості, витрати криміналізації можуть призвести до двох протилежних, але однаково небажаних наслідків – прогалин у криміналізації або, навпаки, до її надмірності [144, с. 20-21].

Для того, щоб з'ясувати обґрунтованість криміналізації діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації, доречно розглянути відповідність цього акту поведінки певним факторам (обставинам) криміналізації.

Важливе підґрунтя для дослідження названих факторів криміналізації на науковому рівні було закладено Д. О. Балобановою, яка у 2007 р. у розрізі дисертаційного дослідження розглянула питання теорії криміналізації. Відповідно до підходу вченої, до підстав кримінально-правової заборони належать:

- суспільна небезпечність – неможливо встановити універсальний критерій, за яким можна було б визначити достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпечності. При обговоренні кожної кримінально-правової новели необхідно вирішувати питання про наявність такої у конкретного виду діянь. Суспільною небезпечністю охоплюється наявність досить значної матеріальної або моральної шкоди, що завдається суспільству,

яка, своєю чергою, впливає на пеналізацію і не є самостійною підставою криміналізації;

- типовість та достатня розповсюдженість антисуспільної поведінки, але з урахуванням ступеня її суспільної небезпечності;

- динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують;

- необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому потрібно враховувати, що кримінальна репресія – це крайня форма протидії найбільш небезпечним формам девіантної поведінки. Криміналізація діяння доречна тільки тоді, коли не має та не може бути норми, яка б досить ефективно регулювала відповідні відносини методами інших галузей права;

- врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної поведінки та як їх складова наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони;

- співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації [1, с. 146-147].

Розглянемо детальніше названі підстави в розрізі діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації.

1. Суспільна небезпечність. Корупція – апріорі небезпечне явище для будь-якого демократичного суспільства. Як вдало наголошує О. Г. Білокінь, корупція була і залишається однією з найбільш небезпечних загроз для українського суспільства, ключовою перешкодою не лише для стабільного економічного зростання та розбудови ефективних та інклюзивних демократичних інститутів, а й для національної безпеки України. Повномасштабна збройна агресія російської федерації не лише не відвернула уваги від проблеми протидії корупції на всіх рівнях, а й загострила її, перемістивши весь ракурс на нові, найбільш уражені корупцією сфери. Йдеться, насамперед, про корупцію під час незаконного перетинання державного кордону громадянами України, яким заборонено залишати

територію нашої держави упродовж дії воєнного стану. Серед різних проявів кримінально каранної корупції класичною її формою є підкуп особи, яка наділена владними повноваженнями чи яка здійснює інші функції за посадою. У багатьох випадках власне підкуп є пусковим механізмом для вчинення кореспондуючого йому кримінального правопорушення – прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, що обумовлює «подвійну» корупційну поведінку [3, с. 5].

Думається, згаданий вище негативний вплив широкомасштабної війни на окремі злочини та кримінальні проступки поширюється майже на всі корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення, адже даний фактор (широкомасштабна війна) посягає, у тому числі, на групу соціально-економічних відносин, що призводить до зменшення рівня добробуту населення. Наявність же відповідних проблем – ідеальне підґрунтя для поширення корупції в державі.

Що стосується безпосередньо діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації, то воно не тільки порушує нормальну роботу відповідного суб'єкта господарювання, але і, як наслідок, негативно впливає на вищезгадані суспільні відносини соціально-економічного характеру. Без сумніву, дане діяння несе високий рівень суспільної небезпеки (особливо, якщо працівник відповідного підприємства, установи чи організації бере на себе обов'язок діяти всупереч своїм обов'язкам), через що держава змушена застосовувати заходи примусу до осіб, які вчиняють відповідні делікти.

Враховуючи це, можна зробити висновок, що діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації, без сумніву, відповідає підставі криміналізації, це – суспільна небезпечність.

Додамо, що на практиці українські суди, як правило, у своїх рішеннях вказують лише на факт такої небезпеки. Так, наприклад, у вироку Малиновського районного суду м. Одеси від 30.05.2023 по справі № 521/10890/23 зазначається таке: «ОСОБА_5 перебуваючи на посаді

фельдшера санітарного відділу епідеміологічного нагляду (спостереження) та профілактики неінфекційних хвороб ДУ «Одеський обласний центр контролю та профілактики хвороб» МОЗ України, що розташована за адресою: м. Одеса, вул. Івана та Юрія Лип, 5а, будучи працівником установи, яка не наділена повноваженнями службової особи, 23.02.2023 більш точний час в ході досудового розслідування встановити не вдалося можливим, діючи умисно, з використанням власного становища, *усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки (курсив наш – прим.)* і бажання їх настання, з метою одержання неправомірної вигоди під час виконання умов договору №152 про надання послуг щодо проведення лабораторних досліджень, укладеного між ФОП ОСОБА_6 та ДУ «Одеський обласний центр контролю та профілактики хвороб» МОЗ України, після чергового відбору проб продукції (продуктів харчування), яку виготовляв ФОП ОСОБА_6, а також відбору відповідних зразків (змивів) у торговельному павільйоні, необхідних для проведення санітарно-мікробіологічних досліджень на предмет наявності бактерії групи кишкової палички, перебуваючи біля торговельного павільйону, який розташований за адресою: АДРЕСА_2, повідомила про необхідність надання їй неправомірної вигоди у розмірі 4000 гривень за видачу результатів санітарно-мікробіологічних досліджень без виявлення в них бактерії групи кишкової палички, які будуть готові 01.03.2023. Крім того, ОСОБА_5 повідомила ОСОБА_6 про те, що у разі надання їй неправомірної вигоди у розмірі 4000 гривень за кожен подальший місяць зможе виготовляти та направляти засобами електронного зв'язку (месенджером Вайбер) результати санітарно-мікробіологічних досліджень без виявлення в них бактерії групи кишкової палички без фактичного відбору проб продукції, яку він виготовляє, а також без відбору відповідних зразків (змивів) у торговельному павільйоні, на що останній погодився...» [31].

Таким чином, категорія «суспільна небезпека» була використана в контексті розкриття такої ознаки суб'єктивної сторони, як вина. Водночас відповідне діяння несе високий рівень суспільної небезпеки, адже посягає на цілий комплекс суспільних відносин (у тому числі у цьому випадку на суспільні відносини, що забезпечують захист життя та здоров'я людини). Даний факт додатково підтверджується рішенням законодавця віднести делікти, передбачені ст. 354 КК України, до числа злочинів.

З викладеного слідує, що передбачений ст. 354 закону про кримінальну відповідальність злочин апріорі здатен заподіяти значної шкоди найбільш важливим суспільним відносинам, що поставлені під охорону законом про кримінальну відповідальність.

2. Типовість та достатня поширеність актів суспільно небезпечної поведінки відповідного виду.

Перш ніж розкрити питання відповідності діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації названій підставі криміналізації «типовість та достатня поширеність актів суспільно небезпечної поведінки відповідного виду», варто наголосити на тому, що чітких критеріїв щодо відповідності або невідповідності будь-якого суспільно небезпечного діяння названій підставі наразі у науковому середовищі не вироблено. Саме тому умовивід про відповідність (невідповідність) акту делінквентної поведінки підставі «типовість та достатня поширеність актів суспільно небезпечної поведінки відповідного виду» завжди носить дещо суб'єктивний характер.

На нашу думку, для того, щоб максимально об'єктивно встановити відповідність діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації названій підставі криміналізації, доречно скористатись можливостями Єдиного державного реєстру судових рішень (далі – Реєстр). Відповідно до Реєстру, у період з 2019 р. по травень 2024 р. на території

нашої держави були винесені вироки за ст. 354 КК України у наступних адміністративно-територіальних одиницях:

- 1) Вінницька область – 3 вироки;
- 2) Волинська область – 0 вироків;
- 3) Дніпропетровська область – 11 вироків;
- 4) Донецька область – 0 вироків;
- 5) Житомирська область – 0 вироків;
- 6) Закарпатська область – 0 вироків;
- 7) Запорізька область – 1 вирок;
- 8) Івано-Франківська область – 5 вироків;
- 9) Київська область – 0 вироків;
- 10) Кіровоградська область – 2 вироки;
- 11) Луганська область – 0 вироків;
- 12) Львівська область – 4 вироки;
- 13) Миколаївська область – 1 вирок;
- 14) Одеська область – 4 вироки;
- 15) Полтавська область – 0 вироків;
- 16) Рівненська область – 9 вироків;
- 17) Сумська область – 3 вироки;
- 18) Тернопільська область – 8 вироків;
- 19) Харківська область – 3 вироки;
- 20) Херсонська область – 0 вироків;
- 21) Хмельницька область – 4 вироки;
- 22) Черкаська область – 1 вирок;
- 23) Чернівецька область – 0 вироків;
- 24) Чернігівська область – 0 вироків;
- 25) м. Київ – 3 вироки [59].

Таким чином, нами виявлено 62 вироки за ст. 354 КК України, що були винесені у період з січня 2019 р. по травень 2024 р. Варто зазначити, що у

зв'язку з підступною незаконною анексією м. Севастополь та АР Крим російською федерацією у 2014 р. випадки вчинення даного акту діалектної поведінки на зазначених територіях офіційно не реєструються [156, с. 823]. Крім того, вищенаведені показники не відображають всієї картини, адже:

- частина судових рішень наразі не викладена у публічний доступ через підступні дії держави-агресора;

- ряд українських територій з 2014 р. тимчасово окуповані державою-терористом (кількість таких територій з 2022 р., на превеликий жаль, суттєво збільшилась через повномасштабну війну, яку російська федерація розв'язала проти України 24.02.2022 р.), тому наразі спостерігається збільшення рівня латентності злочинності [161, с. 34].

Незважаючи на викладене, можна дійти висновку про те, що діяння у вигляді підкupu працівників підприємств, установ чи організацій за останні роки фіксувалися на більшій території сучасної України (у 14 з 24 областей та у м. Києві), а тому названий акт деліктної поведінки відповідає підставі криміналізації – типовість та достатня поширеність. Найбільше випадків винесення судових рішень за ст. 354 КК України в Дніпропетровській області, що частково пояснюється тим, що дана область є однією з лідерів за кількістю розташованих підприємств, установ та організацій.

3. Динаміка поширення актів деліктної поведінки відповідного виду з урахуванням детермінантів вказаних кримінальних правопорушень.

Одним із індикаторів необхідності боротьби держави з суспільно небезпечним діянням за допомогою кримінально-правових заходів впливу слугують негативні тенденції поширення відповідного акту деліктної поведінки. Зрозуміло, що дана підстава криміналізації не може розглядатись законодавцем як основна (адже у цілому ряді випадків він повинен діяти на випередження для захисту найбільш важливих суспільних відносин), проте у випадку фіксації відповідного факту перед ним постає нагальна потреба у вжитті необхідних заходів впливу.

Варто зазначити, що в науці кримінального права досі не розроблено чітких критеріїв визначення факту відповідності діяння названій підставі. Як вдало зауважує Р. А. Каторкін, підстава криміналізації «динаміка суспільно небезпечного діяння» є доволі дискусійною, тому що відсутній конкретний критерій її визначення. Зрозуміло, що в даному контексті мається на увазі певна негативна тенденція випадків скоєння конкретного виду суспільно небезпечних діянь протягом певного часу, однак не має чіткого розуміння понять «достатній часовий період», «необхідна мінімальна кількість антисуспільних дій» тощо [78, с. 51].

Для встановлення факту відповідності (або невідповідності) діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації вищезгаданій підставі криміналізації проаналізуємо статистичні показники, що містяться у єдиних звітах про кримінальні правопорушення за період з 2019 по 2023 рр. (включно), розміщених на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора України. Крім того, порівняємо відповідні показники з кількістю винесених українськими судами рішень за ст. 354 КК України у відповідні часові періоди.

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2019 р. Офісу Генерального прокурора України, на території нашої держави у цей період було обліковано 67 випадків підкупу працівників підприємств, установ чи організації, кваліфікованих за ст. 354 закону про кримінальну відповідальність. Водночас більшості з них (55) особам було вручено повідомлення про підозру [61].

Таким чином, у 82 % випадків вчинення діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації особам було вручено повідомлення про підозру.

Відповідно до Звіту про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2019 р., оприлюдненого на офіційному вебсайті Державної судової адміністрації

України (форма № 6), у цьому ж році на території України судами було винесено рішення за ст. 354 КК України відносно 38 осіб (з них 29 – засуджено) [66].

Порівняємо запропоновані показники з аналогічними статистичними даними за 2020 р. Тоді кількість облікованих випадків вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 КК України, суттєво знизилась – до 33 випадків (у них 28 особам було вручено повідомлення про підозру) [62].

Думається, одним із чинників, що позитивно вплинув на динаміку означеного виду злочинності, могла стати пандемія COVID-19, яка призвела до змін графіків та режимів роботи цілого ряду підприємств, установ та організацій.

Додамо, що згідно з формою № 6 у даному році на території України судами було винесено рішення за ст. 354 КК України відносно 27 осіб (з них 22 – засуджено) [67].

Таким чином, у 2020 р. кількість зареєстрованих випадків вчинення діяння, передбаченого ст. 354 КК України, знизилась на 51 % (кількість кримінальних проваджень, в яких особам було вручено повідомлення про підозру – на 49 %). Що стосується судових рішень за ст. 354 КК України, то їх кількість знизилась на 29 % (кількість осіб, засуджених за вчинення злочину у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації – на 24 %).

Протягом наступного року на території нашої держави було офіційно зареєстровано 36 актів деліктної поведінки у вигляді підкупу працівників підприємств, установ чи організації. У 27 з них особам було вручено повідомлення про підозру [63].

Відповідно до Звіту про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2021 р., українськими

судами було винесено рішення за ст. 354 КК України відносно 30 осіб (з них 22 – засуджено) [68].

З викладеного слідує, що у 2021 р. кількість облікованих за ст. 354 КК України злочинів збільшилась на 9 % (а ось кількість проваджень, в рамках яких особам було вручено повідомлення про підозру, навпаки, зменшилась на 1 випадок (4 %). Що стосується кількості винесених українськими судами рішень за ст. 354 КК України, то вона зросла на 11 %, а кількість засуджених за підкуп працівника підприємства чи організації залишилась на минулорічному рівні.

За період з січня по грудень 2022 р. в Україні обліковано 33 випадки вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 КК України (з них у 24 випадках особам вручено повідомлення про підозру) [64].

Відповідно до Звіту про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2022 р., то на території України судами було винесено рішення за ст. 354 КК України відносно 17 осіб (з них 9 – засуджено) [69]. Водночас варто зазначити, що вказані статистичні дані не враховують дані судів, територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану.

На підставі викладеного вище можна зробити висновок про те, що кількість облікованих у 2022 р. злочинів за ст. 354 КК України зменшилась на понад 8 % (дорівнює показникам 2020 р.), тоді як кількість випадків, в яких особам було вручено повідомлення про підозру – на 11 % (майже на рівні показників 2020 р.). Що стосується винесених судових рішень за названою нормою Особливої частини закону про кримінальну відповідальність – їх кількість зменшилась на 43 % (кількість засуджених – на 59 %), що, знову ж таки, пояснюється викладеними вище обставинами (статистичний звіт Державної судової адміністрації за 2022 р. не враховує дані окремих судів) та окупацією окремих територій України російською

федерацією в ході широкомасштабної війни (ряд винних у вчиненні злочину у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації могли уникнути відповідальності через те, що опинились на тимчасово окупованих державою-терористом територіях нашої Батьківщини).

У 2023 р. спостерігається суттєве зростання кількості офіційно зареєстрованих злочинів у вигляді підкупу працівників підприємств, установ чи організації – до 54 (з них у 51 особам вручено повідомлення про підозру) [60].

Додамо, що за офіційними даними Державної судової адміністрації України, у цьому році на території нашої держави набрали законної сили судові рішення відносно 16 осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння у вигляді підкупу працівників підприємств, установ чи організацій (з них 12 – засуджено за ст. 354 КК України) [70].

Отже, у 2023 р. кількість зареєстрованих випадків вчинення акту деліктної поведінки у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації зросла майже на 64 % (кількість випадків, в яких особі було вручено повідомлення про підозру – на 112,5 %). При цьому статистичні показники щодо кількості винесених судових рішень за ст. 354 КК України та кількості засуджених за вчинення даного кримінального правопорушення залишились майже на минулорічному рівні, що пояснюється вказаними вище обставинами (неврахування у звіті даних окремих судів, тимчасова окупація окремих територій України).

З огляду на викладене вище вважаємо, що для відповіді на питання щодо відповідності діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації підставі криміналізації «динаміка поширення актів деліктної поведінки відповідного виду» доцільно використовувати саме дані щодо кількості облікованих злочинів даного виду у відповідні звітні періоди.

Таким чином, у період з 2020 по 2022 рр. в Україні спостерігалась відносно стабільна ситуація щодо кількості щорічних реєстрацій

кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 КК України. Втім, у 2023 р. кількість таких злочинів збільшилась майже на 64 % (порівняно з показником 2022 р.), що свідчить про той факт, що діяння у вигляді підкупу працівників підприємств, установ чи організації відповідає такій підставі криміналізації як негативна динаміка поширення відповідних суспільно небезпечних діянь.

Що стосується причин та умов, що породжують акт деліктної поведінки у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації, то варто зазначити, що вони є схожими з іншими корупційними та пов'язаними із корупцією кримінальними правопорушеннями. Зокрема, до їх числа відносяться соціально-економічні проблеми, проблеми у системі державного управління, недосконалість правоохоронної системи тощо.

Окремим детермінантом поширення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 КК України, виступає широкомасштабна війна, яку російська федерація підступно розгорнула проти України у 2022 р. Даний фактор слугує в якості умови, що породжує причини корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень, адже війна прямо впливає на добробут населення та вектори соціально-економічного розвитку держави. Очевидно, що злочини, які рашисти щодня вчиняють на території нашої Батьківщини, прямо або опосередковано впливають на фінансово-майновий стан українців (втрата робочих місць, знищення майна, втрата годувальників через воєнні злочини рф тощо). Через це маргінально налаштовані громадяни з метою задоволення власних інтересів або інтересів третіх осіб, вдаються до вчинення корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень.

Яскравим підтвердженням останньої тези слугують статистичні дані поширення кількості офіційно зареєстрованих випадків підкупу працівників підприємств, установ чи організацій у період з 2022 по 2023 рр. (включно) порівняно з аналогічними показниками у період з 2020 по 2021 рр.

(включно). Так, за останні два роки кількість відповідних актів протиправної поведінки збільшилась на понад 26 %.

Викладена вище негативна динаміка поширення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 КК України, та вплив на неї фактора широкомасштабної війни, що слугує потужним детермінантом, вкотре підтверджує той факт, що станом на сьогодні названа норма потребує ретельного опрацювання та модернізації.

4. Потреба у впливі кримінально-правовими заходами.

У розрізі аналізу цієї підстави криміналізації вдалими вбачаються умовиводи, що містяться у пояснювальній записці до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» про те, що корупція в Україні перетворилася на одну з головних загроз національній безпеці та демократичному розвитку держави. Негативний вплив даного явища на усі аспекти політичного і соціально-економічного розвитку суспільства і держави має комплексний та системний характер [119].

Наведена теза вкотре підтверджує думку про те, що ефективна боротьба з явищем підкупів працівників підприємств, установ чи організацій неможлива без закріпленої на законодавчому рівні кримінальної відповідальності за ці акти делінквентної поведінки.

На нашу думку, відповідність викладеним вище трьом підставам криміналізації апріорі свідчить про той факт, що держава має здійснювати вплив на осіб, які вчинили підкуп працівників підприємств, установ або організацій саме за допомогою кримінально-правових заходів. Рішення про віднесення даного діяння до числа менш небезпечних (наприклад, до адміністративних правопорушень) може стати потужним імпульсом поширення відповідних актів делінквентної поведінки, тому держава в особі її компетентних органів повинна не тільки вдаватись до кримінально-

правового забезпечення захисту відповідної групи суспільних відносин, але і постійно аналізувати наявні корупційні виклики та вживати для їх протидії своєчасні ефективні заходи.

5. Матеріальні можливості держави у забезпеченні кримінально-правової протидії підкупам працівників підприємств, установ чи організацій.

Зрозуміло, що в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану та щоденних злочинів рашистів проти українського народу на державний бюджет покладається потужне навантаження. У таких умовах вкрай важливо економити в різних сферах суспільного життя, проте дана теза, переконані, не повинна і не може стосуватися питання кримінально-правової протидії корупційним (до числа яких відноситься і підкуп працівника підприємства, установи чи організації) та пов'язаним із корупцією кримінальним правопорушенням, адже їх поширення підриває всі принципи побудови сучасного демократичного суспільства.

6. Співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації.

Будь-яке обмеження прав та свобод людини – крайній захід, на який має йти держава для забезпечення захисту тих чи інших груп суспільних відносин [153, с. 114]. Водночас, з огляду на викладене вище, віднесення діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації до числа кримінальних правопорушень несе значно більше позитивних наслідків (протидія корупції та захист таких соціальних цінностей, як ділова репутація, авторитет та нормальна робота підприємств, установ чи організацій). Тому констатуємо, що згаданий акт суспільно небезпечної поведінки відповідає названій підставі криміналізації.

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок про те, що діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації відповідає всім розглянутим вище підставам криміналізації (діяння несе високий ступінь суспільної небезпеки, що дозволяє віднести його до такого виду кримінальних правопорушень як злочини; є відносно поширеним;

протягом останніх років спостерігається негативна динаміка поширення названого акту протиправної поведінки; існує нагальна потреба у притягненні винного у підкупі працівника підприємства, установи чи організації до кримінальної відповідальності; наявність можливостей у держави (у тому числі матеріальних) у протидії названому суспільно небезпечному діянню шляхом притягнення винного до кримінальної відповідальності; позитивні наслідки криміналізації переважають над негативними).

Крім згаданої вище групи підстав криміналізації того чи іншого діяння, Д. О. Балобанова у своїх роботах також виокремлює групу соціально-психологічних підстав криміналізації, куди відносять рівень суспільної правосвідомості та психології та історичні традиції, які займають особливе місце в механізмі кримінальної законотворчості у зв'язку з тим, що вони безпосередньо вказують законодавцю на обмеження, пов'язані з використанням криміналізації при здійсненні кримінально-правової політики. Визнання діяння кримінально караним повинно бути схвалено суспільством. В кожному конкретному випадку перед введенням чи відміною кримінально-правової заборони необхідним є ретельне вивчення правових уявлень в суспільстві відносно діяння, яке підлягає криміналізації. Однак оцінка суспільних поглядів не повинна обмежуватися тільки правовими ідеями. Необхідним є вивчення історичних, моральних та інших уявлень, які є значними для кожного конкретного випадку [1, с. 147].

У попередньому підрозділі нашого дисертаційного дослідження зазначалося, що діяння, пов'язані з підкупом іншої особи, відносились до числа правопорушень з давніх часів (перші згадки про відповідальність за подібні діяння фіксуються у Статуті 1588 р.). Крім того, підкупи працівників підприємств, установ чи організацій, які не є службовими особами, почали розглядатись у якості злочинів ще в КК 1960 р.

Викладене вище надає підстави стверджувати, що названий делікт відповідає підставі криміналізації – наявність історичних традицій. При цьому варто зауважити, що дана підстава відноситься до числа факультативних, адже, як неодноразово зазначалося, суспільні відносини є динамічними, тому на певних етапах розвитку законодавець переосмислює необхідність віднесення діянь до числа злочинів та кримінальних проступків, через що відбувається криміналізація та декриміналізація.

Наявність історичних традицій щодо віднесення діяння до числа кримінальних правопорушень – додатковий фактор, що вказує на те, що суспільство протягом тривалого часу розглядало відповідний акт поведінки в якості значної загрози для тієї чи іншої групи суспільних відносин.

Що стосується такої підстави криміналізації як підтримка суспільства – без сумніву, діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації відповідає цьому фактору. У будь-якому демократичному суспільстві явище корупції не може підтримуватись більшістю громадян.

Як зазначалося вище, крім підстав криміналізації існують також певні принципи, що відносяться до числа законодавчої техніки. Як вказує Д. О. Балобанова, до принципів криміналізації відносяться:

- відсутність прогалин закону та зайвості заборони;
- визначеність та єдність термінології. Якщо тлумачення змісту чи значення терміна, який міститься у нормативно-правовому акті, може виявитися складним для його адресата, то такому терміну доцільно надати легальне визначення, навіть якщо це призведе до збільшення тексту;
- доцільність – можливість створення, зміни та наступного застосування положень кримінального закону, виходячи з потреб суспільства та держави, для досягнення певних цілей, з урахуванням загальноправових принципів в чітко встановлених законодавчих межах, що виявляється в побудові норм кримінального закону, визначенні їх структури, місця розташування в самому кримінальному законі та встановлення

співвідношення з іншими положеннями Кримінального кодексу [1, с. 147-148].

Зі змісту перелічених принципів випливає, що підстави та принципи криміналізації тісно пов'язані між собою. Водночас вказані фактори нерідко переплітаються та застосовуються комплексно (наприклад, підстава «необхідність впливу заходами кримінально-правового характеру» та принцип доцільності). Проаналізуємо детальніше перелічені принципи криміналізації.

Як уже було вказано, станом на сьогодні існує нагальна потреба у віднесенні діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації до числа злочинів. Тож можна зробити висновок про відповідність даного акту деліктної поведінки названому принципу.

Акт протиправної поведінки, передбачений ст. 354 КК України, відноситься до числа корупційних злочинів (суспільна небезпечність цієї групи деліктів проаналізована вище), тому з урахуванням санкцій ст. 354 КК України (максимальне покарання – позбавлення волі на строк до трьох років; наявність альтернативних видів покарань), констатуємо, що підкуп працівника підприємства, установи чи організації відповідає принципам доцільності криміналізації та відсутності зайвості заборони. А з огляду на ступінь суспільної небезпеки вказаного злочину покарання, що закріплені у санкціях ч. 3-5 ст. 354 КК України, виглядають, на нашу думку, недостатніми для виправлення засудженого.

Проаналізувавши питання форм реалізації кримінальної відповідальності за підкупи працівників підприємств, установ чи організацій (шляхом аналізу звітів Державної судової адміністрації України про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за період з 2019 по 2023 рр. (включно) [137]) нами встановлено наступне:

1) за ч. 1 ст. 354 КК України судові рішення набрали законної сили відносно 48 осіб, з яких:

- 44 особи засуджено (до винних застосовані такі основні види покарань як штраф (38 осіб) або громадські роботи (6 осіб);

- відносно 4 осіб справи закрито (1 – у зв'язку зі смертю особи; 3 – з інших підстав);

2) за ч. 2 ст. 354 КК України судові рішення набрали законної сили відносно 2 осіб (всі особи були засуджені), з яких:

- до 1 особи застосовано покарання у виді штрафу;

- 1 особу звільнено від покарання;

3) за ч. 3 ст. 354 КК України судові рішення набрали законної сили відносно 58 осіб, з яких:

- 32 особи засуджено (з них до 29 осіб застосовано такий основний вид покарання як штраф, до 1 – громадські роботи, до 1 – покарання у виді обмеження волі, 1 особу звільнено від покарання);

- 2 особи виправдано;

- відносно 24 осіб справи закрито (1 – у зв'язку з відмовою від обвинувачення відповідними особами; 23 – з інших підстав);

4) за ч. 4 ст. 354 КК України судові рішення набрали законної сили відносно 19 осіб, з яких:

- 16 осіб засуджено (з них до 15 осіб застосовано такий основний вид покарання як штраф, до 1 – громадські роботи);

- відносно 3 осіб справи закрито «з інших підстав».

Таким чином, у більшості випадків (86 %) до засуджених у період з 2019 по 2023 рр. за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 354 КК України, застосовано такий основний вид покарання, як штраф. До решти засуджених застосовано покарання у виді громадських робіт.

За ч. 2 ст. 354 КК України у зазначений вище період часу було засуджено лише 2 особи. Водночас до 1 з них застосовано покарання у виді штрафу (іншу особу звільнено від покарання).

До засуджених у період з 2019 по 2023 р. (включно) за ч. 3 ст. 354 КК України (майже у 91 % випадків), як і за ч. 4 ст. 354 КК України (майже у 94 % випадків), також у більшості випадків застосовувались основні покарання у виді штрафу.

Окремо зауважимо, що до жодного засудженого за ст. 354 КК України у період з 2019 по 2023 рр. не було застосовано найбільш суворий вид покарання, передбачений відповідними санкціями цієї норми, – позбавлення волі на певний строк.

Думається, з огляду на ступінь суспільної небезпеки кваліфікованих складів підкупу працівника підприємства, установи чи організації, застосування до винного покарання у виді штрафу у багатьох випадках може бути недостатнім для виправлення засуджених та протидії вчиненню новим актам деліктної поведінки даного виду. Для зміни викладеної вище тенденції пропонуємо посилити покарання, викладені у санкціях ч. 2 і 4 ст. 354 закону про кримінальну відповідальність, виклавши їх у наступній редакції:

1) ч. 2 ст. 354 КК України:

«...караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк»;

2) ч. 4 ст. 354 КК України:

«...караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк».

У ході поверхового аналізу змісту ст. 354 КК України можна дійти висновку про те, що ця норма відповідає таким принципам криміналізації як «відсутність прогалін закону», «визначеність та єдність термінології». Втім, більш детально дане питання буде проаналізовано нами в межах другого розділу дисертаційного дослідження під час аналізу об'єктивних та

суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації.

У науці кримінального права, крім категорії «криміналізація», широко використовується поняття «соціальна обумовленість кримінальної відповідальності» та «соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність» [110, с. 57]. Названі поняття не є тотожними, проте тісно пов'язані між собою.

Таким чином, категорія «соціальна обумовленість», як правило, використовується у двох значеннях. Враховуючи предмет нашого дисертаційного дослідження, доречним є використання названого поняття в розрізі закону про кримінальну відповідальність (ст. 354 КК України).

Повертаючись до питання співвідношення понять «соціальна обумовленість» та «криміналізація», слухними вбачаються зауваження О. О. Пашенка, який наголошує на тому, що криміналізація – це перш за все процес, тобто явище динамічне. Вона стосується діянь, що на момент її здійснення ще не набули законодавчого закріплення, тоді як обґрунтування необхідності існування (збереження) певних норм (інститутів) перебуває поза межами поняття «криміналізація» й має бути досліджено за допомогою теорії соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність. Водночас теорія криміналізації займається пошуками відповідей на запитання на кшталт: що змусило законодавця визнати те чи інше діяння злочином? чому таке рішення було прийнято в конкретний момент часу? А для констатації соціальної обумовленості закону ці запитання відходять на другий план. Тому кількість обставин, що визначає соціальну обумовленість закону й обґрунтованість криміналізації діянь, буде різною. Ведучи мову про криміналізацію, зазначає вчений, доречно підтримати правознавців, які наголошують на необхідності окремого виділення й подальшого дослідження принципів і підстав криміналізації, а також криміналізаційних приводів. Для

визначення ж соціальної обумовленості норми така класифікація не підходить [110, с. 58-59].

З викладеного слідує, що категорії «криміналізація» та «соціальна обумовленість» не є тотожними. Втім, аналіз праць вітчизняних науковців [112, с. 4-5] дозволяє дійти висновку про те, що підстави криміналізації та обставини соціальної обумовленості за своїм змістом є майже тотожними. У даному контексті доречними виглядають роздуми О. В. Чорної, яка зазначає, що криміналізацію проводить, в першу чергу, відповідні органи влади, які теоретично можуть не завжди керуватися інтересами суспільства (як приклад, антидемократичні закони нацистської Німеччини), тоді як соціальна обумовленість завжди продиктована такими інтересами, вона, фактично, і є цими інтересами. Як наслідок, зазначає вчена, криміналізація не завжди є соціально обумовленою. Водночас у демократичному суспільстві підстави криміналізації мають відповідати обставинам соціальної обумовленості, не суперечити їм, адже сам термін «демократія» перекладається як «влада народу» [111, с. 96].

Думається, викладений вище умовивід є цілком справедливим. Під час віднесення діяння до числа злочинів або кримінальних проступків законодавець завжди має керуватись підставами, уже переліченими нами (при цьому саме діяння не обов'язково має відповідати кожній із них), зважати на запити суспільства. Тому будь-яка норма закону про кримінальну відповідальність як результат діяльності криміналізації також має відповідати цим обставинам (підставам).

Як зазначає О. О. Пащенко, обставини соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність доречно диференціювати на дві основні групи: обов'язкові та факультативні. До перших вчений відносить суспільну небезпечність; співрозмірність позитивних і негативних наслідків заборони; можливість боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових заходів та неможливість боротьби за допомогою інших; наявність ресурсів для

здійснення кримінального переслідування (матеріальних, інтелектуальних, процесуальних тощо); системно-правову несуперечливість; безпрогальність і ненадмірність заборони; повноту складу злочину тощо [149, с. 212].

Більшість перелічених обов'язкових обставин була проаналізована нами в рамках розгляду підстав та принципів криміналізації підкупу працівника підприємства, установи чи організації, що, знову ж таки, вказує на те, що у правовій державі підстави і принципи криміналізації та обставини соціальної обумовленості за своїм змістом є майже (якщо не повністю) тотожними.

Окремо зауважимо, що віднесення діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації до числа кримінальних правопорушень відповідає вимогам міжнародних нормативно-правових актів. Зокрема, у ст. 21 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 зазначається наступне:

«Кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами умисно вчинених в ході економічної, фінансової або комерційної діяльності наступних діянь:

а) обіцянка, пропозиція або надання, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги будь-якій особі, яка керує роботою організації приватного сектора або працює на будь-якій посаді, у такій організації, для такої особи чи іншої особи, щоб ця особа вчинила, порушуючи свої обов'язки, будь-яку дію чи утрималась від вчинення дій;

б) вимагання або прийняття, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги будь-якою особою, яка керує роботою організації приватного сектора або працює на будь-якій посаді, у такій організації, для такої особи чи іншої особи, щоб

ця особа вчинила, порушуючи свої обов'язки, будь-яку дію чи утрималась від вчинення дій» [84].

Більшість вказаних суспільно небезпечних діянь наразі кваліфікується саме в якості злочину, передбаченого ст. 354 КК України, що демонструє рішучість нашої держави в питанні боротьби з корупцією.

Отже, на підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації відповідає цілому комплексу підстав криміналізації (діяння є суспільно небезпечним типовим та достатньо розповсюдженим на території України, наразі спостерігається негативна динаміка поширення цих деліктів (лише у 2023 р. кількість випадків підкупу працівника підприємства, установи чи організації збільшилась на майже 64 %), наявна потреба у впливі на суб'єктів зазначеного делікту кримінально-правовими заходами, наявність матеріальних можливостей держави для забезпечення кримінально-правової протидії суспільно небезпечним діянням даного виду, переважання позитивних наслідків криміналізації над негативними тощо) а закріплення кримінальної відповідальності за відповідний делікт у ст. 354 КК України – соціально обумовлений крок [78, с. 64] з боку законодавця.

1.3. Зарубіжний досвід регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації

Як зазначалося у попередніх підрозділах нашого дисертаційного дослідження, корупція – одна з найбільших інтернаціональних проблем, що поширюється на всі держави світу. Кожна країна має різні результати боротьби з цією проблемою: одні держави світу звели її рівень до мінімуму та, як наслідок, суттєво розвинули власні демократичні інститути, економіку, культуру, право (наприклад, США, Федеративна Республіка Німеччина,

Французька Республіка та ін.), інші ж – навпаки, обрали вектор розвитку корупції, що призвело до знищення інститутів демократії, зниження рівня життя населення тощо (наприклад, Боліваріанська Республіка Венесуела, Держава Лівія, Північна Корея, російська федерація, Сирійська Арабська Республіка та ін.). Перша група держав досягла суттєвих успіхів у різних сферах протидії корупційним кримінальним правопорушенням та кримінальним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, у тому числі і в частині розвитку кримінально-правового законодавства у цій сфері.

Враховуючи викладене, доречним є проведення компаративістського дослідження законодавства про кримінальну відповідальність зарубіжних держав. Відповідний аналіз дозволить виокремити перспективні напрями розвитку вітчизняного законодавства в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівників підприємств, установ чи організацій.

Аналізуючи зарубіжний досвід кримінально-правового регулювання відповідальності за вчинення корупційних та пов'язаних із корупцією деліктів, важливо врахувати рішення законодавця Грузії у цій сфері, адже:

1) дана держава, що знаходиться на перетині Європи та Азії, також свого часу входила до складу СРСР та мала ряд схожих проблем у різних сферах суспільних відносин, що постали під час здобуття незалежності [150, с. 227];

2) Грузія – яскравий приклад ефективної боротьби з явищем корупції, адже саме у цій державі на початку XXI століття відбулись реформи, які дозволили суттєво скоротити рівень корумпованості у приватній та державній сферах [155, с. 69];

3) як і Україна, Грузія зіштовхнулася з російською воєнною агресією, тому, можливо, проєктування окремих рішень цієї держави в площину чинного КК України дозволить знизити негативну динаміку поширення злочинів у вигляді підкупу працівників підприємств, установ чи організацій в

умовах широкомасштабної війни (нівелювання впливу війни як детермінанта корупційних кримінальних правопорушень) [151, с. 738];

4) Грузія має схожі стратегічні цілі – вступ у ЄС та НАТО.

Отже, проаналізуємо досвід Грузії в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації.

Закон про кримінальну відповідальність Грузії було прийнято 22.07.1999 р. Даний нормативно-правовий акт складається з двох частин: Загальної та Особливої.

Загальна частина КК Грузії диференційована на шістнадцять глав: I «Кримінальне законодавство Грузії», II «Межі дії кримінального закону», III «Підстави кримінальної відповідальності, категорії злочинів», IV «Види єдиного злочину», V «Множинність злочинів», VI «Незакінчений злочин», VII «Виконавство злочину та співучасть у злочині», VIII «Обставини, які виключають протиправність діяння», IX «Обставини, які виключають та пом'якшують вину», X «Цілі та види покарання», XI «Призначення покарання», XII «Умовне засудження», XIII «Звільнення від кримінальної відповідальності», XIV «Звільнення від покарання», XV «Амністія, помилування, судимість», XVIII-1 «Кримінальна відповідальність юридичної особи, види покарань, порядок та умови їх застосування» [164].

Особлива частина КК Грузії поділяється на наступні глави: XIX «Злочини проти життя», XX «Злочини проти здоров'я», XXI «Створення небезпеки життю та здоров'ю людини», XXII «Злочини проти статевої свободи», XXIII «Злочини проти прав та свобод людини», XXIV «Злочини проти неповнолітніх», XXV «Злочини проти власності», XXVI «Злочини проти підприємницької або економічної діяльності», XXVII «Злочини у грошово-кредитній системі», XXVIII «Злочини у сфері фінансової діяльності», XXIX «Злочини проти інтересів служби у підприємницьких або інших організаціях», XXX «Злочини проти громадської безпеки та громадського порядку», XXXI «Порушення правил безпеки під час ведення

робіт», XXXII «Злочини проти здоров'я населення та громадської моральності», XXXII-1 «Злочини проти культурної спадщини», XXXII-2 «Злочини проти міжнародного характеру у сфері культурної спадщини», XXXIII «Злочини, пов'язані з наркотиками», XXXIV «Транспортні злочини», XXXV «Кіберзлочини», XXXVI «Злочини проти охорони навколишнього середовища», XXXVII «Злочини проти основ конституційного ладу та безпеки Грузії», XXXVII-1 «Порушення правового режиму окупованих територій», XXXVIII «Тероризм», XXXIX «Службові злочини», XL «Злочини проти порядку управління», XLI «Злочини проти діяльності судових органів», XLII «Злочини проти процесуального порядку отримання доказів», XLIII «Діяння, спрямовані проти своєчасного попередження та розкриття злочинів», XLIV «Злочини проти виконання судових актів», XLV «Злочини проти порядку підпорядкування та дотримання військової честі», XLVI «Злочини проти порядку зберігання або експлуатації військового майна», XLVII «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного гуманітарного права», XLVIII «Перехідні положення» [164].

Чинна редакція закону про кримінальну відповідальність Грузії передбачає 11 видів покарань:

- штраф;
- позбавлення права займати посади або займатись діяльністю;
- суспільно корисна праця;
- виправні роботи;
- обмеження особи по військовій службі;
- домашній арешт;
- строкове позбавлення волі;
- довічне позбавлення волі;
- вилучення майна;
- обмеження прав, пов'язаних із зброєю;
- позбавлення військового звання [164].

У даному нормативно-правовому акті покарання умовно можна поділити на три основні групи:

- виключно основні (у випадку КК Грузії це: виправні роботи, обмеження по військовій службі, строкове позбавлення волі, довічне позбавлення волі);

- виключно додаткові;

- покарання, що можуть бути призначені як основні, так і додаткові [77, с. 105].

Таким чином, система покарань, закріплена в КК Грузії, за своїм змістом має ряд спільних рис із системою покарань, що містяться в чинному законі про кримінальну відповідальність України [94]. При цьому, як і в останньому документі, в КК Грузії найбільш суворим видом основного покарання виступає довічне позбавлення волі.

Стаття 221 глави XXIX «Злочини проти інтересів служби у підприємницьких або інших організаціях» КК Грузії має назву «Комерційний підкуп» та складається з чотирьох частин. У ч. 1 названої норми зазначається наступне:

«Обіцянка, пропозиція, передача грошей, цінних паперів, іншого майна або (та) інших неправомірних переваг або надання послуг майнового характеру особі, яка виконує керівні, представницькі або інші спеціальні повноваження на підприємстві або в іншій організації, або працює у цій організації, у прямій або опосередкованій формі грошей, цінних паперів, іншого майна або майнових послуг або (та) яких-небудь інших неправомірних переваг на користь неї або іншої особи, для того, щоб вона здійснила яке-небудь діяння або утрималась від здійснення якого-небудь діяння внаслідок порушення своїх обов'язків, в інтересах особи, яка здійснила підкуп або іншої особи, -

карається штрафом або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права займати

посади, або займатись діяльністю на строк до трьох років або без цього» [164].

Таким чином, на відміну від чинної ст. 354 КК України, названа норма закону про кримінальну відповідальність Грузії передбачає відповідальність за надання неправомірної вигоди як службовим, так і неслужбовим особам.

Предмет злочину, закріплений у диспозиції ч. 1 ст. 221 КК Грузії, за своїм змістом є майже ідентичним із тим, що зазначений у ст. 354 КК України, що, знову ж таки, свідчить про схожість відповідних норм.

Водночас об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 221 КК Грузії, має суттєву відмінність від об'єктивної сторони кримінального правопорушення, закріпленого у ст. 354 КК України – пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди здійснюється не просто для вчинення працівником підприємства, установи або організації певних діянь з використанням становища, яке він займає, на користь суб'єкта або третіх осіб – відповідний акт з названою метою має бути вчинено таким працівником з порушенням його службових обов'язків.

Думається, таке рішення є доволі слушним, адже саме у такому випадку рівень суспільної небезпеки делікту є високим. Зокрема, чинна диспозиція ст. 354 КК України складена таким чином, що під ознаки підкупу працівника підприємства, установи чи організації підпадають, наприклад, випадки отримання офіціантом закладу харчування так званих «чайових».

Враховуючи викладене, можливо доречно скористатись досвідом Грузії та закріпити вказівку про те, що працівник підприємства, установи чи організації має обов'язок вчинити відповідний акт делінквентної поведінки всупереч своїм службовим обов'язкам. Крім того, нагадаємо, саме категорія «обов'язки» закріплена у змісті проаналізованої у попередньому підрозділі нашого дисертаційного дослідження Конвенції ООН проти корупції.

У ч. 2 задекларовано:

«Те саме діяння, вчинене:

- а) групою осіб;
- б) неодноразово,-

карається штрафом або обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років з позбавленням права займати посади або займатись діяльністю на строк до трьох років» [164].

Таким чином, диспозиція ч. 2 ст. 221 КК Грузії за своїм змістом максимально наближена до ч. 2 ст. 354 КК України – передбачає повторність та вчинення делікту групою осіб в якості кваліфікованих складів підкупу працівника підприємства, установи чи організації.

У ч. 3 ст. 221 КК Грузії задекларовано наступне:

«Вимога або отримання особою, яка виконує керівні, представницькі або інші спеціальні повноваження на підприємстві або в іншій організації, або працює у цій організації, у прямій або опосередкованій формі на свою користь або користь іншої особи пропозиції, обіцянки передачі грошей, цінних паперів, іншого майна або надання послуг майнового характеру, або (та) яких-небудь інших неправомірних переваг за те, щоб вона здійснила діяння або утрималась від яких-небудь діянь, порушуючи тим самим свої службові обов'язки, в інтересах особи, яка надає відповідні блага або іншої особи, –

карається штрафом або обмеженням волі на строк від трьох років або позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років з позбавленням права займати посади або займатись діяльністю на строк до трьох років» [164].

Як і у попередніх випадках, об'єктивна сторона цього злочину має суттєву відмінність від кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 354 КК України – для кваліфікації дій суб'єкта за названою нормою він має обов'язково діяти всупереч своїм обов'язкам. Такі дії прямо посягають на авторитет і нормальну роботу відповідного підприємства, установи чи організації та несуть високий ступінь суспільної небезпеки. Через це,

можливо, доречно спроекувати відповідне положення у зміст ч. 3 ст. 354 вітчизняного закону про кримінальну відповідальність.

Окремо додамо, що на відміну від кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, суб'єктом даного злочину може виступати службова особа підприємства, установи чи організації.

Частина 4 ст. 221 КК Грузії передбачає покарання у виді штрафу або позбавлення волі на строк від чотирьох до шести років з позбавленням права займати посади або займатися діяльністю на строк до трьох років за вчинення діянь, передбачених у проаналізованій уже ч. 3 названої норми, вчинених групою осіб; неодноразово; шляхом вимагання [164].

Отже, диспозиція ч. 4 ст. 221 КК Грузії за своїм змістом майже ідентична ч. 4 ст. 354 КК України. Що стосується санкції першої норми, то варто зауважити, що вона передбачає більш суворе максимальне покарання – позбавлення волі на строк до шести років (тоді як, нагадаємо, максимальна тривалість аналогічного виду покарання за злочин, передбачений ч. 4 ст. 354 КК України, є вдвічі меншою – до трьох років).

На нашу думку, рішення законодавця Грузії передбачити більш суворе покарання за названий делікт є доволі цікавим рішенням з огляду на природу вказаного кримінального правопорушення та його вплив на суспільні відносини (поширення корупції). Можливо, схоже рішення доречно спроекувати у зміст ч. 4 ст. 354 КК України (нагадаємо, дане питання було частково проаналізовано у попередньому підрозділі дослідження).

Зауважимо, що до ст. 221 КК Грузії передбачена примітка, диференційована на дві частини. У першій частині примітки передбачено таке:

«1. Особа, яка вчинила діяння, передбачене ч. 1 або 2 даної норми, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона добровільно повідомила про це органи, що здійснюють кримінальний процес. Рішення

щодо звільнення особи від відповідальності приймає орган, що здійснює кримінальний процес» [164].

Викладений нами зміст ч. 1 примітки до ст. 221 містить суттєвий недолік, адже в однакових ситуаціях орган, що проводить досудове розслідування, може прийняти діаметрально різні рішення, що створює простір для суб'єктивізму.

У ч. 2 названої примітки задекларовано:

«2. Юридична особа карається за діяння, передбачені цією статтею, ліквідацією або позбавленням права займатися діяльністю та штрафом» [164].

Нагадаємо, у багатьох сучасних державах суб'єктом кримінального правопорушення може виступати не тільки фізичні, але і юридичні особи [151, с. 223]. Втім, відповідно до чинної редакції КК України, суб'єктом злочину або кримінального проступку може виступати виключно фізична особа. При цьому розділ XIV-1 Загальної частини КК України передбачає можливість застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру у випадку наявності підстав, закріплених ст. 96-3 КК України. Зауважимо, що у випадку вчинення підкупу працівника підприємства, установи чи організації до юридичної особи не можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру.

Тож можна зробити висновок про те, що законодавство Грузії в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації має ряд відмінностей від ст. 354 КК України. Наприклад, суб'єктом даного злочину за законодавством Грузії (на відміну від ч. 3 і 4 ст. 354 КК України) можуть виступати, у тому числі, службові особи. Крім того, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є обов'язок такого працівника вчинити діяння всупереч своїм обов'язкам, що суттєво підвищує рівень суспільної небезпеки делікту. Останнє рішення

виглядає доволі цікавим та може бути спроектовано у зміст ч. 1, 3 ст. 354 КК України.

Цікавим вбачається дослідження досвіду держав Балтії – країн, що також, як і Україна, свого часу входили до складу СРСР, проте, на відміну від нашої держави, наразі вже є повноправними членами ЄС та НАТО [79, с. 116].

Розпочнемо з розгляду досвіду Естонської Республіки. Розділ II глави 17 «Посадові винні діяння» Пенітенціарного кодексу цієї держави (далі – ПК) має назву «Порушення обов'язку працювати чесно» [158]. Наразі ця структурна частина закону про кримінальну відповідальність Естонської Республіки складається з 8 статей (ст. ст. 294-301). Більшість вказаних норм за своїм змістом нагадує положення статей, що включені у розділ XVII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», та передбачають відповідальність за вчинення таких деліктів, як отримання хабаря, посередництво у хабарництві, дача хабаря, торгівля впливом, службова фальсифікація, порушення вимог проведення державних закупівель, порушення обмежень на вчинення дії тощо.

У розрізі перелічених складів кримінальних правопорушень на особливу увагу заслуговує рішення законодавця цієї держави виокремити в самостійний склад кримінального правопорушення діяння у вигляді посередництва у хабарництві. За відповідний злочин передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до 5 років або грошове стягнення [158]. Зауважимо, що аналогічні покарання передбачені за дачу хабаря.

Думається, з урахуванням поширеності випадків посередництва у підкупах працівників підприємств, установ чи організацій (а також інших суміжних злочинів), можливо, доречно виокремити відповідне діяння в окремий склад кримінального правопорушення. При цьому такий склад може

бути виокремлено як в розрізі службових злочинів, так і в контексті кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України.

Повертаючись до закону про кримінальну відповідальність Естонської Республіки, зауважимо, що розділ 9 цього нормативно-правового акта має назву «Корупційні винні діяння у приватному секторі». Даний розділ диференційовано на дві окремі норми: ст. 402³ «Отримання хабаря у приватному секторі», ст. 402⁴ «Дача хабаря у приватному секторі».

Стаття 402-3 складається з трьох частин. У ч. 1 зазначається:

«Вимога уповноваженою на ведення господарської діяльності особи в інтересах приватної особи, а також вимога третейським судом передачі йому або третій особі майна або іншої пільги, згода з обіцянкою цього або прийняття вказаного в якості винагороди за зловживання ними своїми повноваженнями, – карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на строк до п'яти років» [158].

З урахуванням специфіки суб'єкта названого вище кримінального правопорушення дане суспільно небезпечне діяння у більшості випадків не могло б кваліфікуватись за ст. 354 КК України, адже відповідні особи могли б розглядатися в якості службових.

Суттєва відмінність ч. 1 ст. 402-3 ПК Естонської Республіки від ч. 3 (ч. 4) ст. 354 КК України полягає у тому, що обов'язковою умовою для кваліфікації дій за першою нормою є зобов'язання винним вчинити злочин шляхом зловживання своїми повноваженнями (тоді як у вітчизняній нормі йдеться лише про використання становища особою на підприємстві, установі чи організації). Нагадаємо, схожий досвід закріплено у законі про кримінальну відповідальність Грузії.

Думається, відповідний фактор суттєво підвищує рівень суспільної безпеки діяння. Можливо, таку вказівку доречно інтегрувати у чинну редакцію ст. 354 КК України.

У ч. 2 вказується таке:

«Те саме діяння, вчинене юридичною особою, - карається грошовим стягненням» [158].

Сьогодні чинний ПК Естонської Республіки передбачає можливість притягнення до кримінальної відповідальності в якості суб'єкта злочину юридичну особу. Нагадаємо, відповідно до КК України суб'єктом будь-якого злочину або кримінального проступку може виступати лише фізична особа.

У ч. 3 ст. 402-3 ПК Естонської Республіки зазначається, що за вчинення злочину, вказаного у даній нормі, суд може застосувати розширену конфіскацію майна, набутого внаслідок злочину, відповідно до положень статті 83-2 цього Кодексу» [158].

На нашу думку, з огляду на корупційність зазначеного у цій нормі діяння відповідне рішення щодо можливості застосування розширеної конфіскації майна виглядає цілком доречним, адже воно виступає в якості додаткового стримуючого фактора для особи, яка має наміри вчинити делікт [78, с. 105].

У ч. 1 ст. 402-4 ПК Естонської Республіки вказано, що обіцянка або дача хабаря (неправомірної вигоди) у приватному секторі караються грошовим стягненням або позбавленням волі на строк до п'яти років [158].

Таким чином, санкція ч. 1 ст. 402-4 ПК Естонської Республіки є ідентичною з санкцією ч. 1 ст. 402-3 цього нормативно-правового акта, що свідчить про позицію законодавця цієї держави щодо однакового ступеня суспільної небезпеки цих злочинів.

Як і у випадку з ч. 2 ст. 402-3 ПК Естонської Республіки, у ч. 2 ст. 402-4 цього законодавчого документа передбачена відповідальність за вчинення злочину юридичною особою.

У ч. 3 ст. 402-4 зазначається таке:

«за вчинення злочину, вказаного у цій нормі, суд може застосувати розширену конфіскацію майна, набутого внаслідок злочину, відповідно до положень ст. 83-2 цього Кодексу» [158].

Отже, як і у попередньому випадку (ч. 3 ст. 402-3 ПК Естонської Республіки), за вчинення зазначеного делікту передбачена розширена конфіскація.

Отже, за законодавством Естонської Республіки діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації може кваліфікуватись за ст. ст. 402³-402⁴ ПК. Диспозиції відповідних норм мають ряд ознак, що суттєво відрізняються від змісту ст. 354 КК України (наприклад, суб'єктом злочину може виступати службова особа; для кваліфікації діяння за цими нормами ПК Естонської Республіки службова особа бере на себе обов'язок діяти всупереч службовим обов'язкам тощо).

Окремі положення ПК Естонської Республіки в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації можуть бути успішно спроектовані у чинну редакцію ст. 354 КК України. Зокрема, цікавим вбачається закріплення вказівки у ч. 1 і 3 названої норми вітчизняного закону про кримінальну відповідальність про те, що працівник підприємства, установи чи організації має обов'язок діяти всупереч своїм службовим обов'язкам. Даний факт суттєво підвищує рівень суспільної небезпеки акту протиправної поведінки та дозволяє уникнути випадків притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили діяння, що не несуть високого рівня суспільної небезпеки (або ж взагалі не несуть небезпеки).

Крім того, цікавим вбачається досвід Естонської Республіки в частині посилення кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації (максимальне покарання – позбавлення волі на строк до п'яти років). Можливо, відповідний досвід доречно спроектувати у санкцію ч. 2 і 4 ст. 354 КК України.

Розглянемо досвід регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації Латвійської Республіки.

У розрізі дослідження норм, що регулюють кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації, на особливу увагу заслуговують положення ст. 199 КК Латвійської Республіки, що має назву «Комерційний підкуп». Нагадаємо, відповідна назва також використовується в проаналізованому вище КК Грузії.

Стаття 199 КК Латвійської Республіки диференційована на 2 частини. У ч. 1 зазначається наступне:

«Пропозиція або передача матеріальних цінностей, благ майнового або іншого характеру, особисто або через посередника робітнику підприємства (підприємницького товариства) або організації, або особі, уповноваженій на підставі закону або правової угоди вести справи іншої особи, відповідальному працівникові підприємства (підприємницького товариства) або організації, або уповноваженому підприємством (підприємницьким товариством) або організацією такої же особи, або особі, уповноваженій на підставі закону або правової угоди вирішувати суперечки з метою вчинення або невчинення з використанням своїх повноважень яких-небудь діянь, незалежно від того, призначені матеріальні цінності, блага майнового або іншого характеру цій або будь-якій іншій особі,-

карається позбавленням волі на строк від трьох років або короткостроковим позбавленням волі, або примусовими роботами, або штрафом» [163].

На відміну від злочину, передбаченого ч. 1 і 2 ст. 354 КК України, в окремих випадках караються діяння щодо пропозиції чи безпосередньої передачі відповідної неправомірної вигоди службовій особі. Нагадаємо, подібна практика міститься у змісті законів про кримінальну відповідальність Грузії та Естонської Республіки.

У ч. 2 проголошено:

«Ті самі діяння, вчинені у великих розмірах,-

караються позбавленням волі на строк до п'яти років або короткостроковим позбавленням волі, або примусовими роботами, або штрафом та позбавленням права займати певну посаду на строк до трьох років» [163].

Очевидно, що підкуп у великих розмірах підвищує ступінь суспільної небезпеки цього злочину, тому, вважаємо, включення відповідної кваліфікуючої ознаки до змісту ч. 2 та ч. 4 ст. 354 КК України було б цілком доречним. При цьому, нагадаємо, що досвід виокремлення великого розміру підкупу в якості кваліфікуючої ознаки підкупу працівника підприємства, установи чи організації вже мав місце в законах про кримінальну відповідальність, що діяли на території України (наприклад, КК 1960 року).

Таким чином, норма КК Латвійської Республіки, що регулює кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації, має ряд схожих рис із положеннями ст. 354 КК України (як в частині побудови диспозицій, так і в частині закріплення санкцій). Водночас цікавим та обґрунтованим вбачається рішення законодавця цієї держави закріпити в якості кваліфікованої ознаки злочину вчинення підкупу у великих розмірах.

Проаналізуємо досвід Литовської Республіки. Ст. 226 КК цієї держави має назву «Підкуп посередника». Дана норма поділяється на дві частини. У ч. 1 передбачено таке:

«1. Особа, яка, використовуючи своє службове становище, владу, авторитет, родинні зв'язки та знайомства або інші можливі важелі впливу на державну чи комунальну установу, міжнародну громадську організацію, їх працівників чи прирівняних до них осіб, пообіцяла вплинути на відповідну установу, міжнародну громадську організацію, їх працівників чи прирівняних до них осіб, з метою вчинення правомірних або неправомірних діянь (або утриматись від цього),-

карається арештом або позбавленням волі на строк до трьох років» [160].

Таким чином, за законодавством Литовської Республіки посередництво у підкупі працівника підприємства, установи чи організації розглядається в якості окремого самостійного складу кримінального правопорушення [157, с. 61]. Схожий підхід, нагадаємо, використовується у проаналізованому Пенітенціарному кодексі Естонської Республіки. Водночас за законодавством Литовської Республіки цей акт протиправної поведінки розглядається в якості менш суспільно небезпечного (що відображається у санкції згаданої норми).

Частина 2 ст. 226 КК Литовської Республіки закріплює відповідальність за діяння, передбачене ч. 1 ст. 226 КК Литовської Республіки, у невеликому розмірі. Санкція ч. 2 ст. 226 закону про кримінальну відповідальність цієї держави передбачає два альтернативні види покарання: штраф або арешт [160].

Думається, певним недоліком цієї норми є відсутність розкриття змісту поняття «невеликий розмір» (допускаємо, що норма є бланкетною). З огляду на той факт, що ступінь суспільної небезпеки такого діяння значно менший, ніж ступінь суспільної небезпеки злочину, передбаченого ч. 1 ст. 226 КК Литовської Республіки, вважаємо, що встановлення за нього менш суворого покарання є доволі соціально обумовленим рішенням.

Проаналізувавши решту норм КК Литовської Республіки, нами встановлено, що діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації визнається в якості кримінального правопорушення виключно у випадку, якщо особа є не просто працівником підприємства, установи чи організації, а належить до числа державних службовців та (або) службових осіб.

Отже, можна зробити висновок про те, що законодавство держав Балтії в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника

підприємства, установи чи організації суттєво відрізняється від вітчизняного в частині суб'єкта кримінального правопорушення (в Естонській Республіці та Латвійській Республіці ним можуть виступати, у тому числі, службові особи, а в Литовській Республіці – виключно службові), окремих кваліфікуючих ознак (підкуп працівника підприємства, установи чи організації у великих розмірах (Латвійська Республіка) тощо.

Цікавим вбачається досвід Естонської Республіки в частині закріплення у диспозиції норми, що передбачає відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації, вказівки на обов'язок працівника підприємства, установи чи організації вчинити відповідне суспільно небезпечне діяння на користь третьої особи всупереч своїм посадовим обов'язкам. Відповідна обставина унеможливорює випадки притягнення до відповідальності осіб, які вчинили діяння, що не містять достатнього рівня суспільної небезпеки (або ж взагалі не несуть небезпеки для суспільства). Можливо, такий досвід Естонської Республіки доречно спроекувати у зміст ч. 1 і 3 ст. 354 КК України.

Розглянемо досвід регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації в інших державах-членах ЄС.

Розділ XXXVI КК Республіки Польща має назву «Господарські злочини та злочини проти майнових інтересів у сфері цивільно-правових відносин». Ст. 296а названого розділу складається з п'яти артикулів (параграфів). § 1 ст. 296а передбачає єдиний вид покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох місяців до п'яти років за вчинення особою, яка виконує функцію управління в установі, що реалізує господарську діяльність, або перебуває з нею у трудових відносинах, або працює відповідно до договору на виконання певної роботи, акту вимагання або прийняття матеріальної чи особистої вигоди, або прийняття відповідної обіцянки, в обмін на зловживання наданими їй повноваженнями або

невиконання покладених на неї обов'язків, що здатне спричинити матеріальну шкоду цій установі або являє собою недобросовісну конкуренцію чи неприйнятну пільгову діяльність на користь покупця або отримувача товару, послуги або пільги [159].

Як і у вже проаналізованих нормах суб'єктом отримання неправомірної вигоди може виступати, у тому числі, службова особа відповідного підприємства, установи чи організації (на відміну від закону про кримінальну відповідальність). Крім того, діяння кваліфікується за § 1 ст. 296а виключно у випадках, коли винний зобов'язується вчинити акт зловживання своїми повноваженнями або невиконання обов'язків, що, у свою чергу, здатне заподіяти у тій чи іншій мірі шкоду відповідному підприємству, установі чи організації.

Параграф 2 передбачає таке: «До такого ж покарання притягується той, хто у випадках, зазначених у § 1 цієї норми, надає або обіцяє надати матеріальну чи особисту вигоду» [159].

Думається, таке рішення є цілком логічним з огляду на той факт, що кожен з перелічених вище деліктів в однаковій мірі сприяє поширенню явища корупції у соціумі. Нагадаємо, у чинному КК України передбачено тотожні максимальні покарання за отримання та надання неправомірної вигоди.

Цікавим вбачається зміст § 3 ст. 296а КК Республіки Польща, в якому зазначається, що у випадку меншого ступеня суспільної небезпеки особа, яка вчинила акти протиправної поведінки, передбачені § 1 або 2 названої норми, підлягає покаранню у вигляді штрафу, обмеження волі або позбавлення волі на строк до 2 років [159].

На нашу думку, суттєвим недоліком цієї норми є відсутність чіткої дефініції поняття «менший ступінь суспільної небезпеки», що створює можливість для суб'єктивної оцінки ситуації. Тому в одній і тій самій

ситуації винного може бути притягнуто до кримінальної відповідальності як за § 1 (2), так і за § 3 ст. 296а КК Республіки Польща.

Параграф 4 передбачає кваліфікований склад злочину, закріпленого ст. 296а КК Республіки Польща. Так, якщо акт деліктної поведінки, передбачений § 1 цієї норми, заподіяв істотної шкоди майну, винний карається позбавленням волі на строк від 6 місяців до 8 років [159].

Повністю погоджуємось із необхідністю виокремлення кваліфікованих складів підкупу працівника підприємства, установи чи організації, проте, як і у попередньому випадку, окремим недоліком цієї норми є відсутність визначеного поняття «істотна шкода». Припускаємо, що відповідна категорія може розкриватись в інших нормах закону про кримінальну відповідальність або інших нормативно-правових актах.

Параграф 5 містить привілейовану норму, відповідно до якої, особа, яка вчинила злочин, передбачений § 2 або § 3 у поєднанні з § 2, якщо майнова або особиста вигода (чи їх пропозиція) були прийняті, але винний повідомив про це орган, що здійснює досудове розслідування, та довів всі суттєві обставини злочину до того, як цей орган дізнався про факт вчинення відповідного делікту [159].

Як було вказано, подібна норма є поширеною у статтях законів про кримінальну відповідальність зарубіжних держав, що були проаналізовані нами. Нагадаємо, схожа позиція вітчизняного законодавця щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності названої категорії осіб закріплена у змісті ч. 5 ст. 354 КК України.

Таким чином, КК Республіки Польща має ряд відмінностей від положень КК України в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації. Зокрема, суб'єктом кримінального правопорушення у вигляді отримання неправомірної вигоди може виступати, у тому числі, службова особа відповідного підприємства, установи чи організації. Крім того, до

кваліфікуючих ознак цього делікту відноситься заподіяння істотної шкоди майну підприємства, установи чи організації.

Окремо зауважимо, що чинний закон про кримінальну відповідальність Республіки Польща передбачає більш суворе максимальне покарання за кваліфікований склад підкупу працівника підприємства, установи чи організації – позбавлення волі на строк до 8 років.

Проаналізуємо досвід Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН) у частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації. Нагадаємо, сьогодні Німеччина – одна з найбільш розвинених держав світу, яка досягла високих результатів у напрямі протидії корупційним кримінальним правопорушенням.

Параграф 299 КК ФРН має назву «Корупція та хабарництво у сфері комерційної діяльності». Дана норма диференційована на 2 частини, які, в свою чергу, поділяються на два підпункти кожна. У ч. 1 параграфу 299 вказано таке:

«(1) Покаранням у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років або грошовим штрафом карається особа, яка під час реалізації господарської діяльності в якості працівника або уповноваженої особи компанії:

1. Вимагає, приймає обіцянку або безпосередньо приймає вигоду для себе або третьої особи в обмін на незаконне надання переваги іншій особі в умовах національної (внутрішньої) або зарубіжної (зовнішньої) конкуренції під час придбання товарів або послуг, або

2. Вимагає, приймає обіцянку або безпосередньо приймає вигоду для себе або третьої особи в обмін на придбання товарів або послуг без відповідного дозволу компанії, порушуючи тим самим свої зобов'язання перед нею» [162]».

У більшості випадків суб'єктом цього злочину, на відміну від кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України,

виступає службова особа. Крім того, для кваліфікації дій винного за ч. 1 параграфу 299 закону про кримінальну відповідальність ФРН суб'єкт злочину повинен мати зобов'язання перед особою, яка надає неправомірну вигоду, вчинити конкретні діяння всупереч своїм посадовим обов'язкам (надати перевагу іншій особі під час придбання товарів та (або) послуг або придбати від імені юридичної особи товари чи послуги без необхідного дозволу).

Окремо додамо, що санкція означеної норми передбачає більш вузький перелік покарань (порівняно з санкціями ст. 354 КК України) – позбавлення волі або штраф).

У ч. 2 названої норми КК ФРН задекларовано:

«(2) Такому ж покаранню підлягає особа, яка під час реалізації господарської діяльності компанії працівникові або уповноваженій особі цієї компанії:

1. Пропонує, обіцяє або безпосередньо передає вигоду для неї або третьої особи в обмін на незаконне надання переваги іншій особі в умовах національної (внутрішньої) або зарубіжної (зовнішньої) конкуренції під час придбання товарів або послуг, або

2. Без згоди компанії пропонує, обіцяє або безпосередньо передає вигоду для неї або третьої особи в обмін на вчинення дій (або утримання від їх вчинення), що порушують його обов'язки перед компанією [162]».

Отже, за законодавством ФРН, як і у більшості проаналізованих вище випадках законів про кримінальну відповідальність зарубіжних держав, пропозиція (обіцянка, надання) неправомірної вигоди та отримання (прийняття пропозиції, обіцянки) неправомірної вигоди розглядається в якості схожих за ступенем суспільної небезпеки деліктів.

Параграфи 299а та 299б КК ФРН передбачають кримінальну відповідальність за отримання або дачу хабаря у сфері охорони здоров'я. Проаналізуємо їх детальніше.

Стаття 299а має назву «Хабарництво у сфері охорони здоров'я». У даній нормі зазначається:

«Той, хто будучи представником медичної професії, що потребує регульованого державою навчання (підготовки) для реалізації відповідної медичної практики або використання професійного звання, у зв'язку зі здійсненням своєї професійної діяльності вимагає отримання вигоди для себе або третьої особи, отримує відповідну обіцянку або приймає цю вигоду в обмін на те, що він

1. під час призначення лікарських засобів, цілющих або допоміжних засобів чи виробів медичного призначення,

2. під час купівлі ліків, цілющих або допоміжних засобів чи медичних продуктів, що призначені для безпосереднього використання медичним працівником або його професійним помічником, або

3. під час направлення пацієнтів або матеріалів для обстеження недобросовісно надасть перевагу іншій особі в умовах національної або міжнародної конкуренції, - карається позбавленням волі на строк до трьох років або грошовим штрафом» [162].

Таким чином, санкція вказаної норми передбачає такі ж самі покарання, як і санкція ч. 1 параграфу 299 КК ФРН, через що доцільність такого виокремлення даного корупційного делікту в самостійний склад злочину виглядає дискусійною.

На нашу думку, згаданий різновид кримінальних правопорушень, пов'язаних із отриманням працівниками підприємств, установ чи організацій, неправомірної вигоди, несе підвищений рівень суспільної небезпеки, адже посягає, у тому числі, на суспільні відносини у сфері забезпечення охорони життя та здоров'я громадян. З огляду на цей факт рішення законодавця ФРН щодо необхідності виокремлення підкупу працівника підприємств, установ та організацій, що здійснюють свою діяльність у сфері охорони здоров'я

людини, все ж таки, є цікавим, проте, вважаємо, потребує доопрацювання шляхом встановлення більш суворих покарань.

У ст. 299b задекларовано:

«Той, хто пропонує, обіцяє або надає представникові медичної професії у розрізі параграфу 299а КК ФРН у зв'язку з виконанням його професійної діяльності для нього або третьої особи вигоду в обмін на те, що він

1. під час призначення лікарських засобів, цілющих або допоміжних засобів чи виробів медичного призначення,

2. під час купівлі ліків, цілющих або допоміжних засобів чи медичних продуктів, що призначені для безпосереднього використання медичним працівником або його професійним помічником, або

3. під час направлення пацієнтів або матеріалів для обстеження недобросовісно надасть перевагу йому або іншій особі в умовах національної або міжнародної конкуренції, - карається позбавленням волі на строк до трьох років або грошовим штрафом» [159].

Отже, як і у попередньому випадку, покарання за названий делікт є аналогічними з тими, що закріплені у санкціях ч. 1 та ч. 2 параграфу 299 КК ФРН. Вважаємо, що даний факт є певним недоліком ст. 299 б з огляду на підвищений рівень суспільної небезпеки такого різновиду пропозиції (обіцянки, надання) неправомірної вигоди іншій особі, як підкуп працівника підприємства, установи чи організації, що здійснює свою діяльність у сфері охорони здоров'я.

В Україні сьогодні ряд випадків вчинення корупційних діянь, пов'язаних із підкупом працівників медичних установ, підпадає під ознаки злочину, передбаченого ст. 354 КК України. Яскравим прикладом такої ситуації слугують події, описані у вироку Зарічного районного суду м. Суми від 02.04.2019 по справі № 591/1988/19. Так, у жовтні 2018 р. ОСОБА_4 у жовтні 2018 року у зв'язку з погіршенням самопочуття для проходження медичного обстеження та подальшого отримання II групи інвалідності

ОСОБА_6 , яка є інвалідом III групи, звернулася до лікаря-уролога КУ «СМКЛ №5» ОСОБА_4 , в якого перебувала на обліку [22].

Додамо, що відповідно до чинного законодавства у вказаній ситуації лікар не виступає в якості службової особи, він може виступати як суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України.

ОСОБА_4, розуміючи, що питання складання медичної документації для проходження МСЕК форми 088/о, затвердженої наказом МОЗ України №110 від 14.02.2012, віднесено до його компетенції та залежить від його дій, у невстановлений час, переслідуючи корисливу мету особистого збагачення, *вирішив одержати неправомірну вигоду від ОСОБА_6 за складання даної медичної документації для проходження МСЕК та 02.11.2018, перебуваючи у своєму службовому кабінеті №214 КУ «СМКЛ №5»* (курсив наш – прим.) за адресою: м. Суми, вул. Марко Вовчок, 2, зустрівшись із ОСОБА_6 , яка прийшла до нього на прийом, повідомив останній, що готовий виконати всі необхідні дії щодо складання позитивної для ОСОБА_6 медичної документації про проходження лікування у зв'язку з погіршенням стану здоров'я, оформити й видати направлення на проходження МСЕК, виключно за умови передачі йому неправомірної вигоди у вигляді грошових коштів у розмірі 4000 доларів США. При цьому 2000 доларів США необхідно передати йому до її медичного обстеження та оформлення й видачі направлення на МСЕК, а решту вже після отримання II групи інвалідності. У разі відмови ОСОБА_6 надати ОСОБА_4 неправомірну вигоду в розмірі 4000 доларів США, останній повідомив про неможливість оформлення необхідного направлення для проходження МСЕК та отримання II групи інвалідності [22].

Як наслідок, винний у вчиненні описаного вище делікту був засуджений судом до покарання у виді штрафу. Водночас дії лікаря були кваліфіковані за ч. 4 ст. 354 закону про кримінальну відповідальність.

Наразі випадки підкупу працівників суб'єктів господарювання у сфері охорони здоров'я є доволі поширеними на практиці. Так, наприклад, показовим є випадок, наведений у вирокі Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 08.07.2019 по справі № 473/2747/19, в якому зазначається, що 14.05.2019 року приблизно о 12.00 год., в м. Вознесенську Миколаївської області, у приміщенні мікробіологічної лабораторії Вознесенського міськрайонного відділу лабораторних досліджень Державної установи «Миколаївський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України», що розташоване по вул. Пушкінській, 56, ОСОБА_5, будучи фельдшером-лаборантом Міністерства охорони здоров'я України», тобто працівником установи, який не наділений повноваженнями службової особи (курсив наш – прим.), діючи за попередньою змовою із завідувачим мікробіологічної лабораторії Вознесенського міськрайонного відділу лабораторних досліджень Державної установи «Миколаївський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України» ОСОБА_7, фельдшером-лаборантом мікробіологічної лабораторії Вознесенського міськрайонного відділу лабораторних досліджень Державної установи «Миколаївський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України» ОСОБА_6, які також є працівниками установи, не наділеними повноваженнями службових осіб (курсив наш – прим.), з метою незаконного збагачення, пред'явила ОСОБА_9 вимогу про надання неправомірної вигоди у сумі 7000 грн. за усунення перешкод під час проходження ОСОБА_9, ОСОБА_10, ОСОБА_11, ОСОБА_12, ОСОБА_13, ОСОБА_14, ОСОБА_15, ОСОБА_16, ОСОБА_17, ОСОБА_18, ОСОБА_19, ОСОБА_20, ОСОБА_21, ОСОБА_22 обов'язкового профілактичного медичного огляду, як бажаних осіб здійснювати діяльність, пов'язану з обслуговуванням населення та подальшого отримання медичних карт огляду осіб для визначення спроможності займатися відповідним видом діяльності за станом здоров'я [16].

Випадки вчинення підкупів працівників суб'єктів господарювання у сфері охорони здоров'я також зустрічаються у вироках Білогірського районного суду Хмельницької області від 02.10.2019 по справі № 685/979/19 [14], Старокостянтинівського районного суду Хмельницької області від 04.11.2019 по справі № 677/1772/19 [46], Шевченківського районного суду м. Львова від 04.11.2019 по справі № 466/8031/19 [53], Солом'янського районного суду м. Києва від 09.01.2020 по справі № 760/33936/19 [43], Шевченківського районного суду м. Львова від 18.05.2020 по справі № 466/5962/19 [54], Шевченківського районного суду м. Києва від 05.06.2020 по справі № 761/9366/20 [53], Київського районного суду м. Харкова від 03.08.2020 по справі № 953/11562/20 [27], Сарненського районного суду Рівненської області від 27.04.2021 по справі № 572/889/21 [42], Острозького районного суду Рівненської області від 27.07.2021 по справі № 567/799/21 [33], Соснівського районного суду м. Черкаси від 19.08.2021 по справі № 712/8136/21 [44], Оболонського районного суду м. Києва від 14.09.2021 по справі № 756/10207/21 [32], Кіровського районного суду м. Кіровограда від 23.03.2022 по справі № 404/1396/22 [29], Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпра від 12.04.2022 по справі № 199/641/22 [12], Здолбунівського районного суду Рівненської області від 31.05.2022 по справі № 562/807/22 [23], Вінницького міського суду Вінницької області від 13.06.2022 по справі № 127/11335/22 [15], Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 22.06.2022 по справі № 607/11132/19 [49], Рівненського міського суду Рівненської області від 25.07.2022 по справі № 569/7826/22 [39], Голованівського районного суду Кіровоградської області від 26.07.2022 по справі № 386/720/22 [17], Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області від 10.08.2022 по справі № 350/704/22 [40], Суворовського районного суду м. Одеси від 14.11.2022 по справі № 523/14287/22 [47], Рівненського міського суду від 08.02.2023 по справі № 569/12262/22 [37], Суворовського районного суду м. Одеси від 16.05.2023

по справі № 523/1854/22 [48], Малиновського районного суду м. Одеси від 30.05.2023 по справі № 521/10890/23 [31], Рівненського міського суду Рівненської області від 23.06.2023 по справі № 569/3236/23 [38], Бабушкінського районного суду м. Дніпра від 03.07.2023 по справі № 932/3042/23 [13] тощо.

Поширеність даних деліктів, пов'язаних із підкупом працівника підприємства, установи чи організації, а також їх високий рівень суспільної небезпеки, на нашу думку, може свідчити про потребу у виокремленні даного суспільно небезпечного діяння як окремого складу кримінального правопорушення (проектування досвіду ФРН у регулюванні цього питання у зміст КК України) або ж у визначенні цього діяння як кваліфікованого складу злочину, закріпленого у ст. 354 КК України.

Окремо варто зауважити, що підкупи працівників суб'єктів господарювання у сфері охорони здоров'я (працівників підприємств, установ чи організацій, що здійснюють свою діяльність у сфері охорони здоров'я) несуть підвищений рівень суспільної небезпеки в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану. Зокрема, поширеними стають випадки у такий спосіб вплинути на швидкість та (або) результати проходження військово-лікарської комісії (наприклад, відповідні випадки описуються у вироків Приморського районного суду м. Одеси від 03.10.2023 по справі № 522/18323/23 [36], Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 24.10.2023 по справі № 345/4917/23 [26], Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 31.10.2023 по справі № 344/18254/23 [24]).

Вищенаведені факти є додатковим аргументом на користь виокремлення згаданого делікту як окремого складу кримінального правопорушення.

Повертаючись до досвіду ФРН в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації,

зауважимо, що параграф 300 КК ФРН має назву «Особливо тяжкі випадки комерційного підкупу та отримання або надання хабаря у сфері охорони здоров'я». У вказаній нормі зазначається:

«В особливо тяжких випадках акт деліктної поведінки, передбачений статтями 299, 299а та 299б КК ФРН, карається позбавленням волі на строк від трьох місяців до п'яти років. Особливо тяжкі випадки, як правило, виникають, коли:

1. діяння пов'язане із вигодою у великому розмірі, або
2. виконавець діє у вигляді промислу або в якості члена банди, яка утворилася для вчинення таких діянь» [162].

Таким чином, законодавець ФРН розглядає перелічені обставини в якості кваліфікуючих ознак названого злочину. На нашу думку, описане вище рішення є цілком обґрунтованим. Водночас певним недоліком цієї норми є те, що коло обтяжуючих обставин не є вичерпним, що створює певні можливості для органів досудового розслідування та суду в прийнятті суб'єктивного рішення по справі.

Відповідно до ч. 1 параграфу 301 КК ФРН, особа, яка вчинила акт деліктної поведінки, передбачений параграфом 299 цього нормативно-правового акта, переслідується державою лише за заявою, крім випадків, коли орган кримінального переслідування приймає рішення щодо необхідності втрутитися у справу внаслідок наявності відповідного обов'язку, викликаного особливим суспільним інтересом у кримінальному переслідуванні. При цьому, згідно з ч. 2 параграфу 301 КК ФРН, право на подання заяви, згадані у попередній частині цієї норми, у випадках, передбачених ч.ч. 1 параграфу 299, крім потерпілих, також мають об'єднання та колегиї, зазначені у параграфі 8 Закону проти недобросовісної конкуренції [162].

Таким чином, кримінальне провадження у справах, пов'язаних із вчиненням особою злочинів, передбачених ст. 299 КК ФРН, відбувається у

формі приватного обвинувачення. На нашу думку, такий підхід є не зовсім доречним, адже він створює більше можливостей для поширення латентних випадків вчинення корупційних деліктів.

На підставі викладеного можна зробити висновок про те, що досвід ФРН в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації, хоча і містить певні дискусійні моменти, проте є цікавим та, у певних аспектах, може бути врахований в ході модернізації чинного КК України. Зокрема, цікавою видається ідея в частині виокремлення як окремого складу кримінального правопорушення діянь у вигляді підкупів працівників суб'єктів господарювання у сфері охорони здоров'я (працівників підприємств, установ чи організацій, що здійснюють свою діяльність у сфері охорони здоров'я) або, принаймні, віднесення їх до кваліфікованих складів підкупів працівників підприємств, установ чи організацій.

Висновки до розділу 1

За результатами дослідження питань генези та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації, соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність у цій сфері суспільних відносин та зарубіжного досвіду законодавчого регулювання юридичної відповідальності за названий акт делінквентної поведінки можна зробити наступні висновки.

Зародження та розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації можна розподілити на етапи, що наведені в загальних висновках.

2. Ст. 354 КК України є соціально обумовленою, а підкуп працівника підприємства, установи чи організації відповідає більшості принципам та

підставам криміналізації (відсутність зайвості заборони, доцільність, визначеність та єдність термінології та ін.).

За результатами аналізу статистичних даних Державної судової адміністрації України за період з 2019 по 2023 рр. (звіти про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання) встановлено, що на практиці найбільш поширеною формою реалізації кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації є осуд з призначенням покарання та його відбуванням. За цих обставин у більшості випадків до засуджених застосовано такий основний вид покарання як штраф (за ч. 1 ст. 354 КК України застосовувався у 86 % випадків, за ч. 3 – у 91 % випадків, за ч. 4 – майже у 94 % випадків, за ч. 2 – було засуджено лише 2 особи (1 з них засуджено до покарання у виді штрафу, 1 – звільнено від покарання).

Результати аналізу законодавства Грузії, Естонської Республіки, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Польща та Федеративної Республіки Німеччина в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації дозволили доопрацювати запропоновані раніше пропозиції щодо модернізації чинного Кримінального кодексу України.

Зарубіжний досвід регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації може бути корисним під час модернізації чинного Кримінального кодексу України. Зокрема, цікавими виглядають ідеї закріплення у диспозиціях ч.ч. 1, 3 ст. 354 КК України вказівки на обов'язок працівника підприємства, установи чи організації діяти всупереч своїм посадовим обов'язкам або шляхом зловживання своїми повноваженнями чи невиконання своїх обов'язків (схожі положення наявні в законах про кримінальну відповідальність Грузії, Естонської Республіки, Республіки Польща та ін.), посилення відповідальності за кваліфіковані склади цього корупційного злочину (КК

Грузії, держав Балтії, Республіки Польща), закріплення як кваліфікуючої ознаки названого злочину підкупу у великих розмірах (КК Латвійської Республіки, Республіки Польща), виокремлення в окремий склад кримінального правопорушення діяння у вигляді підкупу працівника суб'єкта господарювання у сфері охорони здоров'я (ФРН).

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ ПІДКУПУ ПРАЦІВНИКА ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ ЧИ ОРГАНІЗАЦІЇ

2.1. Об'єкт та предмет складу підкупу працівника підприємства, установи чи організації

Частина 1 ст. 11 КК України передбачає, що кримінальним правопорушенням є передбачене цим нормативно-правовим актом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом [94].

З самого визначення кримінального правопорушення слідує, що для визнання діяння як злочину або кримінального проступку повинні бути наявні певні ознаки (суспільно небезпечне діяння, вина особи, наявність суб'єкта тощо). Сукупність відповідних ознак являє собою склад кримінального правопорушення.

Під складом кримінального правопорушення у науці кримінального права розуміють сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як кримінально протиправне. За цих обставин, як зазначають І. В. Хохлова та О. П. Шем'яков, визнаючи головну функцію складу кримінального правопорушення – бути підставою кримінальної відповідальності, закон не розкриває поняття складу. Це визначене в теорії і практиці кримінального права. Про склад кримінального правопорушення говориться лише застосовно до визначення відповідальності особи, яка добровільно відмовилась від кримінального правопорушення. Така відповідальність настає у тому випадку, «якщо фактично скоєне ним діяння не містить ознак іншого складу кримінального правопорушення». Частіше, ніж в кримінальному законі, міститься вказівка на склад

кримінального правопорушення в кримінальному процесуальному законодавстві. Закон застосовує поняття «склад кримінального правопорушення» однозначно: що міститься в діянні [146, с. 53].

З положень чинного КК України випливає, що склад будь-якого кримінального правопорушення (у тому числі діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації) диференціюється на чотири обов'язкові елементи:

- об'єкт;
- об'єктивна сторона;
- суб'єкт;
- суб'єктивна сторона.

У розрізі дослідження питання складу кримінального правопорушення важливо наголосити на тому, що категорії «склад кримінального правопорушення» та «кримінальне правопорушення» не є тотожними. У даному контексті цікавими вбачають роздуми В. В. Сухоноса та В. В. Сухоноса (мол.) про те, що ці поняття взаємопов'язані, але не ідентичні. По-перше, зазначають вчені, поняття злочину характеризується чотирма ознаками, а саме: суспільна небезпечність, протиправність, винність і караність. Поняття складу злочину також характеризується чотирма, але не ознаками, а елементами, до яких, як зазначалося вище, належать об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона. По-друге, до поняття складу злочину не включається така ознака складу злочину, як караність. По-третє, поняття злочину відокремлює все злочинне від усього незлочинного, а поняття складу злочину визначає кожен вид злочину і відокремлює його від інших, що впливає на правову оцінку вчиненого. По-четверте, поняття злочину відображає соціально-правову сутність будь-якого злочину, а поняття складу злочину – його правову структуру. Крім того, поняття злочину і конкретні склади злочинів визначені в кримінальному законі. Так, поняття злочину визначено у ст. 11 КК України, а конкретні склади злочинів

– в статтях Особливої частини та ст. 18-49 Загальної частини КК України, а також, як уже зазначалося, інших законах та нормативних актах, на які є посилення в бланкетних диспозиціях Особливої частини КК України [139, с. 22].

Отже, категорії «злочин» («кримінальне правопорушення») та «склад злочину» («склад кримінального правопорушення») тісно пов'язані між собою, проте не є тотожними. У рамках даного розділу дисертаційного дослідження проаналізуємо основні елементи складу кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації. Розпочнемо з об'єкта.

Станом на сьогодні у науці кримінального права наявний широкий спектр позицій щодо визначення сутності вищезазваного обов'язкового елемента складу будь-якого злочину та кримінального проступку. У своїх наукових роботах В. К. Грищук виокремлює наступні поширені історичні концепції об'єкта кримінального правопорушення в теорії кримінального права:

- об'єкт кримінального правопорушення – захищений правом інтерес;
- об'єкт кримінального правопорушення – суб'єктивне право;
- об'єкт кримінального правопорушення – безпека і добробут громадян;
- об'єкт кримінального правопорушення: а) правові норми і конкретні блага та інтереси; б) посереднім об'єктом є порушуваний припис, норма, а безпосереднім об'єктом – суспільне відношення, що являє собою реальний прояв даного припису; в) з формальної сторони є норма права, а з матеріальної сторони є блага та інтереси, що охороняються даною нормою; г) норма права в її реальному бутті;
- об'єкт кримінального правопорушення – окремі особи чи групи осіб;
- об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом [57, с. 199].

Варто зазначити, що наразі перелічені вище позиції не користуються широкою популярністю у дослідників через низку недоліків (наприклад, у випадку розгляду як об'єкта злочину або кримінального проступку людини відповідний обов'язковий елемент зводиться до такої категорії як потерпілий від кримінального правопорушення; крім того, в окремих випадках об'єктом апріорі не може виступати людина (зокрема, злочин, передбачений ст. 299 КК України «Жорстоке поводження з тваринами» тощо).

Водночас у науковому середовищі існує цілий ряд поширених позицій, що конкурують між собою. До їх числа можна віднести наступні:

- об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом;
- об'єкт кримінального правопорушення – соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом;
- об'єкт кримінального правопорушення – людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу і т.д.;
- об'єкт кримінального правопорушення – окремі особи або багато осіб;
- об'єкт кримінального правопорушення – соціально значимі цінності, інтереси, блага, що охороняються кримінальним законом;
- об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини, які являють собою відповідний порядок, встановлений приписами правових норм, а також соціальні блага;
- об'єкт кримінального правопорушення – порядок суспільних відносин, що охороняється кримінальним законом;
- об'єкт кримінального правопорушення – правовідносини;
- об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини та певні блага та інтереси [57, с. 199].

Із цього випливає, що найбільш поширеними є позиції, відповідно до яких об'єктом виступають певні суспільні відносини, поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність (саме таке визначення в різних його

варіаціях зустрічається у більшості наукових праць). Крім того, доволі популярною є позиція, відповідно до якої об'єктом складу будь-якого кримінального правопорушення виступають поставлені під охорону КК соціальні цінності. Кожна з цих позицій містить певні переваги та недоліки, тому формулювання про виокремлення «більш правильної з них» апіорі є не зовсім коректним.

Зауважимо, що третьою за поширеністю в контексті встановлення змісту названого обов'язкового елемента будь-якого складу кримінального правопорушення є ідея, відповідно до якої об'єкт кримінального правопорушення – це поставлені під охорону закону соціальні блага, яким у результаті вчинення кримінального правопорушення спричинюється істотна шкода або створюється загроза її спричинення. У загальному значенні благо є бажаний стан (фізичний, психічний, духовний) людини та складових її оточення (соціального, природного), який передбачає, зумовлює її безпечно, позбавлене страждань життя та/або вільний і відповідальний розвиток. У працях Аристотеля, Платона ідея блага пов'язується із такими властивостями і станами, як доброчесність, справедливість, матеріальний добробут. З часом, зберігаючи свою наукову й філософську автономність, концепт «благо» трансформувався в концепцію соціального блага (з англ. *common good* або *public good*) [87, с. 56].

У контексті аналізу останньої позиції важливо наголосити на тому, що у змісті закону про кримінальну відповідальність відсутня згадка категорії «благо». Що стосується Конституції України, то відповідне поняття зустрічається у контексті «благо Вітчизни» (ст. ст. 79, 104). Крім того, у ст. 49 Основного Закону наявна згадка терміну «благополуччя» [85]. При цьому дефініція названих категорій на законодавчому рівні не розкривається.

Як вдало зазначають автори навчального посібника «Кримінальне право України» (за заг. ред. доктора юридичних наук, професора Ю. В. Орлова), під соціальним благом слід розуміти конвенційно бажану

складову (процес, явище) суспільного життя, яка виражає і зумовлює можливість безпечного і вільного індивідуального та колективного (групового) розвитку. Конвенційність означає інтерсуб'єктність (а тому й об'єктивність), що ґрунтується на соціальному договорі. Тому на роль соціальних благ можуть претендувати тільки ті процеси і явища життя, щодо позитивної значущості яких у конкретному суспільстві є згода всіх або більшості. Серед іншого така згода виражається у положеннях основних та кримінальних законів держав – зокрема, в Конституції України та Кримінальному кодексі (як «негативної» Конституції) України – двох ключових актах суспільного договору.

Приклади соціальних благ: життя, здоров'я людини, власність, безпечне довкілля, окремі соціальні системи та інститути, їх елементи, порядки (відбування покарань, несення військової служби і т. ін.) тощо. Вони можуть бути відчужуваними або невідчужуваними від людини, мати корисну або безкорисну цінність (самоцінність) як властивість [87, с. 56].

Думається, вдалість відповідних прикладів є дещо дискусійною, адже у ст. 3 Конституції України зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [85]. Тому перелічене доречно розглядати в якості соціальних цінностей (або, принаймні, складових елементів таких цінностей).

Останній аргумент свідчить про те, що позиція «об'єкт кримінального правопорушення – соціальні цінності» виглядає більш науково обґрунтованою, ніж «об'єкт кримінального правопорушення – соціальні блага».

На підставі викладеного, а також результатів останніх наукових праць, присвячених означеному питанню, вважаємо, що найбільш обґрунтованими є підходи «об'єкт кримінального правопорушення – поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність суспільні відносини» та «об'єкт

кримінального правопорушення – поставлені під охорону КК найбільш важливі соціальні цінності».

У вітчизняній науці кримінального права розроблена триступенева класифікація об'єктів кримінальних правопорушень. При класифікації об'єктів кримінальних правопорушень за «вертикаллю» виділяють загальний, родовий (видовий) і безпосередній об'єкти. Ця класифікація дає можливість відокремлювати об'єкти кримінальних правопорушень за ступенем спільності відносин, що охороняються законом, вона є логічною, ґрунтується на співвідношенні філософських категорій «загального», «особливого» і «окремого» та цілком відповідає потребам практики [89, с. 106].

Що стосується загального об'єкта кримінальних правопорушень, то під ним у науці кримінального права розуміють весь обсяг суспільних відносин, поставлених під охорону чинного КК України. Через це даний об'єкт є спільним для кожного делікту (у тому числі і злочину у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації).

Як вдало наголошують автори підручника «Кримінальне право України. Загальна частина», родовим (видовим) об'єктом кримінального правопорушення визнають окрему групу однорідних чи тотожних суспільних відносин, які охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [89, с. 106].

Зауважимо, що ідея виокремлення видового об'єкта (про який уже було вказано) набирає все більшої поширеності, проте далеко не всі вітчизняні вчені поділяють дану позицію. У випадку ж виокремлення цього виду об'єкта його не можна розглядати в якості тотожного за своїм змістом родовому об'єкту (хоча у певних випадках він і може збігатись). Видовий об'єкт, як правило, охоплює більш вузьке коло суспільних відносин та є частиною родового. Тому даний об'єкт за своїм змістом займає проміжну ланку між родовим та безпосереднім об'єктами.

Повертаючись до родового об'єкта, зауважимо, що він охоплює певну сферу суспільних відносин з власно притаманними їй спільними рисами, на які посягає група кримінальних правопорушень. Ці суспільні відносини характеризуються однорідністю та взаємозалежністю. Саме родовий об'єкт покладений в основу систематизації сучасного українського кримінального законодавства, де за ознаками однорідності суспільних відносин, що охороняються, законодавець відокремлює розділи Особливої частини КК. Наприклад, в розділі VI Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти власності» містяться такі норми, які встановлюють відповідальність за кримінально-карані посягання на суспільні відносини, які забезпечують недоторканність власності (крадіжка, грабїж, розбїй, вимагання, шахрайство і т. д.). Аналіз складів, включених до розділу XVII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» свідчить, що родовим об'єктом в цьому випадку є суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність державного і громадського апарату, а також апарату управління підприємств, установ та організацій [89, с. 106].

Отже, саме на підставі диференціації суспільних відносин на однорідні (родові) об'єкти кримінальних правопорушень було побудовано структуру Особливої частини КК України. Втім, у ході модернізації положень закону про кримінальну відповідальність відповідні принципи побудови подекуди порушуються (під час включення (виключення) нових норм, викладенні наявних статей у новій редакції, внесенні змін до назв розділів Особливої частини КК України тощо).

Розглянемо родовий об'єкт злочину у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації. Нагадаємо, цей делікт включений законодавцем до розділу XV Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів

місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів».

Якщо керуватись принципом «зміст родового об'єкта відображається у назві розділу, до якого включені відповідні кримінальні правопорушення», то родовим об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 338-360 КК України (до яких належить і злочин, закріплений ст. 354 КК України, у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації), виступали б суспільні відносини, що забезпечують охорону авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, професійної діяльності журналістів. Втім, в ході аналізу стає очевидним, що перелічені групи суспільних відносин не можна звести до єдиного родового об'єкта. Так, наприклад, якщо суспільні відносини у сфері охорони авторитету органів державної влади та авторитету органів місцевого самоврядування і можна об'єднати єдиним родовим об'єктом (наприклад, суспільні відносини у сфері охорони авторитету органів влади), то їх поєднання із суспільними відносинами у сфері охорони професійної діяльності журналістів видається штучним.

Зауважимо, що вказівка на останню групу суспільних відносин у назві розділу XV Особливої частини КК України з'явилась лише 11.06.2015 р. із набранням чинності Закону України від 14.05.2015 421-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» [122]. Тому до внесення вказаних змін всі кримінальні правопорушення, закріплені у цій частині Особливої частини закону про кримінальну відповідальність, були пов'язані єдиним родовим об'єктом (хоча навіть така теза є дещо дискусійною в розрізі об'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України).

На думку В. В. Березнера, аналіз родових об'єктів злочинів, передбачених розділами XV і XVII КК України, дає змогу зробити висновок

про те, що ані на авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, ані на певні сфери службової діяльності підкуп працівника підприємства, установи чи організації не посягає [2, с. 53].

Дійсно, здійснюючи делікт у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації, винний жодним чином не порушує названі соціальні цінності (якщо розглядати питання у розрізі «об'єкт – соціальні цінності»), через що виникає питання щодо відповідності безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 354 КК України, родовому об'єкту цих актів протиправної поведінки (тобто, щодо актуальності місця цього злочину у складі розділу XV Особливої частини закону про кримінальну відповідальність). Пояснити названу невідповідність (принаймні частково) можна тим, що у першій редакції КК України ст. 354 КК України передбачала кримінальну відповідальність за одержання незаконної винагороди працівником виключно державного підприємства, установи чи організації, через що, на думку окремих науковців, злочин заподіював шкоди авторитету держави. Втім навіть у відповідній редакції ст. 354 КК України посягання на зазначену соціальну цінність було дискусійним (адже у такому випадку мова йшла про державні підприємства, установи чи організації, а не органи державної влади).

Як зазначає уже згаданий В. В. Березнер, юридична природа делікту, передбаченого ст. 354 КК України, зовсім інша. Вона взагалі не пов'язана з публічно-правовою сферою, а обмежується виключно інтересами служби всередині певної структури. Причому в цьому випадку мова йде не лише про внутрішнє управління, тобто діяльність керівників у межах підприємства, установи чи організації, а про інтереси господарювання загалом. Підприємництво, тобто господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів з метою одержання прибутку, завжди здійснюється на власний страх і ризик. Тому суб'єкт

підприємництва повинен бути захищений від зловживань не тільки з боку інших учасників економічної діяльності, держави, своїх службовців, а й будь-якого працівника підприємства, який зобов'язаний виконувати певні види робіт згідно з контрактом чи трудовим договором. На користь такого підходу, на думку вченого, свідчать й останні зміни, які внесені до ст. 354 КК України й торкнулися суб'єктного складу цього злочину. Як суб'єкта прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду, крім працівника підприємства, установи чи організації, законодавець називає особу, котра працює на користь підприємства, установи чи організації, тобто особу, яка виконує роботу та перебуває з таким підприємством, установою, організацією у трудових відносинах. Законодавче розуміння підкупу працівника підприємства, установи чи організації як злочину проти авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування й об'єднань громадян фактично робить цей злочин безоб'єктним. Найбільш оптимальним варіантом подолання цієї колізії, на думку В. В. Березнера, було б створення окремого розділу КК України, присвяченого охороні нормального функціонування структур, не наділених державно-владними повноваженнями. Із позицій чинного законодавства підкуп, про який ідеться, заподіює шкоду насамперед установленому в Україні правовому господарському порядку, тому більш логічно цей злочин розташувати в розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності» [2, с. 53].

Думається, відповідна думка є доволі цікавою. Вчиняючи підкуп працівника підприємства, установи чи організації, суб'єкт, у першу чергу, заподіює шкоду суспільним відносинам, що забезпечують нормальне функціонування відповідного підприємства, установи чи організації (нормальний порядок функціонування підприємства, установи чи організації – у випадку розгляду об'єкта в якості соціальних цінностей). При цьому дана група суспільних відносин апіорі не може бути складовим елементом

суспільних відносин у сфері забезпечення авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, адже такі відносини є різнорідними.

Цікавими в контексті дослідження родового об'єкта підкупу працівника підприємства, установи чи організації вбачаються роздуми І. С. Ковальнової, яка у своїх працях наголошує на тому, що авторитет державних органів, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян не є родовим об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації. Адже підприємства, установи та організації, про які йдеться у диспозиції ст. 354 КК України, не належать ні до державних органів, ні до органів місцевого самоврядування, ні до об'єднань громадян. Відповідно, підкуповуючи працівника такого підприємства, установи чи організації або особу, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, заподіяти шкоду або створити реальну загрозу заподіяння шкоди авторитету державних органів, органів місцевого самоврядування або об'єднань громадян неможливо. Отже, такий авторитет, навіть за умови, що він реально існує, не може визнаватися родовим об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації [81, с. 174].

Додамо, що використовуючи словосполучення «...за умови, що він реально існує...», автор у жодному разі не ставить під сумнів рівень авторитетності органів державної влади або місцевого самоврядування, а лише у такий спосіб вказує на дискусійність можливості виокремлення поняття «авторитет» як об'єкта кримінального правопорушення (ряд вітчизняних дослідників розглядають авторитет в якості ідеальної категорії, що не має свого відображення на практиці, тому, на їх думку, він не може виступати як об'єкт складу кримінального правопорушення).

Враховуючи викладене, І. С. Ковальова дійшла висновку про те, що родовим об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації виступає порядок управління, під яким вчена розуміє не систему дій

управлінського характеру, а складний взаємозв'язок як мінімум між двома суб'єктами, з яких один є суб'єктом управлінської діяльності, що здійснює керівництво, інший – суб'єктом, який відчуває на собі вплив керівництва, той, яким керують. На думку вченої, управління передбачає взаємодію між керуючим і керованим суб'єктами. Керуючий суб'єкт, базуючись на діючому законодавстві, спрямовує професійну діяльність керованого суб'єкта; останній, виконуючи свої професійні обов'язки, повинен дотримуватися чинного законодавства та законних вимог керуючого суб'єкта. Виходячи із вищевикладеного, вбачається, що невиконання чи неналежне виконання приписів чинного законодавства, якими регулюється професійна діяльність зазначених вище суб'єктів, а так само невиконання чи неналежне виконання керованим суб'єктом законних вимог керуючого суб'єкта, порушує встановлений порядок управління. Тому саме порядок управління слід визнавати родовим об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації [81, с. 174].

На нашу думку, вищевикладена позиція є доволі обґрунтованою. Дійсно, здійснюючи акт деліктної поведінки у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації, винний заподіює шкоди названій соціальній цінності.

З огляду на специфіку складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України, цікавою вбачається позиція авторів «Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України» (за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка), які в рамках названої наукової роботи наголошують на тому, що підкуп працівника підприємства, установи чи організації (особливо це стосується підкупу працівника юридичної особи приватного права) на авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян як складову управлінських відносин не посягає. Формальне і, головне, змістовне надання злочину, передбаченому ст. 354, «статусу» корупційного, ознаки складу якого значною мірою

збігаються з ознаками відповідних складів злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, вказує на доцільність перенесення заборони (за умови її вдосконалення) до розділу XVII Особливої частини КК [103, с. 1092].

Без сумніву, з урахуванням специфіки об'єкта складу кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації, вищезгадана ідея виглядає доволі цікавою. Водночас вона містить суттєвий недолік, що робить її дискусійною: у більшості випадків суб'єктами деліктів, включених до розділу XVII Особливої частини КК України, виступає службова особа.

Незважаючи на це, позиція щодо необхідності перенесення через вищевказану причину кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації до іншого розділу Особливої частини КК України виглядає цілком доречною.

Що стосується безпосереднього об'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України, то у науці кримінального права наразі відсутня єдина позиція щодо визначення його змісту. Проаналізуємо найбільш поширені з них.

На думку К. К. Овод, безпосереднім об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації виступають суспільні відносини, які забезпечують такий, що відповідає встановленим антикорупційним законодавством засадам діяльності осіб, які працюють, надають послуги чи виконують роботу відповідно до трудового чи іншого договору із фізичною чи юридичною особою і не є службовими особами чи особами, які надають публічні послуги [107, с. 12].

Без сумніву, відповідна ідея заслуговує на увагу. Як відомо, злочин у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації належить до числа корупційних, а отже, вказаний делікт апріорі порушує чинне антикорупційне законодавство України. Втім, по-перше, дана теза

поширюється на будь-яке корупційне або пов'язане із корупцією кримінальне правопорушення, а, по-друге, визначена група суспільних відносин, на нашу думку, є доволі поверховою та не розкриває всю сутність об'єкта підкупу працівника підприємства, установи чи організації, ступінь його небезпеки.

О. В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський та А. Ю. Бабій наполягають на тому, що безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 354 КК України, є одержання нормативно визначеного порядку здійснення громадянином своїх прав і свобод у частині взаємовідносин із підприємствами, установами чи організаціями [117, с. 231].

Вважаємо, що визначений зміст об'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України, є недостатньо розкритим. Зокрема, не зовсім зрозуміло, що автори цієї позиції розуміють під «одержанням прав» та одержанням яких саме конкретних прав заподіює шкоди акт протиправної поведінки у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації.

В. В. Сухонос, Р. М. Білокінь та В. В. Сухонос (мол.) у своїх наукових дослідженнях вказують на те, що безпосереднім об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації виступають суспільні відносини, що забезпечують діяльність та авторитет державних установ, підприємств та організацій [138, с. 518].

Думається, ця теза є доволі дискусійною, адже ст. 354 КК України передбачає кримінальну відповідальність не тільки за підкуп працівника державного підприємства, установи чи організації, але і приватного. Тому безпосередній об'єкт названого складу кримінального правопорушення є значно ширшим.

Автори праці «Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України» (за заг. ред. І. М. Копотуна) зазначають, що безпосереднім об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації є авторитет та

ділова репутація установ, підприємств та організацій незалежно від форм власності [102, с. 664]. Таку ж думку поділяють автори книги «Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України» (за заг. ред. М. В. Лошицького) [104, с. 595].

На нашу думку, запропонована позиція є більш широкою (порівняно з попередньою), адже охоплює не тільки державні підприємства, установи чи організації, але і приватні. При цьому, варто наголосити на тому, що автори цієї ідеї вказують на те, що своїми діями винний посягає не тільки на ділову репутацію, але і на авторитет відповідних юридичних осіб.

Нагадаємо, наразі у науці кримінального права точаться гострі дискусії з приводу сутності категорії «авторитет» під час дослідження окремих складів злочинів та кримінальних проступків, адже на законодавчому рівні зміст цього поняття не розкривається.

Враховуючи викладене, для встановлення дефініції терміна «авторитет» звернемось до «Словника української мови у 20 т.» (за ред. В. М. Русанівського, Н. Г. Озерової). Відповідно до вказаної праці, категорія «авторитет» вживається у наступних значеннях:

- 1) загальновизнане значення, вплив, поважність (особи, організації, колективу, теорії і т. ін.);
- 2) род. а. Особа, яка має вплив, повагу, заслуговує на повну довіру;
- 3) род. а, жарг. Лідер, ватажок кримінального угруповання [134, с. 109-110].

Очевидно, що в розрізі дослідження об'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України, доцільно керуватись саме першим значенням поняття «авторитет» (поважність та значення відповідного підприємства, установи чи організації у суспільстві).

Вчиняючи делікт у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації, винний знижує рівень поваги до відповідного суб'єкта господарювання у суспільстві, тому повністю погоджуємось із авторами

науково-практичних коментарів КК України (за заг. ред. І. М. Копотуна та за заг. ред. М. В. Лошицького) в частині того, що безпосередній об'єкт цього складу кримінального правопорушення включає не тільки ділову репутацію, але і авторитет підприємства, установи чи організації.

Схожа позиція спостерігається і у судовій практиці. Так, у вирокі Соснівського районного суду м. Черкаси від 21.09.2015 по справі № 712/10648/15-к зазначається наступне: «ОСОБА_5, на підставі наказу головного лікаря Черкаської обласної лікарні № 15-к від 08.02.1999 року призначений лікарем-урологом урологічного відділення комунального закладу «Обласна лікарня-центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф» Черкаської обласної ради, будучи працівником установи, який згідно посадової інструкції лікаря-уролога урологічного відділення комунального закладу «Обласна лікарня-центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф» Черкаської обласної ради, затвердженої 02.02.2012 року головним лікарем комунального закладу «Обласна лікарня-центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф» Черкаської обласної ради, не є службовою особою, та виконує обов'язки щодо проведення обстеження та лікування хворих згідно сучасних досягнень медичної науки і техніки; складання планів обстеження та лікування своїх хворих; щоденного проведення обходу своїх хворих, приймання участі в обходах з завідувачем відділення, в необхідних випадках приймання участі в консультаціях хворих свого відділення або інших спеціалізованих відділень лікарні; систематичного і якісного ведення медичної документації, своєчасного оформлення документації на виписаних із відділення хворих та інші обов'язки, тобто не виконує організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, використовуючи займане становище, діючи умисно, з корисливих мотивів, *посягаючи на нормальну роботу установи, принижуючи її авторитет (курсив наш – прим.)*, 26.08.2015 року о 12 годині 50 хвилин, знаходячись в приміщенні службового кабінету «друкарка»

урологічного відділення комунального закладу «Обласна лікарня - центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф» Черкаської обласної ради, який розташований на 5 поверсі вказаної установи, за адресою: вул. Менделєєва, 3, м. Черкаси, отримав від ОСОБА_6, згідно попередніх домовленостей, неправомірну вигоду в сумі 7 000 (сім тисяч) гривень, за вчинення дій по оформленню медичної документації на ім'я ОСОБА_6 та внесення до неї недостовірних відомостей щодо діагнозу, який у подальшому слугуватиме підставою для звільнення останнього від проходження військової служби в Збройних силах України у зв'язку з мобілізацією» [45].

Отже, суд також вказує на той факт, що підкуп працівника підприємства, установи чи організації прямо посягає на авторитет відповідної юридичної особи. Дійсно, наявність акту корупції у підприємстві, установі чи організації знижує рівень поваги суспільства до такого підприємства (установи, організації), тому ми повністю погоджуємось про необхідність вказівки на цю соціальну цінність в контексті безпосереднього об'єкта названого кримінального правопорушення.

Окремо зауважимо, що суд визначає об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України, не тільки авторитет підприємства, установи чи організації, але і нормальну роботу цієї юридичної особи.

На нашу думку, факт вчинення корупційного кримінального правопорушення серед працівників підприємства, установи чи організації (незалежно від форми власності) апріорі порушує нормальну роботу такого підприємства (установи, організації), адже він заважає реалізовувати задекларовані завдання та цілі такого підприємства (установи, організації).

Отже, можна зробити висновок про те, що об'єктом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України, є ділова репутація, авторитет та нормальна робота підприємства, установи чи організації.

Проаналізувавши зміст об'єкту складу кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації, розглянемо зміст такої ознаки як предмет.

В окремих складах кримінальних правопорушень предмет виступає в якості самостійної ознаки складу кримінального правопорушення. Вказівка на це міститься безпосередньо у диспозиції відповідної норми статті Особливої частини закону про кримінальну відповідальність.

До числа складів кримінальних правопорушень, що передбачають обов'язкову наявність такої ознаки як предмет, належать і злочини, передбачені ч. 3 і 4 ст. 354 КК України. Зокрема, предметом цих кримінальних правопорушень виступає неправомірна вигода – грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав [94].

Таким чином, предмет кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, є доволі широким за своїм змістом. Як було уже вказано, він охоплює, у тому числі, таку категорію як «майно».

Термін «майно» розкривається законодавцем в рамках Цивільного кодексу України. Так, у ч. 1 ст. 190 цього нормативно-правового акта зазначається, що під ним доречно розуміти окремі речі, сукупність речей, майнові права та обов'язки [147].

З цього слідує, що дана категорія («майно») охоплює не тільки речі матеріального світу, але і права та обов'язки на них.

Що стосується поняття «грошові кошти», то воно не розкривається на законодавчому рівні. На підзаконному ж рівні існують різні варіації визначення цієї дефініції. Так, наприклад, у Порядку обліку особистих грошей, цінностей і речей осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, а також виданого їм речового майна, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 23.08.2013

№ 1782/5, зазначається, що під грошовими коштами доречно розуміти готівку та кошти у безготівковій формі в національній валюті (гривні) [118].

Таким чином, відповідно до цього підзаконного документа грошові кошти можуть виражатись у двох формах: готівка та безготівкові кошти. При цьому, незалежно від форми, під категорію «грошові кошти» (у розумінні даного документа) підпадають лише кошти у національній грошовій валюті – гривні.

Відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73, грошові кошти (гроші) – готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання [105].

Отже, у викладеному документі поняття «грошові кошти» є більш широким за своїм змістом та не обмежується виключно національною валютою. Крім того, поняття «грошові кошти» також охоплює такий вид фінансів як «депозити до запитання».

Думається, в умовах сьогодення саме останнє визначення категорії «грошові кошти» є більш універсальним. Тож вважаємо, що саме таким визначенням доречно керуватись в контексті аналізу предмета кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України.

Зауважимо, що факт охоплення категорією «грошові кошти» іноземної валюти в контексті предмета кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, підтверджується матеріалами судової практики. Так, наприклад, відповідні випадки описуються у вироках Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 04.10.2019 по справі № 344/15445/19 (500 доларів США) [25], Приморського районного суду м. Одеси від 03.10.2023 по справі № 522/18323/23 (500 доларів США) [36], Шевченківського районного суду м. Києва від 05.06.2020 по справі № 761/9366/20 тощо. Водночас в останньому випадку суд, цілком доречно, прорахував суму грошових коштів (2000 доларів США) у гривнях відповідно

до курсу Національного банку України станом на відповідну дату (встановлено, що станом на 05 листопада 2019 року 2000 доларів США становило 49580 гривень) [52].

Отже, іноземна валюта може виступати предметом кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 3-4 ст. 354 КК України. У такому випадку для встановлення ступеня суспільної небезпеки діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації доречно прорахувати суму грошових коштів у національній валюті згідно з курсом Національного банку України станом на відповідну дату.

Що стосується поняття «превага», то в українській мові воно використовується у наступних значеннях:

- 1) якість, властивість, що вигідно відрізняє кого-, що-небудь від когось, чогось; володіння вищими якостями порівняно з ким-, чим-небудь;
- 2) більша, ніж у кого-небудь кількість; переважання в кількості;
- 3) виключне, особливе право на що-небудь; привілей [4, с. 901].

Таким чином, в контексті предмета злочинів, передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, під категорією «превага» доречно розуміти надання особі певних привілеїв порівняно з іншими суб'єктами суспільних відносин. Як вдало зазначають автори науково-практичного коментаря до КК України (за ред. М. І. Мельника та М. І. Хавронюка), переваги – це додаткові матеріальні чи інші вигоди, які суб'єкт має порівняно з іншими особами, які ставлять його в нерівне становище з ними [103, с. 1084].

Розглянувши зміст понять «грошові кошти», «майно» та «преваги», проаналізуємо дефініцію «пільг». Відповідно до «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (за ред. В. Т. Бусел) поняття «пільга» використовується у наступних значеннях:

- 1) повне або часткове звільнення від дотримання встановлених законом загальних правил, виконання яких-небудь обов'язків;
- 2) великодушне, не дуже суворе ставлення до чиєї-небудь провини;

3) застаріле, те саме, що вільність;

4) полегшення [4, с. 901].

Без сумніву, в розрізі предмета кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 3-4 ст. 354 КК України, доцільно використовувати саме перше значення категорії «пільги».

Тому можна зробити висновок про те, що поняття «переваги» та «пільги» мають ряд спільних рис між собою (окремі вітчизняні науковці навіть розглядають їх як тотожні категорії). Думається, в розрізі дослідження питання співвідношення цих категорій між собою доречною виглядає позиція О. С. Перевишко про те, що на відміну від переваг, пільги (матеріальні чи нематеріальні блага) надаються без винятку всім особам, які належать до категорії тих, що мають право на такі пільги. Переваги надаються на конкурентній основі, коли на отримання певного матеріального чи нематеріального блага претендують як мінімум два суб'єкти, один із яких має певні властивості, що надають йому привілейоване право на одержання блага, порівняно з другим суб'єктом [113, с. 186].

Отже, поняття «переваги» та «пільги» хоча і мають ряд спільних ознак, проте не є тотожними. Саме тому рішення законодавця віднести одночасно і пільги, і переваги до категорії «неправомірна вигода» (в контексті злочину, передбаченого ст. 354 КК України) виглядає доцільним та вимушеним.

Поняття «послуга» розкривається законодавцем у положеннях Закону України «Про захист прав споживачів». Так, у п. 17 ч. 1 ст. 1 цього законодавчого акта зазначається, що послуга – діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб [125].

Зауважимо, що для кваліфікації дій за відповідною частиною ст. 354 КК України не важливо, чи був такий договір складений письмово або ж укладався в усній формі.

Що стосується категорії «нематеріальні активи», то вона широко використовується на міжнародному рівні. Так, наприклад, у Регламенті комісії (ЄС) від 17.06.2014 № 651/2014 про визнання певних категорій допомоги сумісними з внутрішнім ринком на застосування статей 107 та 108 Договору зазначається, що під нематеріальними активами доречно розуміти активи, які не мають матеріального або фінансового втілення, такі як патенти, ліцензії, ноу-хау та інша інтелектуальна власність [128].

Отже, фактично нематеріальними активами є права на певні продукти інтелектуальної власності. В умовах стрімкого розвитку науки та техніки відповідні здобутки набувають особливої цінності та можуть все частіше використовуватись як предмети кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3-4 ст. 354 КК України.

Більш детально зміст поняття «нематеріальні активи» описується в роз'ясненнях Національного агентства з питань запобігання корупції. Так, даний правоохоронний орган зазначає, що під нематеріальними активами слід розуміти об'єкти права інтелектуальної власності, що можуть бути оцінені в грошовому еквіваленті (патент на винахід, корисну модель, ноу-хау, промисловий зразок, права на топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, торгову марку чи комерційне найменування, авторське право тощо), а також право на використання надр чи інших природних ресурсів тощо. Під нематеріальним активом слід також розуміти ліцензії на право користування об'єктами права інтелектуальної власності, що належать відповідній особі [106].

З викладеного слідує, що категорія «нематеріальні активи» є більш широкою за своїм значенням та не обмежується правами матеріальної власності.

Як вдало наголошують автори науково-практичного коментаря до КК України (за ред. М. І. Мельника та М. І. Хавронюка), неправомірна вигода зазвичай має економічний або фінансовий характер, однак може бути і

нематеріальною (немайновою). Важливо, аби правопорушник (чи третя особа) виявився у вигіднішому становищі, ніж перед вчиненням злочину, і аби таке поліпшення становища не було правомірним. Тож словосполучення «будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру» означає широкий спектр вигод. Це можуть бути, наприклад: більш швидкий розгляд певної справи або інші форми нематеріальної преференції; позитивне висвітлення в ЗМІ; прийняття на службу чи призначення на посаду без передбачених законом конкурсу чи спеціальної перевірки або шляхом порушення умов їх проведення, або створення кращих кар'єрних можливостей, включаючи підвищення по службі, «горизонтальне» переведення на посаду, кращу за тими чи іншими ознаками (скажімо, переведення з обласної прокуратури до столичної); надання можливості вчитися в університеті дитині певної особи поза конкурсом або влаштування близької особи на престижну роботу; непризначення службового розслідування чи дисциплінарного стягнення, невідсторонення від посади чи незвільнення зі служби за наявності підстав для цього; сприяння у направленні в закордонне відрядження чи на підвищення кваліфікації тощо [103, с. 1086].

Використання у визначенні поняття «неправомірна вигода» словосполучення «будь-які інші вигоди матеріального чи негрошового характеру» робить перелік таких вигод невичерпним, унеможливаючи випадки уникнення кримінальної відповідальності особами, які вчинили відповідний акт протиправної поведінки.

Підсумовуючи вищевикладене, доречно зазначити думку К. К. Овод про те, що неправомірна вигода, яка прийшла на заміну винагороді та хабареві, відповідно до законодавчого визначення отримала нову природу із включенням до неї вигід нематеріального чи негрошового характеру. У зв'язку з цим перед наукою кримінального права постає питання про відповідність неправомірної вигоди доктринальному розумінню предмета

злочину. При цьому в умовах, коли корупція в нашій країні досягла не тільки кількісно, але й якісно нового рівня, і включає в свій зміст не тільки обмін становища на матеріальні цінності, але й ті, які раніше не вважалися її предметом – нематеріальні (негрошові), виникає необхідність визнання правильним розширеного тлумачення предмета злочину та включення до нього нематеріальних субстанцій. І неправомірна вигода повинна визнаватися предметом корупційних злочинів, у тому числі передбачених ст. 354 КК [108, с. 143].

Окремо варто наголосити на тому, що чинна редакція ч. 4 ст. 354 КК України не відносить до кваліфікованих складів підкупів працівників підприємств, установ чи організацій випадки вчинення діянь, передбачених ч. 3 ст. 354 КК України, предметами яких була неправомірна вигода у великому розмірі. Водночас нагадаємо, що практика віднесення відповідних деліктів до числа кваліфікованих складів кримінальних правопорушень існувала в окремих нормативно-правових актах, що поширювали свою дію на українські території в різні історичні періоди. Крім того, наразі подібні рішення закріплені в законодавчих документах багатьох зарубіжних держав (більш детально вказане питання було проаналізовано у попередньому розділі нашого дисертаційного дослідження).

Без сумніву, випадки вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 354 КК України, предметом яких виступає неправомірна вигода у великому розмірі, підвищує рівень суспільної небезпеки вказаного діяння. Тому вважаємо доречно закріпити вказану ознаку в якості кваліфікуючої у диспозиції ч. 4 ст. 354 КК України. Для розкриття змісту поняття «неправомірна вигода у великому розмірі» доцільно скористатись положеннями ст. 368 КК України («неправомірною вигодою у великому розмірі вважається вигода, що у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян» [94]).

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо викласти диспозицію ч. 4 ст. 354 КК України у наступній редакції: «Діяння, передбачені частиною третьою цієї статті, предметом яких була неправомірна вигода у великому розмірі, або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з вимаганням неправомірної вигоди, -...». Визначення ж неправомірної вигоди у великому розмірі доцільно закріпити в рамках п. 2 примітки до ст. 354 КК України.

Отже, проаналізувавши об'єкт кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації а також предмет злочинів, передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, доречно розглянути зміст такої обов'язкової ознаки складу будь-якого кримінального правопорушення як об'єктивна сторона. Дана робота буде проведена в рамках наступного підрозділу нашого дисертаційного дослідження.

2.2. Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації

У науці кримінального права під об'єктивною стороною кримінального правопорушення прийнято розуміти зовнішнє вираження злочину або кримінального проступку, що характеризується суспільно небезпечним діянням (виражається у формі дії або бездіяльності), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, знаряддями, а також засобами вчинення кримінального правопорушення [90, с. 79].

Таким чином, об'єктивна сторона як обов'язкова ознака складу кримінального правопорушення диференціюється на дев'ять складових елементів (в окремих вчені пропонують дещо інші варіації поділу об'єктивної сторони, втім такі пропозиції є менш поширеними та не суттєво

відрізняються за змістом). При цьому обов'язковим елементом будь-якого складу злочину або кримінального проступку виступає суспільно небезпечне діяння, яке згідно з ч. 1 ст. 11 КК України виражається у формі дії або бездіяльності [94]. Решта ж ознак відносяться до числа факультативних.

Важливо зауважити, що кримінальному правопорушенню як складному соціальному явищу притаманна більшість з вказаних ознак, однак, вони набувають ознаки обов'язковості лише у випадку, коли закріплені в кримінально-правовій нормі [90, с. 80].

Вказівка на обов'язковість тієї чи іншої ознаки об'єктивної сторони міститься у диспозиції норми Особливої частини закону про кримінальну відповідальність.

За особливостями законодавчої конструкції (або конструкції ознак об'єктивної сторони) склади правопорушень поділяють на:

1) матеріальні склади – це склади, у конструкції яких законодавець передбачає обов'язкову наявність не тільки суспільно небезпечного діяння, але і суспільно небезпечного наслідку, а також причинного зв'язку між діянням та наслідком;

2) формальні склади – це склади, що не містять у собі суспільно небезпечні наслідки як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони. У формальних складах суспільно небезпечне діяння само по собі утворює закінчене правопорушення, незалежно від настання чи ненастання суспільно небезпечних наслідків. Тому такі правопорушення вважаються закінченими з моменту вчинення зазначених у законі діянь [87, с. 52-53].

Серед формальних складів кримінальних правопорушень дослідники також виокремлюють усічені склади – злочини та кримінальні проступки, що вважаються закінченими на стадіях замаху або готування.

Встановлення факту приналежності делікту до злочинів (кримінальних проступків) з формальним або матеріальним складом відіграє важливе значення не тільки під час дослідження об'єктивної сторони кримінального

правопорушення, але і у розрізі аналізу вини як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони, адже в науці кримінального права популярною є позиція, відповідно до якої вина у злочинах (кримінальних проступках) з формальним складом виражається виключно у формі умислу, вид умислу – прямий. Більш детально вказане питання буде проаналізоване нами в рамках підрозділу 2.4 цього дисертаційного дослідження.

Проаналізуємо детальніше об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації.

Як вдало наголошує К. К. Овод, за своєю суттю підкуп – це єдиний складний двосторонній злочин, який складається з двох необхідних взаємопов'язаних елементів: давання й одержання неправомірної вигоди у зв'язку із виконанням чи невиконанням особою, яка її одержує особисто чи через третю особу, з використанням її становища певних дій на користь особи, яка надає неправомірну вигоду, чи третьої особи. У ст. 354 КК України, крім двох зазначених дій, які безпосередньо відображають механізм підкупу, передбачено як окремі злочини й діяння (пропозицію та обіцянку), які по суті є незакінченими посяганнями [107, с. 8].

З самих диспозицій ч. 1 і 2 ст. 354 КК України слідує, що вказане кримінальне правопорушення може бути вчинено шляхом:

- пропозиції щодо надання неправомірної вигоди;
- обіцянки неправомірної вигоди;
- надання неправомірної вигоди.

У вказаних кримінальних правопорушеннях особою, на яку спрямовані дії суб'єкта, є:

1) працівник підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або

2) особа, яка працює на користь підприємства, установи чи організації [103, с. 1088].

Більш детально зміст категорій «працівник підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою» та «особа, яка працює на користь підприємства, установи чи організації» буде розглянутий нами в розрізі дослідження суб'єкта злочинів, передбачених ч. 3 і 4 КК України (підрозділ 2.4 дисертаційного дослідження).

Як зазначають автори науково-практичного коментаря КК України (за ред. М. І. Мельника та М. І. Хавронюка), суб'єкт деліктів, передбачених ч. 1 і 2 КК України, обіцяє, пропонує чи надає неправомірну вигоду цій або – альтернативно – третій особі і здійснює це в обмін на вчинення чи невчинення (в його інтересах або інтересах певної сторонньої особи) цією особою будь-яких дій з використанням становища, яке вона займає на підприємстві, установі чи організації, або її можливостей, пов'язаних з її роботою на користь підприємства, установи, організації [103, с. 1088].

Для розкриття змісту об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 і 2 ст. 354 КК України, важливо проаналізувати зміст понять «пропозиція надання неправомірної вигоди», «обіцянка надання неправомірної вигоди» та «надання неправомірної вигоди». Сама ж категорія «неправомірна вигода», нагадаємо, була розглянута нами у попередньому підрозділі дисертаційного дослідження.

Відповідно до Великого тлумачного словника української мови (за ред. В. Т. Бусел), термін «пропозиція» використовується у наступних значеннях:

- 1) те, що пропонується чий-небудь увазі, виноситься на обговорення, розгляд і т. ін.;
- 2) порада, вказівка відносно того, як діяти, що робити і т. ін.;
- 3) те, що пропонується кому-небудь замість чогось або на вибір як угода, умова і т. ін. [4, с. 1164].

Описаний вище плюралізм значень названої категорії міг створювати складнощі під час кваліфікації дій (бездіяльності) винного та сприяти

надмірній криміналізації діянь, що не несуть достатньої суспільної небезпеки. Дані фактори створили нагальну потребу у розкритті названого поняття на законодавчому рівні.

Що стосується поняття «обіцянка», то відповідно до десятого тому «Словника української мови у 20 т.» (за ред. В.А. Широкова), під нею розуміється добровільно дане зобов'язання зробити що-небудь [132, с. 758].

Таким чином, терміни «обіцянка» та «пропозиція», хоча і мають ряд спільних ознак, проте не є тотожними. Втім, для їх чіткого розмежування знову ж таки було важливо закріпити визначення цих понять на законодавчому рівні.

З огляду на уже викладені обставини законодавець закріпив дефініції категорій «пропозиція надання неправомірної вигоди» та «обіцянка неправомірної вигоди» у п. 4 примітки до ст. 354 КК України. Зокрема, під пропозицією розуміється висловлення працівнику підприємства, установи чи організації, особі, яка надає публічні послуги, або службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди, а під обіцянкою – висловлення такого наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди [94].

Вищезгадане визначення поширюється виключно на окремі, зазначені законодавцем норми Особливої частини закону про кримінальну відповідальність (ст. ст. 354, 368, 368³–370). При цьому, як уже було вказано, пропозиція та обіцянка неправомірної вигоди в контексті кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України, надається особі, яка не є службовою особою, або є особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації.

Таким чином, головна відмінність між вищезгаданими поняттями полягає у ступені конкретизованості наміру (у випадку обіцянки намір більш конкретизований).

Повністю погоджуємось із думкою К. К. Овод про те, що злочин, передбачений ч. 1 ст. 354 КК України у формі пропозиції чи обіцянки надати неправомірну вигоду, слід вважати закінченим з моменту сприйняття особою, якій вона пропонується чи обіцяється, наміру винного надати їй неправомірну вигоду за вчинення або невчинення нею дій з використанням її становища в інтересах того, хто обіцяє чи пропонує незаконну вигоду, або в інтересах третьої особи [107, с. 9].

Таким чином, для кваліфікації діяння за ч. 1 важливо встановити факт сприйняття працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь відповідного суб'єкта господарювання, пропозиції чи обіцянки від суб'єкта кримінального правопорушення в якості такої, що є реальною. За такої умови такий працівник або особа, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, бере на себе зобов'язання вчинити (або утриматись від вчинення) певні дії з використання становища, яке він займає, в інтересах суб'єкта кримінального правопорушення або в інтересах третіх осіб.

Доречність рішення законодавця щодо віднесення пропозиції та обіцянки надання неправомірної вигоди названій категорії осіб, як і їх прийняття, до числа злочинів викликає певні дискусії серед правників. Зокрема, на особливу увагу заслуговують зауваження представників Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України, які, аналізуючи проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» (нагадаємо, даний проект було прийнято законодавцем), зазначають, що не можна погодитися із пропозицією цього законопроекту щодо криміналізації пропозиції чи обіцянки надання неправомірної вигоди, а також прийняття пропозиції або обіцянки надання неправомірної вигоди (статті 354, 368, 368-3, 368-4, 369, 370 КК). Адже на думку Головного

юридичного управління Апарату Верховної Ради України, по-перше, вчинення таких дій може свідчити лише про наявність наміру, думки отримати неправомірну вигоду, що саме собою не утворює склад злочину (стаття 11 КК). І лише у випадку, якщо той, хто пропонує неправомірну вигоду, та той, кому її пропонують, доходять певної домовленості про умови та способи реалізації їх «спільного плану», такі дії можна розглядати як готування до хабарництва. Але довести або спростувати таку домовленість на практиці майже неможливо. При цьому, як зазначається у даному зауваженні до законопроекту, чинний КК України передбачає лише невелику кількість складів злочинів, які вважаються закінченими уже на стадії готування до вчинення певного діяння (зокрема, публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (частина друга статті 109 КК України), публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення умисних дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (частина друга статті 110 КК України), публічні заклики до вчинення терористичного акту (стаття 258-2 КК України) та інші). Усі ці діяння навіть на стадії готування є настільки суспільно небезпечними, що законодавець встановив за їх вчинення кримінальну відповідальність як за вчинення закінченого злочину. У всіх інших випадках готування до злочину має каратись за статтею, яка передбачає відповідальність за відповідний закінчений злочин, враховуючи при цьому приписи частини другої статті 14 КК про те, що готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності [65].

Дійсно, у більшості випадків замах або готування до кримінального правопорушення розглядаються як незакінчені кримінальні правопорушення та кваліфікуються за правилами, викладеними у ст. ст. 14-16 КК України, та

лише в окремих випадках законодавець передбачає закінчені склади кримінальних правопорушень на стадії готування або замаху шляхом відповідної вказівки у диспозиції статті Особливої частини КК України. У випадку деліктів, закріплених у ст. 354 КК України, вважаємо рішення законодавця щодо виокремлення діянь у вигляді пропозиції чи обіцянки названій категорії осіб неправомірної вигоди та прийняття такої пропозиції чи обіцянки згаданими суб'єктами в якості самостійних закінчених складів злочинів зумовлено тим, що ці делікти відносяться до числа корупційних, тому їх поширення на території України несе високий ступінь суспільної небезпеки для держави та суспільства навіть на відповідних стадіях реалізації відповідних актів протиправної поведінки. Нагадаємо, згідно з ст. 1 Конституції України наша держава є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [85]. Для реалізації на практиці цих положень Основного Закону важливо забезпечити надійний та ефективний рівень протидії корупційним та пов'язаним із корупцією кримінальним правопорушенням, адже саме корупція – одна з головних проблем, що заважає існуванню та розвитку народовладдя в державі.

Окремо варто наголосити на тому, що санкції ч. 1, 3 ст. 354 КК України передбачають максимальне покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років, тому у випадку, якби у ч. 1, 3 ст. 354 КК України була б закріплена відповідальність виключно за надання (одержання) неправомірної вигоди, то готування до цього злочину не тягнуло б за собою кримінальної відповідальності.

Враховуючи викладене, не погоджуємось із тезою про те, що обіцянка чи пропозиція неправомірної вигоди сама собою не має того рівня суспільної небезпечності, щоб визнаватись закінченим злочином [65]. Вважаємо, криміналізація відповідних діянь – додатковий інструмент у механізмі протидії корупції в державі.

Як уже було вказано, делікти, передбачені ч. 1 і 2 ст. 354 КК України, можуть бути вчинені шляхом надання неправомірної вигоди. Надання неправомірної вигоди – це передача її особисто або через посередника за вчинення або невчинення особою дій з використанням повноважень, становища, яке він займає, або пов'язаних з ними можливостей, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи. Йдеться про передачу грошових коштів або іншого майна, а також про надання можливості володіти, користуватися або розпоряджатися перевагами, пільгами, послугами чи нематеріальними активами [103, с. 1090].

Зауважимо, що чинним КК України надання (отримання) неправомірної вигоди переліченими категоріями осіб з одного боку та пропозиція або обіцянка (прийняття пропозиції або обіцянки) такої вигоди – з іншого, розглядаються як тотожні за ступенем суспільної небезпеки діянь.

Надання неправомірної вигоди є закінченим кримінальним правопорушенням, коли хоча б її частина згаданим особам була надана. При цьому надання неправомірної вигоди із зазначеною в диспозиції статті метою третій особі вважатиметься закінченим кримінальним правопорушенням за умови погодження такого надання з працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або з особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації [117, с. 231].

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 і 2 ст. 354 КК України є засіб вчинення делікту. У даному випадку ним виступає неправомірна вигода. Нагадаємо, зміст цього поняття було проаналізовано нами у попередньому підрозділі дисертаційного дослідження в контексті розгляду предмета злочинів, закріплених у ч. 3 і 4 ст. 354 КК України.

У ч. 1 і 3 ст. 354 закріплене словосполучення «з використанням становища», що згадується законодавцем у контексті обов'язку працівника підприємства, установи чи організації вчинити певні дії або утриматись від їх

вчинення. У даному випадку під використанням становища, яке суб'єкт «пасивного» підкупу займає на підприємстві, установі чи організації, треба розуміти виконання таким суб'єктом своїх професійних функцій. За цією ознакою злочин слід відмежовувати від зловживання впливом [103, с. 1088-1089].

З диспозицій ч. 3 і 4 ст. 354 КК України випливає, що дані злочини можуть бути вчинені у формах:

- прийняття пропозиції отримання неправомірної вигоди;
- прийняття обіцянки отримання неправомірної вигоди;
- одержання неправомірної вигоди;
- прохання надати неправомірну вигоду.

Як вдало наголошує В. І. Осадчий, прийняття пропозиції, обіцянки означає погодитись взяти неправомірну вигоду. Таке погодження може виражатися будь-яким способом. Наприклад, усно, письмово, жестом. Одержання неправомірної вигоди (хоча б її частини) – значить брати її. Прохання надати неправомірну вигоду – це звертання про її надання [109, с. 148].

Таким чином, прийняття пропозиції або обіцянки одержання неправомірної вигоди відрізняється від прохання надати таку вигоду тим, що в останньому випадку суб'єкт злочину сам проявляє ініціативу щодо можливості вчинення делікту.

Водночас варто зауважити, що прохання надати неправомірну вигоду відрізняється від вимоги надати таку вигоду. Останнє діяння утворює кваліфікований склад злочину (ч. 4 ст. 354 КК України).

Відповідно до ч. 4 ст. 354 КК України під вимаганням неправомірної вигоди у контексті злочину, передбаченого ч. 4 ст. 354 КК України, розуміється вимога щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає

неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів [94].

На відміну від прохання, вимагання неправомірної вигоди (у контексті ст. 354 КК України) супроводжується або погрозою, або ж створенням винним певних несприятливих умов, що змушують іншу особу звернутися до неї із пропозицією (обіцянкою, наданням) надання неправомірної вигоди.

Випадки вимагання неправомірної вигоди є доволі поширеними на практиці. Так, ефективним прикладом вчинення такого делікту, передбаченого ч. 4 ст. 354 КК України, слугують події, описані у вирокі Залізничного районного суду м. Львова від 23.04.2024 по справі № 462/3475/24, в якому зазначається наступне: «ОСОБА_5, працюючи на посаді головного фахівця з фінансово-економічної безпеки у відділі економічної безпеки АТ «Львівгаз», будучи працівником юридичної особи приватного права, який не є службовою особою, діючи всупереч інтересам служби та за попередньою змовою групою осіб, спільно із особою, матеріали відносно якої виділено в окреме провадження, з метою протиправного особистого збагачення, маючи умисел на одержання неправомірної вигоди для себе за вчинення в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду дій з використанням наданих повноважень, що було поєднане з вимаганням, 23.03.2021 о 09 год. 33 хв., перебуваючи у службовому кабінеті АТ «Львівгаз», що розташований у приміщенні адміністративної будівлі вказаного товариства, за адресою: АДРЕСА_2, під час розмови з ОСОБА_6 повідомили їй про те, що за результатами виявленого ними, як працівниками АТ «Львівгаз», порушення під час проведення перевірки роботи ресторану «Смерека», який належить ФОП ОСОБА_6, останній, як фізичній особі-підприємцю буде донараховано об'єм спожитого природного газу вартістю близько 250000 гривень та запропонували, за умови надання неправомірної вигоди, сприяти останній у вирішенні ситуації, пов'язаній із виявленим ними

порушенням, зокрема зменшення донарахованого ФОП ОСОБА_6 об'єму спожитого природного газу, що в свою чергу тягнуло б для неї зменшення суми до сплати на АТ «Львівгаз», *чим створили умови, за яких вона вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів* (курсив наш – прим.) [21].

Без сумніву, відповідні суспільно небезпечні діяння несуть підвищений рівень суспільної небезпеки, тому, на нашу думку, рішення законодавця закріпити їх в якості кваліфікованого складу підкупу працівника, підприємства чи організації є соціально обумовленим. Крім того, нагадаємо, досвід віднесення названої ознаки (вимагання) до числа кваліфікуючої практикувався на території України з давніх часів (більш детально вказане питання було проаналізоване нами в рамках підрозділу 1.1. нашого дисертаційного дослідження).

Кваліфікуючими ознаками підкупу працівника підприємства, установи чи організації, крім вчинення делікту шляхом вимагання (ч. 3 ст. 354 КК України), є:

- вчинення злочинів, передбачених ч. 1 або 3 ст. 354 КК України, повторно (ч. 2 та ч. 3 ст. 354 КК України відповідно);
- вчинення злочинів, передбачених ч. 1 або 3 ст. 354 КК України, за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 та ч. 3 ст. 354 КК України відповідно).

Під повторністю в контексті злочину у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації розуміється новий випадок вчинення будь-якого делікту, передбаченого ст. ст. 354, 368, 368³, 368⁴, 369, особою, яка раніше вже вчиняла будь-який з перелічених злочинів [94]. Відповідне рішення було прийнято законодавцем з урахуванням того, що кожне з перелічених кримінальних правопорушень відноситься до числа корупційних. Крім того, перелічені делікти схожі за своєю природою (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди

службовою особою; підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; підкуп особи, яка надає публічні послуги, та пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі).

Таким чином, проаналізувавши об'єктивну сторону кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 КК України, погоджуємось із думкою К. К. Овод про те, що склади злочинів підкупу у формі пропозиції або обіцянки надати неправомірну вигоду з однієї сторони, а також прийняття пропозиції або обіцянки одержати таку вигоду є усіченими (вони вважаються закінченими на стадії готування чи замаху). Склади злочинів підкупу у формі одержання неправомірної вигоди з однієї сторони, а з іншої – надання неправомірної вигоди є формальними (вважаються закінченими з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння) [107, с. 9].

Наведене вище дозволяє встановити зміст такої ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації, як вина. Більш детально ця обов'язкова ознака буде проаналізована нами у підрозділі 2.4 дисертаційного дослідження.

Окремо зауважимо, що ст. 354 КК України передбачає привілейовану норму. Зокрема, відповідно до ч. 5 цієї статті особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 354, 368³, 368⁴, 369, 369² КК України, якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона – до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру, – добровільно заявила про те, що сталося, такому органу та активно сприяла розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку. Зазначене звільнення не застосовується у разі, якщо пропозиція,

обіцянка чи надання неправомірної вигоди були вчинені по відношенню до осіб, визначених у частині четвертій статті 18 КК України [94].

2.3. Суб'єкт складу підкупу працівника підприємства, установи чи організації

До числа обов'язкових елементів будь-якого складу кримінального правопорушення входить суб'єкт. Вчення про суб'єкт кримінального правопорушення зародилось багато років тому та пройшло тривалий шлях еволюції.

У багатьох середньовічних державах в різні етапи розвитку суспільства існували приклади засудження за вчинення «злочину» істот та предметів, що не наділені свідомістю (комах та (або) тварин, неживих предметів тощо).

Такий стан речей був обумовлений тим, що на певних етапах розвитку держава сприймала кримінальну відповідальність в якості помсти або відплати, а «притягнення до відповідальності» предметів матеріального світу, тварин або коммах розглядалося як апофеоз справедливості.

У процесі еволюції суспільства практика притягнення до юридичної відповідальності вказаних «суб'єктів» звалась нанівець (принаймні, у цивілізованих демократичних державах), адже відтепер головною метою притягнення винних до кримінальної відповідальності є забезпечення безпеки соціуму та виправлення осіб, які вчинили кримінальну відповідальність. Крім того, в ході розвитку науки кримінального права було розроблено вчення про склад кримінального правопорушення (у тому числі про такий обов'язковий елемент як суб'єкт).

Як вдало наголошують автори підручника «Кримінальне право України. Загальна частина» (за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової), відмова від притягнення до кримінальної відповідальності

тварин, неживих істот, предметів, сил природи і юридичних осіб повністю узгоджується з принципом індивідуальної, особистої відповідальності кожної людини за вчинені нею суспільно небезпечні дії є одним з основних принципів кримінального права, у тому числі і кримінального права України. Проголошений він був ще у кінці XVIII ст. в ході Великої Французької революції. Він поступово витіснив загальне уявлення феодальної епохи про кримінальну відповідальність [89, с. 137].

Сьогодні більшість держав світу керуються саме названим вище принципом, що вийшов за межі національних законодавств та покладений в основу цілої низки міжнародних нормативно-правових актів. При цьому, відмова від ідеї притягнення до кримінальної відповідальності тварин, предметів навколишнього світу тощо базується не тільки на принципі індивідуальної відповідальності, а і на тому, що тільки людина наділена відповідним рівнем свідомості, необхідним для усвідомлення своїх діянь та їх наслідків.

Зауважимо, що викладені вище ідеї були закладені в основу чинного КК України. Наразі категорія «суб'єкт кримінального правопорушення» розкривається на законодавчому рівні. Так, у ч. 1 ст. 18 КК України зазначається, що суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [94].

Таким чином, суб'єкт кримінального правопорушення має бути: фізичною особою; осудним; досягнути на момент вчинення делікту віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Проаналізуємо детальніше перелічені ознаки суб'єкта кримінального правопорушення.

Як вдало зазначають автори підручника «Кримінальне право України. Загальна частина» (за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової), термін закону «людина» означає фізичну, а не юридичну особу. Виходячи з цього принципу, юридичні особи не можуть бути суб'єктами кримінального

правопорушення. Судова практика констатує з цього приводу, що при чинному кримінальному законодавстві принципом філософії права є визнання того, що юридичній особі не властива здатність вчиняти кримінальне правопорушення. Це випливає з того, що кримінальне право, як можна зробити висновок зі змісту статей 1-2, 4-10, 11, 15, 17-22 та ін. КК України, визнає суб'єктом кримінального правопорушення фізичну осудну особу, яка досягла віку кримінальної відповідальності. За діяння, вчинені від імені юридичних осіб, у випадку, якщо у них міститься склад кримінального правопорушення, відповідальність несуть фізичні особи, винні у вчиненні кримінального правопорушення. Так, якщо на якомусь підприємстві внаслідок порушення певних правил виробництва, правил охорони праці загинули люди, кримінальній відповідальності підлягає не підприємство, а конкретно винні у цьому службові особи. Це передбачено цілою низкою статей КК України, зокрема ст. ст. 172, 223¹, 271 КК та іншими [89, с. 137].

Отже, відповідно до чинного законодавства України суб'єктом кримінального правопорушення може виступати виключно фізична особа. Зауважимо, що на науковому рівні тривають жваві дискусії щодо доцільності переосмислення даного підходу шляхом закріплення кримінальної відповідальності не тільки для фізичних, але і для юридичних осіб.

Як вдало наголошують В. К. Грищук та О. Ф. Пасека, однією з найбільш актуальних проблем, що обговорюються в період проведення кримінально-правових реформ у сучасних державах світу, є проблема кримінальної відповідальності юридичних осіб. Аналіз діяльності юридичних осіб засвідчує, що складна організаційна структура підприємств, значна кількість осіб, залучених у сферу цієї діяльності, а також певна децентралізація управління сприяє збільшенню кількості фактів учинення протиправних дій з їх боку. Саме тому, як видається, виникає потреба у запровадженні прямих каральних санкцій безпосередньо до юридичної особи, що стане закономірною спробою посилити контроль за негативними

наслідками господарської діяльності передусім великих корпорацій, оскільки з кожним роком в економіці спостерігаються тенденції до укрупнення бізнесу та монополізації, до ігнорування інтересів окремого споживача та суспільства загалом [58, с. 4].

У низці сучасних держав світу законодавець дійшов висновку щодо доречності запровадження кримінальної відповідальності до юридичних осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Втім, як уже зазначалося, дане питання є доволі суперечливим, адже дотримання такої концепції може призводити до порушення окремих принципів кримінального права.

Станом на сьогодні відповідно до КК України юридична особа хоча і не може виступати суб'єктом кримінального правопорушення, втім до неї можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру у випадках та порядку, передбаченому розділом XIV-1 Загальної частини даного нормативно-правового акта.

На підставі викладеного доречними виглядають роздуми І. С. Ковальнової про те, що закріплення в законі про кримінальну відповідальність тільки фізичної особи як ознаки суб'єкта злочину свідчить про збереження в КК 2001 року принципу особистої, персональної відповідальності за вчинений злочин. З огляду на це у випадку прийняття пропозиції, обіцянки або одержання працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення будь-яких дій з використанням становища, яке займає працівник на підприємстві, в установі чи організації, або у зв'язку з діяльністю особи на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи, кримінальній відповідальності підлягають лише конкретні фізичні особи, в

діях яких встановлено склад цього злочину, навіть якщо під час вчинення злочину вони діяли від імені юридичної особи чи в її інтересах [82, с. 291].

Таким чином, суб'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації може виступати лише фізична особа, яка вчинила відповідний делікт.

Наступною обов'язковою ознакою суб'єкта будь-якого кримінального правопорушення (у тому числі підкупу працівника підприємства, установи чи організації) виступає осудність. Зміст цієї ознаки прямо розкривається у ст. ст. 19-20 КК України. Так, у ч. 1 ст. 19 закону про кримінальну відповідальність надається дефініція поняття «осудна особа». Це особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [94].

Особа, яка вчинила акт деліктної поведінки у стані неосудності не може визнаватись суб'єктом кримінального правопорушення. При цьому, суб'єктом кримінального правопорушення може виступати не тільки осудна, але і обмежено осудна особа. Визначення категорії «обмежено осудна особа» наводиться у ч. 1 ст. 20 КК України. Встановлення відповідного факту може виступати в якості фактора, що впливає на призначення виду та тривалості покарання, а також створює можливість застосування до винного заходів кримінально-правового характеру, передбачених у ст. 94 КК України [94].

Останньою обов'язковою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є досягнення певного віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення того чи іншого делікту. Дане питання по-різному регулювалось у різні історичні періоди. Крім того, сьогодні у різних державах світу існують свої законодавчо закріплені позиції щодо мінімальної вікової межі, при досягненні якої винний у вчиненні суспільно небезпечного діяння може притягатись до названого виду юридичної відповідальності.

У своїх наукових дослідженнях О. А. Пашовецький зазначає, що історія становлення кримінального законодавства щодо віку особи має давні коріння. Ще в часи Київської Русі було передбачене притягнення особи до кримінальної відповідальності з 8-річного віку. Протягом перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої спостерігалася тенденція підвищення віку, після досягнення якого особа могла бути притягнута до кримінальної відповідальності. Вже під час перебування українських земель у складі російської імперії у вітчизняному кримінальному законодавстві з'являється диференційований підхід щодо встановлення віку, після досягнення якого особа могла підлягати кримінальній відповідальності. Відповідно до карально-репресивної політики радянської влади, в кримінальному законодавстві УРСР першої половини ХХ ст. було зменшено мінімальний вік, досягши якого, особа могла підлягати кримінальній відповідальності, до 12 років. І лише з прийняттям КК УРСР 1960 р. було збільшено на 2 роки вік, після досягнення якого особа підлягає кримінальній відповідальності й, водночас, розширено коло злочинів, щодо яких відповідальність може наставати з меншого віку [115, с. 57].

Як правило, визначення мінімального віку, з якого особа може підлягати кримінальній відповідальності, нерозривно пов'язане з уявленнями суспільства про те, коли особа здатна у повній мірі усвідомлювати свої діяння та передбачати наслідки, до яких вони можуть призводити. Відповідні уявлення базуються на таких чинниках, як середня тривалість життя у державі, рівень розвитку науки і техніки, культурні особливості, релігійні переконання соціальних груп тощо.

У чинному КК України питання віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, регулюється ст. 22 КК України. Дана норма диференційована законодавцем на дві частини, що передбачають:

- загальний вік кримінальної відповідальності (ч. 1) – у більшості випадків кримінальна відповідальність за вчинення деліктів може наставати виключно у разі, якщо особі на момент їх вчинення виповнилось 16 років;

- знижений вік кримінальної відповідальності (ч. 2) – особа підлягає кримінальній відповідальності, якщо вона досягла 14-річного віку на момент вчинення вичерпного кола деліктів, перелік яких наведений у ч. 2 ст. 22 КК України.

У змісті ч. 2 ст. 22 закону про кримінальну відповідальність відсутнє посилання на ст. 354 КК України, через що можна зробити висновок про те, що суб'єктом названого злочину може виступати лише особа, якій до вчинення цього делікту виповнилося 16 років.

Крім загального суб'єкта кримінального правопорушення, КК України передбачає наявність для окремих злочинів спеціального суб'єкта. Категорія «спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення» розкривається у змісті ч. 2 ст. 18 КК України. Відповідно до цієї норми спеціальним суб'єктом злочину або кримінального проступку визнається фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [94].

Отже, спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення, крім відповідності загальним обов'язковим ознакам (вік, осудність, приналежність до числа фізичних осіб) також має відповідати певним додатковим.

У розрізі дослідження суб'єкта кримінального правопорушення вдалими вбачаються роздуми Н. Г. Таран про те, що важливими для спеціального суб'єкта злочину є його ознаки, які запропоновано визначити як додаткові кримінально-правові ознаки спеціального суб'єкта злочину, які необхідно диференціювати на три групи: 1) ознаки, які характеризують особистісні якості суб'єкта злочину; 2) ознаки, які характеризують становище особи у суспільстві та сім'ї; 3) ознаки, які визначаються

професійними обов'язками та можливостями суб'єкта злочину. Саме ці ознаки виступають надійним законодавчим інструментом, що забезпечує правильну кваліфікацію злочинів [140, с. 181-182].

Вказівка на спеціального суб'єкта безпосередньо міститься у диспозиції відповідної норми Особливої частини КК України. Така вказівка може стосуватись родинних зв'язків суб'єкта, його професії або місця роботи тощо.

Таким чином, суб'єкти кримінального правопорушення, залежно від конструкції статті Особливої частини КК України, диференціюються на два види:

- загальні (притаманні більшості складам злочинів та кримінальних проступків);
- спеціальні (обмежене коло складів кримінальних правопорушень, в яких суб'єктом може виступати виключно особа, яка має певні додаткові ознаки).

Розглянувши зміст категорії «суб'єкт кримінального правопорушення», проаналізуємо суб'єкт кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації.

Диспозиції ч.ч. 1-2 ст. 354 КК України вказують на те, що ці суспільно небезпечні діяння можуть вчинити будь-які фізичні осудні особи, які досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність. З урахуванням того, що у переліку кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 22 КК України, відсутня вказівка на склад злочину у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації, можна зробити висновок, що для притягнення винного до кримінальної відповідальності за цією нормою на момент вчинення делікту йому має виповнитись 16 років.

Як зазначає І. С. Ковальова, за ч.ч. 1, 2 ст. 354 КК України вчинити злочин може будь-яка особа, тобто суб'єкт – загальний. А за ч.ч. 3, 4 ст. 354 КК України злочин може бути вчинено лише працівником

підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, тобто наявні ознаки спеціального суб'єкта [КО, с. 290].

Отже, суб'єкт злочинів, передбачених ч. 1 і 2 ст. 354 КК України, відноситься до числа загальних. Що ж стосується суб'єктів складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, то, як було вказано вище, ними можуть виступати лише окремі категорії осіб – працівники підприємств, установ чи організацій, які не є службовими особами, або належать до числа осіб, які працюють на користь відповідної юридичної особи. Водночас, крім цих додаткових ознак, суб'єкт злочину, передбачений ч. 3 і 4 ст. 354 закону про кримінальну відповідальність, повинен відповідати і проаналізованим вище загальним ознакам (фізична осудна особа, яка до вчинення делікту досягла 16-річного віку).

Термін «працівник» є поширеним на законодавчому рівні. Так, відповідно до ст. 1 Закону України від 14.10.1992 № 2694-ХІІ «Про охорону праці» зазначається, що працівник – особа, яка працює на підприємстві, в організації, установі та виконує обов'язки або функції згідно з трудовим договором (контрактом) [126].

З викладеного випливає, що обов'язковим атрибутом працівника є наявність між ним, з одного боку, та роботодавцем – з іншого, трудового договору або контракту.

Категорія «працівник» міститься і у Податковому кодексі України. Зокрема, у ст. 14.1.195 зазначається, що ним виступає фізична особа, яка безпосередньо власною працею виконує трудову функцію згідно з укладеним з роботодавцем трудовим договором (контрактом) відповідно до закону [116].

Запропонована дефініція є більш конкретизованою. У ній логічно підкреслюється приналежність працівника до числа фізичних осіб, а також факт того, що для віднесення особи до числа працівників їй достатньо

виконувати лише одну функцію, закріплену у трудовому договорі (контракті).

Нагадаємо, відповідно до ч. 3 і 4 ст. 354 КК України працівник підприємства, установи чи організації не повинен належати до числа службових осіб. Тому важливо розкрити зміст поняття «службова особа». З метою уникнення складнощів під час кваліфікації діянь законодавець виклав дефініцію цієї категорії у ч. 3 і 4 ст. 18 КК України. Зокрема, відповідно до ч. 3 згаданої норми службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом [94].

Таким чином, факт приналежності особи до числа службових впливає з її посади у відповідній юридичній особі та наявності у неї певних функцій.

Згідно з ч. 4 ст. 18 закону про кримінальну відповідальність службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які

інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів [94].

Отже, для кваліфікацій дій винного в якості злочину, закріпленого ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, важливо встановити факт того, що така особа не належить до числа службових осіб. Водночас, як вдало наголошують автори науково-практичного коментаря до КК України (за ред. М. І. Мельника та М. І. Хавронюка), зроблене в ч. 3 ст. 354 негативне застереження («... який не є службовою особою»), потребує уточнення. Адже можливі ситуації, коли службова особа при одержанні неправомірної вигоди виступає як професіонал (наприклад, головний лікар одержує неправомірну вигоду за проведення операції, а завідувач кафедри – за виставлення «потрібної» оцінки на іспиті). Ці і подібні дії таких суб'єктів, незважаючи на їхню належність до числа службових осіб, за наявності підстав мають кваліфікуватися за ч. 3 (ч. 4) ст. 354 [103, с. 1092].

Отже, в окремих випадках службова особа може виступати суб'єктом злочину, передбаченого ч. 3 (4) ст. 354 КК України, за умови, що вчинення делікту не пов'язано з виконанням нею саме функцій службової особи. У таких випадках суб'єкт, як було вказано вище, діє не як службова особа, а саме як професіонал-працівник відповідної юридичної або фізичної особи.

Із системного тлумачення КК випливає, що за ч. 3 (ч. 4) ст. 354 можуть нести відповідальність особи, які виконують різного роду професійні обов'язки, не надаючи, однак, публічних послуг. Сказане стосується, наприклад, лікаря, який ставить діагноз, здійснює обстеження, лікування, проводить операцію; викладача, який навчає, виховує, передає знання і контролює їх засвоєння [103, с. 1092].

Окремо зауважимо, що, як зазначалося у попередньому розділі нашого дисертаційного дослідження, саме працівники суб'єктів господарювання у сфері охорони здоров'я нерідко виступають суб'єктами цих кримінальних

правопорушень, що в умовах широкомасштабної війни, розв'язаної російською федерацією проти України, несе підвищений рівень суспільної небезпеки (можливості ухилення у такий спосіб від мобілізації; складнощі в отриманні об'єктивних діагнозів та оформленні пільг і груп інвалідності тощо). Більш детально дане питання буде розглянуто нами далі.

Як зазначають автори науково-практичного коментаря до КК України (за ред. М. І. Мельника та М. І. Хавронюка), працівниками з погляду кваліфікації за ст. 354 слід визнавати й осіб, які виконують трудові функції в органах державної влади або місцевого самоврядування. Водночас, на думку вчених, фізична особа - підприємець (ФОП) не є підприємством, а тому особа, яка уклала трудовий договір з ФОП, не належить до суб'єктів злочину, передбаченого ч. 3 (ч. 4) ст. 354. Сказане стосується й того, хто уклав трудовий договір з таким роботодавцем, як фізична особа, котра не є ФОП [103, с. 1092].

Для того, щоб підтвердити або спростувати вищевикладену тезу, доречно проаналізувати зміст понять «фізична особа-підприємець», «підприємство», «установа» та «організація».

Сьогодні на законодавчому рівні відсутнє визначення поняття «фізична особа - підприємець» (далі – ФОП). Відповідно до ч. 1 ст. 50 Цивільного кодексу України право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Водночас у ч. 1 ст. 51 даного нормативно-правового акта зазначається, що до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин [147].

Таким чином, підприємець – фізична особа з повною цивільною дієздатністю, яка у встановленому законом порядку реалізує своє

конституційне право на здійснення підприємницької діяльності (підприємництва).

У ст. 1 Закону України від 07.02.1991 № 698-ХІІ «Про підприємництво» зазначається, що підприємництво – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством [127].

Із цього випливає, що фізична особа-підприємець – це людина з повною цивільною дієздатністю, зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності, яка у встановленому чинним законодавством порядку, самостійно та систематично з метою отримання прибутку реалізує діяльність за одним або декількома наступними напрямками:

- 1) виробництво продукції;
- 2) виконання певних робіт;
- 3) надання послуг.

Нагадаємо, диспозиція ч. 3 і 4 передбачає, що суб'єкт злочину має бути або працівником підприємства, установи чи організації, або ж має належати до категорій осіб, які працюють на користь підприємства, установи чи організації. З огляду на це важливо встановити, чи підпадає ФОП під ознаки підприємства, установи або організації.

Дефініція категорії «підприємство» розкривається на законодавчому рівні. Так, у ч. 1 ст. 62 Господарського кодексу України під ним розуміється самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної,

іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим нормативно-правовим актом та іншими законами [56].

Таким чином, запропоноване визначення прямо не розкриває можливість приналежності до числа підприємства фізичних осіб. У даній дефініції міститься словосполучення «суб'єкт господарювання».

У ст. 58 Господарського кодексу України зазначається, що суб'єкт господарювання підлягає державній реєстрації як юридична особа чи фізична особа-підприємець у порядку, визначеному законом [56].

Викладене надає підстави стверджувати, що ФОП відноситься до числа суб'єктів господарювання, створених для реалізації напрямів діяльності, характерних для підприємства. Через це можна зробити висновок, що ФОП належить до числа підприємств.

Впевненості цій тезі додають положення Митного кодексу України. Зокрема, у п. 38 ч. 1 ст. 4 цього законодавчого документа зазначається, що *підприємство – будь-яка юридична особа, а також громадянин-підприємець* [100].

Таким чином, чинне законодавство України передбачає, що ФОП належить до числа підприємств. Через це вважаємо, що умовивід авторів науково-практичного коментаря до КК України (за ред. М. І. Мельника та М. І. Хавронюка) про те, що фізична особа - підприємець (ФОП) не є підприємством, а тому особа, яка уклала трудовий договір з ФОП, не належить до суб'єктів злочину, передбаченого ч. 3 (ч. 4) ст. 354, є дискусійним [103, с. 1092]. Навпаки, вважаємо, що ФОП належить до числа підприємств, а особи, які уклали з ним трудовий договір, можуть розглядатись у якості суб'єкта кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України.

Що стосується категорії «установа», то відповідно до Цивільного кодексу України під нею розуміється організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею,

шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна [147].

Отже, важливим обов'язковим атрибутом установи є те, що засновник (засновники) цієї організації не бере участі в безпосередньому управлінні нею.

Відповідно до п. 1 ст. 2 Господарського кодексу України господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку [56].

З викладеного слідує, що поняття «господарські організації» є широким за своїм змістом та включає у себе категорії «підприємства» та «організації». Можливо, використовуючи перелічені поняття в диспозиціях ст. 354 КК України, законодавець у такий спосіб конкретизував склад юридичних та фізичних осіб та мінімізував ймовірність того, що особа, яка вчинила делікт, зможе уникнути відповідальності за цією нормою через те, що працює у юридичній особі (або у ФОП), яка не підпадає під ту чи іншу категорію.

Незважаючи на вищевикладене, вважаємо цікавою пропозицію К. К. Овод щодо необхідності закріплення у диспозиції ч. 1 і 3 ст. 354 КК України замість категорій «підприємства, установи чи організації» поняття «фізичні чи юридичні особи». Дані категорії є більш широкими за своїм змістом та охоплюють такі поняття як підприємства, установи, організації, товариства тощо.

Як було вказано вище, суб'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, крім працівника підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, також може виступати особа, яка працює на користь підприємства, установи чи організації. Зміст даної категорії осіб розкривається законодавцем у п. 1 примітки до ст. 354 КК України. Зокрема, відповідно до цієї норми під особою, яка працює на

користь підприємства, установи, організації, слід розуміти особу, яка виконує роботу або надає послугу відповідно до договору з таким підприємством, установою, організацією [94].

Розглянувши суб'єкта злочину, передбаченого ст. 354 КК України, доречно проаналізувати кримінологічний портрет особи, яка вчиняє делікт у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації. Зауважимо, що така робота не тільки сприятиме здійсненню ефективних заходів протидії названій групі кримінальних правопорушень, але і дозволить підтвердити або спростувати викладену у попередніх підрозділах дисертаційного дослідження тезу про те, що зараз спостерігається тривожна динаміка поширення злочинів у вигляді підкупу працівників суб'єктів господарювання у сфері охорони здоров'я (принаймні в контексті суспільно небезпечних діянь, закріплених у ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, адже суб'єкт злочинів, передбачених ч. 1 і 2 ст. 354 КК України відноситься до числа загальних). Підтвердження останнього факту свідчитиме про необхідність модернізації чинного КК України в частині захисту відповідної групи суспільних відносин.

Для реалізації задекларованої вище цілі скористаємось офіційними даними, розміщеними на вебсайті Державної судової адміністрації України.

У 2019 р. [71] за ч. 1 ст. 354 КК України засуджено 8 громадян України (5 – з числа чоловічої статі, 3 – жіночої). На момент вчинення кримінального правопорушення більшість засуджених перебувала у віці від 30 до 50 років (4 особи). Крім того, двоє засуджених на момент підкупу працівника підприємства, установи чи організації перебували у віці від 50 до 65 років; 1 – у віці від 18 до 25 років; 1 – від 25 до 30 років.

За місцем зайнятості на момент вчинення делікту більшість засуджених належала до числа офіційно безробітних (3 особи). Окремо зауважимо, що двоє засуджених за ч. 1 ст. 354 КК України не працювали та не навчались, 1 – належав до категорії «робітники», 2 – «інші заняття» (зміст останньої

категорії не розкривається). Більшість засуджених (6 осіб) не мала судимостей.

За рівнем освіти маємо наступну диференціацію: більшість засуджених за ч. 1 ст. 354 КК України на момент вчинення злочину мала повну загальну середню освіту (5 громадян). Крім того, 2 особи мали базову загальну середню освіту, 1 – професійно-технічну.

У наступному році (2020) [72] кількість засуджених за ч. 1 ст. 354 КК України збільшилась удвічі – до 16 громадян України. Лише в одному випадку засуджена за ч. 1 ст. 354 КК України особа належала до жіночої статі.

Більшість засуджених у 2020 р. за підкуп працівника підприємства, установи чи організації була представниками вікової категорії від 30 до 50 років (7 осіб), тоді як решта перебували у віці: від 50 до 65 років – 5 громадян; від 18 до 25 років – 2 особи; від 25 до 30 років – 2 громадяни України.

75 % злочинців (12 осіб), які вчинили діяння, передбачене ч. 1 ст. 354 КК України, не були офіційно працевлаштованими та не навчались у закладах освіти. Решта винних або займалися заняттями, що не охоплені статистичними показниками (уніфікована категорія «інші заняття»), або належали до когорти робітників (1 особа).

Майже половина засуджених у 2020 р. за ч. 1 ст. 354 КК України (7 осіб) на момент вчинення підкупу працівника підприємства, установи чи організації мали незняту і непогашену судимість.

За критерієм наявності відповідного рівня та ступеня освіти засуджених за ч. 1 ст. 354 КК України можна розподілити на 5 груп:

- повна загальна середня – 11 осіб;
- повна вища – 2 особи;
- професійно-технічна – 1 особа;
- базова загальна середня – 1 особа;

- початкова загальна – 1 особа.

У 2021 р. [73] за ч. 1 ст. 354 КК України засуджено 11 громадян України. Понад 80 % засуджених (9 осіб) – особи чоловічої статі. Більшість із них на момент вчинення делікту перебувала у віці або від 30 до 50 років (6 осіб), або у віці від 50 до 65 років (4 особи). Лише 1 засуджений громадянин належав до вікової категорії від 18 до 25 років.

Майже 82 % засуджених на момент вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 354 КК України, не були офіційно працевлаштовані та не навчались у закладах освіти. Решта винних у підкупі працівника підприємства, установи чи організації (ч. 1 ст. 354 КК України) належали до категорії «інші заняття».

За критерієм наявності у засудженого ступеня та рівня освіти винних у вчиненні названого делікту можна диференціювати на три категорії:

- особи, які мали базову загальну середню освіту – 7 громадян;
- особи, які мали професійно-технічну освіту – 3 громадянина;
- особи, які мали повну загальну середню освіту – 1 громадянин.

Додамо, що майже 73 % засуджених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 354 КК України, мали судимість.

Протягом 2022 р. [74] за ч. 1 ст. 354 КК України засуджено 4 громадянина України чоловічої статі, які не мали офіційного місця працевлаштування та навчання. 75 % із них на момент вчинення делікту перебували у віці від 30 до 50 років та лише одна особа – у віці від 50 до 65 років.

Більшість засуджених за ч. 1 ст. 354 КК України у 2022 р. мала базову загальну середню освіту (3 громадяни) та лише одна – професійно-технічну. Всі засуджені не мали незняту або непогашену судимості.

У 2023 р. [75] за ч. 1 ст. 354 КК України засуджено 5 громадян України, які не мали незнятої або непогашеної судимості. 80 % з них – особи чоловічої статі.

За віковим критерієм маємо наступну диференціацію:

- від 30 до 50 років – 2 особи;
- від 18 до 25 років – 1 особа;
- від 25 до 30 років – 1 особа;
- від 65 років – 1 особа.

60 % засуджених за ч. 1 ст. 354 КК України у 2023 р. на момент вчинення злочину не були офіційно працевлаштованими та не здобували освіти у відповідних закладах. Решта засуджених належали до категорій «робітники» та «інші заняття».

За критерієм наявності освіти винних у вчиненні згаданого делікту можна розподілити на три категорії:

- особи, які мали базову вищу освіту – 2 громадянина;
- особи, які мали базову загальну середню освіту – 2 громадянина;
- особи, які мали професійно-технічну освіту – 1 особа.

За ч. 2 ст. 354 КК України у 2019 [71], 2021 [72] та 2022 рр. [73] не було засуджено жодної особи. У 2020 [74] за вказаний делікт засуджено лише 1 особу – громадянина України чоловічої статі у віці від 50 до 65 років, раніше судимого, який мав повну загальну середню освіту, на момент вчинення цього злочину не мав офіційного місця працевлаштування або навчання.

Протягом 2023 р. [75] за ч. 2 ст. 354 КК України засуджено одного громадянина України чоловічої статі у віці від 30 до 50 років, який мав незняту та непогашену судимість, працездатний, який на момент вчинення злочину офіційно не був пов'язаний трудовими відносинами з жодним роботодавцем та не навчався у закладах освіти.

Отже, за період з 2019 по 2023 рр. на території нашої держави засуджено 46 громадян України, які вчинили злочини, передбачені ч. 1 і 2 ст. 354 КК України. Кожен із них вчиняв делікт одноособово. За критерієм гендерної приналежності спостерігаємо наступний розподіл засуджених: 39 осіб чоловічої статі, 7 – жіночої.

За критерієм досягнення суб'єктом віку на момент вчинення акту деліктної поведінки, засуджених за ч. 1 і 2 ст. 354 КК України у період з 2019 по 2023 рр., можна диференціювати на наступні групи:

- від 30 до 50 років – 23 особи;
- від 50 до 65 років – 13 осіб;
- від 18 до 25 років – 5 осіб;
- від 25 до 30 років – 4 особи;
- від 65 років – 1 особа.

За критерієм занять засуджених на момент вчинення кримінального правопорушення маємо наступний розподіл:

- особи, які на момент вчинення кримінального правопорушення не мали офіційного місця працевлаштування та не навчались у закладах освіти – 32 особи;

- особи, віднесені Державною судовою адміністрацією до категорії «інші заняття» – 8 осіб;

- робітники – 3 особи;
- безробітні – 3 особи.

Майже 72 % засуджених (33 особи) за вчинення злочинів, передбачених ч. 1 і 2 ст. 354 КК України, на момент здійснення делікту не мали судимості.

Що стосується освіти, яку засуджені за підкуп працівника, підприємства чи організації мали на момент вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 і 2 ст. 354 КК України), маємо таку диференціацію:

- повна загальна середня освіта – 18 осіб;
- базова загальна середня освіта – 16 осіб;
- професійно-технічна освіта – 7 осіб;
- базова вища освіта – 2 особи;
- повна вища освіта – 2 особи;
- початкова освіта – 1 особа.

З вищевикладеного слідує, що за період з 2019 по 2023 р. за ч. 1 і 2 ст. 354 КК України засуджено 46 осіб. Найбільш поширеними є випадки, коли суб'єктом названих деліктів виступає громадянин України (100 % випадків) чоловічої статі (майже 85 % випадків) у віці від 30 до 50 років (50 % випадків), який діяв одноособово (100 % випадків), на момент вчинення кримінального правопорушення не мав офіційного місця працевлаштування та (або) навчання (майже 70 % випадків), раніше не судимий (майже 72 % випадків), має повну загальну середню (39 %) або базову загальну середню освіту (майже 35 % випадків).

У 2019 р. [71] за ч. 3 ст. 354 КК України було засуджено 11 громадян України, з яких 7 – представники чоловічої статі, 4 – жіночої. На момент вчинення злочину більшість засуджених за цією нормою перебувала у віці від 30 до 50 років, тоді як решта: від 50 до 65 років – 3 засуджені, від 25 до 30 років – 1 винний; у віці від 65 років – 1 засуджений.

За критерієм зайнятості засуджених на момент вчинення кримінальних правопорушень маємо наступну диференціацію: «інші службовці» – 3 особи; робітники – 2 особи; лікарі, фармацевти – 2 особи; інші заняття – 2 особи; працездатні громадяни, які не були офіційно працевлаштовані та не навчались, – 2 особи.

Що стосується питання освіти засуджених за вчинення делікту, передбаченого ч. 3 ст. 354 КК України, зауважимо, що більшість із них мала повну вищу освіту (9 громадян), 1 особа – базову вищу, 1 – повну загальну середню.

Всі засуджені на момент підкупу працівника підприємства, установи чи організації не мали судимостей.

Через рік (2020) [72] кількість засуджених за цією нормою зменшилась до 4 осіб. Кожен з них – громадянин України, який має повну вищу освіту. 75 % засуджених – особи чоловічої статі. За віковим критерієм перелічені громадяни поділяються на три вікові групи:

- від 50 до 65 років – 2 особи;
- від 25 до 30 років – 1 особа;
- від 65 років – 1 особа.

За критерієм заняття на момент підкупу працівника підприємства, установи чи організації засуджені належали або до числа робітників (2 особи), або до категорії «інші службовці» (2 особи).

У 2021 р. [73] за ч. 3 ст. 354 КК України засуджено 10 громадян України. 9 із них – особи чоловічої статі.

За віковим критерієм засуджених за ч. 3 ст. 354 КК України у 2021 р. можна розподілити на чотири категорії:

- від 30 до 50 років – 5 осіб;
- від 65 років – 3 особи;
- від 18 до 25 років – 1 особа;
- від 50 до 65 років – 1 особа.

Більшість засуджених за ч. 3 ст. 354 КК України у 2021 р. належала до категорії медичних працівників (лікарі або фармацевти) – 4 особи або «інших службовців» – 3 особи. Інші засуджені – робітник, пенсіонер та особа, яка на момент вчинення делікту займалася «іншими заняттями».

З огляду на вищевказане цілком очевидно, що більшість засуджених (9 осіб) мала повну вищу освіту та лише один суб'єкт злочину, передбаченого ч. 3 ст. 354 КК України, – професійно-технічну.

Усі засуджені за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 354 КК України, у 2021 р., не були раніше судимі, що, знову ж таки, є доволі прогнозованим з огляду на професійну приналежність винних.

Протягом 2022 р. [74] за ч. 3 ст. 354 КК України засуджено 3 громадянина України чоловічої статі. З них двоє на момент вчинення названого акту протиправної поведінки перебували у віці від 30 до 50 років, 1 – у віці від 50 до 65 років.

За критерієм заняття засуджених на момент вчинення даного злочину винні диференціюються на наступні категорії: робітник, інший службовець, працездатний, який не мав офіційного місця працевлаштування та навчання.

Більшість засуджених мала повну вищу освіту (2 особи) та одна особа – професійно-технічну. Всі перелічені громадяни не були раніше судимі.

У 2023 р. [75] за ч. 3 ст. 354 КК України засуджено 4 громадянина України. 75 % із них – особи чоловічої статі.

За віковим критерієм засуджені поділяються на три категорії:

- від 30 до 50 років – 2 особи;
- від 50 до 65 років – 1 особа;
- від 65 років – 1 особа.

Засуджені за ч. 3 ст. 354 КК України у 2023 р. належали до наступних професій:

- лікарі, фармацевти – 2 особи;
- робітники – 1 особа;
- пенсіонери (у тому числі інваліди) – 1 особа.

75 % засуджених на момент вчинення делікту мали повну вищу освіту, 25 % – професійно-технічну. Всі засуджені не були раніше судимі.

Отже, за період 2019 по 2023 рр. (включно) за ч. 3 ст. 354 КК України на території нашої держави засуджено 32 громадянина України, які діяли одноособово та не мали незнятої і непогашеної судимості.

За критерієм приналежності до статі маємо наступний розподіл: 25 осіб чоловічої статі; 7 осіб жіночої статі.

За віковим критерієм засуджених у період з 2019 по 2023 рр. (включно) за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 354 КК України, можна диференціювати на наступні категорії: від 30 до 50 років – 15 осіб; від 50 до 65 років – 8 осіб; від 65 років – 6 осіб; від 25 до 30 років – 2 особи; від 18 до 25 років – 1 особа.

Що стосується професій засуджених за підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ч. 3 ст. 354 КК України), то більшість винних належала до категорій «інші службовці» (9 осіб); лікарі, фармацевти (8 осіб) та робітники (9 осіб). Решта засуджених віднесені Державною судовою адміністрацією до категорій «інші заняття» (3 особи), пенсіонери (у тому числі особи з інвалідністю) 2 особи та особи, які на момент вчинення злочину офіційно не працювали та не навчались (3 особи).

На момент вчинення кримінального правопорушення засуджені за підкуп працівника підприємства, установи чи організації мали наступну освіту: повна вища – 27 осіб; професійно-технічна – 3 особи; базова вища – 1 особа; повна загальна середня – 1 особа.

Проаналізуємо аналогічні показники особи, яка вчиняє злочин, передбачений ч. 4 ст. 354 КК України. У 2019 р. [71] за ч. 4 ст. 354 закону про кримінальну відповідальність засуджено 10 громадян України, з яких більшість (7 осіб) – представники чоловічої статі. 8 засуджених вчинили названий злочин у складі групи.

За віковим критерієм засуджені у 2019 р. за ч. 4 ст. 354 КК України диференціюються на три вікові групи:

- 1) від 50 до 65 років – 6 осіб;
- 2) від 30 до 50 років – 2 особи;
- 3) від 65 років – 2 особи.

За критерієм «заняття на момент вчинення делікту» більшість засуджених (5 осіб) належить до категорії «інші службовці», 3 – лікарі або фармацевти, 2 – робітники.

Більшість засуджених за ч. 4 ст. 354 КК України на момент вчинення кримінального правопорушення мала повну вищу освіту, тоді як решта – професійно-технічну (2 особи) або повну загальну середню (2 особи).

Усі засуджені на момент вчинення злочину, передбаченого ч. 4 ст. 354 КК України, не мали незнятої або непогашеної судимості.

У 2020 р. [72] за ч. 4 ст. 354 КК України засуджено лише 1 особу – громадянку України жіночої статі у віці від 50 до 65 років, за професією – лікар (або фармацевт), раніше несудима, мала повну вищу освіту.

Схожа ситуація відбулась у 2021 р. [73]. Так, у цьому році за ч. 4 ст. 354 КК України також було засуджено лише одного громадянина України – особу чоловічої статі у віці від 30 до 50 років з повною вищою освітою, раніше несудимого, який на момент вчинення кримінального правопорушення за критерієм зайнятості віднесений Державною судовою адміністрацією України до категорії «інші заняття».

У 2022 р. [74] за ч. 4 ст. 354 КК України засуджено двоє раніше несудимих громадян України (один чоловік та одна жінка), які належали до числа медичних працівників (лікарі або фармацевти) та мали вищу освіту (повну або базову). Одна особа перебувала у віці від 30 до 50 років, інша – від 50 до 65.

Протягом 2023 р. [75] за вищеназваний злочин засуджено 2 особи (1 – з числа чоловічої статі, 1 – з числа жіночої) у віці від 30 до 50 років, раніше не були судимі. За критерієм заняття на момент вчинення делікту 1 засуджений належав до числа військовослужбовців, 1 – до категорії «інші заняття».

Зауважимо, що за критерієм наявності освіти засуджені мали повну вищу освіту (1 особа) або повну загальну середню (1 особа).

Отже, за період з 2019 по 2023 рр. (включно) за ч. 4 ст. 354 КК України засуджено 16 раніше несудимих громадян України. Більшість засуджених – особи чоловічої статі (10 осіб).

Зауважимо, що 8 засуджених за ч. 4 ст. 354 КК України діяли у складі злочинної групи, 8 – одноособово.

За віковим критерієм засуджених за ч. 4 ст. 354 КК України можна диференціювати на три вікові групи: 1) від 50 до 65 років – 8 осіб; 2) від 30 до 50 років – 6 осіб; 3) від 65 років – 2 особи.

За критерієм заняття засуджених за ч. 4 ст. 354 КК України на момент вчинення делікту маємо наступний розподіл: лікарі, фармацевти – 6 осіб; «інші службовці» – 5 осіб; робітники – 2 особи; «інші заняття» – 2 особи; військовослужбовці – 1 особа.

Більшість засуджених за ч. 4 ст. 354 КК України мала повну вищу освіту (10 осіб). 3 злочинці мали повну загальну середню освіту, 2 – професійно-технічну, 1 – базову вищу.

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок про те, що за ч.ч. 3-4 ст. 354 КК України у період з 2019 по 2023 рр. (включно) на території нашої держави засуджено 48 громадян України:

- 35 осіб чоловічої статі;
- 13 осіб жіночої статі.

Переважна більшість засуджених за ч. 3 і 4 ст. 354 КК України діяла одноособово (40 осіб).

За віковою ознакою засуджених за ч. 3 і 4 ст. 354 КК України можна розподілити на 5 вікових груп:

- від 30 до 50 років – 21 особа;
- від 50 до 65 років – 16 осіб;
- від 65 років – 8 осіб;
- від 25 до 30 років – 2 особи;
- від 18 до 25 років – 1 особа.

За критерієм заняття засуджених на момент вчинення кримінального правопорушення маємо наступну картину:

- лікарі, фармацевти – 14 осіб;
- інші службовці – 14 осіб;
- робітники – 9 осіб;
- інші заняття – 5 осіб;
- особи, які на момент вчинення злочину не мали офіційного місця працевлаштування або навчання, – 3 особи;

- пенсіонери (у тому числі особи з інвалідністю) – 2 особи;
- військовослужбовці – 1 особа.

Всі особи, які були засуджені за вчинення деліктів, передбачених ч. 3 і 4 КК ст. 354 України, на момент вчинення злочину не мали непогашеної або незнятої судимості.

77 % засуджених (37 осіб) за вчинення діяння, передбаченого ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, мали повну вищу освіту, решта: професійно-технічну (5 осіб), повну загальну середню (4 особи) або базову вищу (2 особи).

Отже, маємо такий кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 і 4 ст. 354 КК України: раніше несудимий громадянин України чоловічої статі у віці від 30 до 50 років, лікар (фармацевт, інший службовець), який має повну вищу освіту, делікт вчинив одноособово. Вищевикладене підтверджує тезу про те, що переважна більшість злочинів, передбачених ч. 3 і 4 КК України, вчиняється особами, які працюють у сфері охорони здоров'я. З урахуванням підвищеного рівня суспільної небезпеки таких деліктів (особливо в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану), можливо, доречно скористатись досвідом ФРН, що був розкритий нами у попередньому розділі дисертаційного дослідження, та передбачити діяння у вигляді підкупу працівників суб'єктів господарювання у сфері охорони здоров'я як самостійного складу кримінального правопорушення.

2.4. Суб'єктивна сторона складу підкупу працівника підприємства, установи чи організації

Проаналізувавши у попередніх підрозділах нашого дисертаційного дослідження об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації, доречно

розглянути зміст останньої обов'язкової ознаки – суб'єктивної сторони. Дана ознака є внутрішньою стороною злочину, тому її встановлення на практиці, як правило, потребує найбільших зусиль з боку органів досудового розслідування та суду.

Встановлення всіх ознак суб'єктивної сторони – це завершальний етап у констатації складу кримінального правопорушення як єдиної підстави кримінальної відповідальності. Тому з'ясування суб'єктивної сторони має важливе значення. Як вдало наголошує Р. В. Вереша, вона є обов'язковим елементом будь-якого складу кримінального правопорушення, а її наявність чи відсутність дає можливість відмежувати кримінальні протиправні діяння від некримінальних. Наприклад, немає складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, при невинуватому заподіянні навіть тяжких наслідків, що сталися в результаті дорожньо-транспортної пригоди або у разі вчинення діяння з необережності, якщо відповідальність за нього в законі встановлено лише за наявності умислу [5, с. 128].

Як зазначалося вище, суб'єктивна сторона – обов'язкова ознака будь-якого складу кримінального правопорушення, тому її відсутність свідчить про те, що відповідне діяння не відноситься до числа деліктів.

І. І. Митрофанов у своїх роботах виокремлює наступні значення цієї обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення:

1) у деяких випадках дозволяє відмежувати одне злочинне діяння від іншого. Наприклад, диверсія (ст. 113 КК) відрізняється від умисного знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст. 194 КК) за такою ознакою суб'єктивної сторони як мета. У першому випадку винний прагне ослаблення держави, в іншому – у суб'єкта повинна бути відсутня така мета [101, с. 198].

Отже, у цілому ряді випадків саме особливості побудови суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення дозволяють відмежувати суспільно небезпечне діяння від суміжних злочинів та кримінальних проступків.

2) істотно впливає на ступінь суспільної небезпеки вчиненого і, як наслідок, на вид і розмір (строк) остаточного покарання. Наприклад, умисне вбивство (ч. 1 ст. 115 КК) карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років, у той час як вбивство через необережність (ст. 119 КК), що відрізняється від умисного вбивства в основному за формою вини, карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк [101, с. 198].

Дійсно, як було вказано вище, суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це внутрішня сторона злочину або кримінального проступку. Саме суб'єктивна сторона – лакмусовий папірець, що демонструє рівень асоціальності суб'єкта кримінального правопорушення. Тому ретельне дослідження цієї обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення дозволяє судам обрати найбільш доцільний та ефективний вид покарання, необхідний для подальшого виправлення засудженого за вчинення делікту.

3) дає можливість у деяких випадках визначити причини, що спонукали винного до вчинення злочину. Аналіз психологічних факторів, які лежать в основі злочину, мети, якої прагне досягти винний, сприяє розумінню природи виникнення і становлення антисуспільних установок особи, що є причиною вчинення нею суспільно небезпечного діяння [101, с. 198].

Встановлення детермінантів кримінальних правопорушень дозволяє суб'єктам протидії злочинності розробити комплекс ефективних заходів, спрямованих на зниження рівня злочинності.

Отже, враховуючи викладене, значення суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення складно переоцінити, тому в контексті дослідження питання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації вкрай важливо проаналізувати цю обов'язкову ознаку складу злочину.

Як зазначає П. Л. Фріс, суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення є внутрішньою стороною складу злочину, що включає в

себе характеристику психічного ставлення особи до вчиненого діяння та наслідків, які воно викликає, а також характеристики мотиву та мети, які обумовили вчинення злочину, та емоційного стану, в якому перебувала особа під час його вчинення [145, с. 167].

З огляду на той факт, що на законодавчому рівні не розкривається зміст поняття «суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення», у науковому середовищі точаться гострі суперечки щодо визначення кількості та сутності складових елементів цієї обов'язкової ознаки. Наразі домінуючою є позиція диференціації суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення на наступні ознаки:

- вина;
- мотив;
- мета;
- психоемоційний стан.

Додамо, що необхідність виокремлення перших трьох ознак суб'єктивної сторони не викликає жодних сумнівів, адже вони неодноразово згадуються законодавцем у рамках різних нормативно-правових актів (у тому числі в Конституції України, КК України, КПК України тощо). Що стосується психоемоційного стану, то окремі науковці або взагалі не виокремлюють цю ознаку [91, с. 156] або вказують на недоцільність розгляду її як самостійної ознаки суб'єктивної сторони (розглядають в якості невід'ємної частини інших суб'єктивних ознак) [90, с. 110]. Так, наприклад, автори підручника «Кримінальне право України. Загальна частина» (за заг. ред. проф. О. М. Литвинова) наголошують на тому, що певне місце в суб'єктивній стороні злочину посідають емоції особи, тобто її переживання, які супроводжують вчинення злочину. У деяких випадках емоційний стан особи безпосередньо передбачається у складі злочину (наприклад, умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання) або впливає зі змісту норми (наприклад, умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини). У більшості випадків емоції (емоційні стани) змістовно не

визначають психічного ставлення до чогось, хоча, безумовно, і впливають на його перебіг, реалізацію складових вини, таких її особистих детермінант, як інтелект та воля, тому визнаючи юридичне значення емоцій (емоційних станів) у певних складах злочинів, їх варто розглядати як складові вини, а не окрему, нехай і факультативну, ознаку суб'єктивної сторони складу злочину. Ця ж думка, зазначають вчені, опосередковано підтверджується і відомим широкому загалу вченням про структуру особистості (за К. Платоновим), згідно з яким воля, емоції й інтелект складають єдину, цілісну особистісну підструктуру, яка інтегративно впливає на розгортання психофізичної активності індивідуума [88, с. 140].

Без сумніву, така позиція містить вагомі аргументи на свою користь та базується на здобутках інших наук (зокрема психології). Втім, у більшості випадків науковці, все ж таки, виокремлюють психоемоційний стан в якості самостійної ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, посилаючись на законодавчу конструкцію окремих складів кримінальних правопорушень (зокрема, злочини у вигляді умисного тяжкого тілесного ушкодження, заподіяного у стані сильного душевного хвилювання; умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання тощо). Останній аспект, на нашу думку, вказує на доцільність виокремлення психоемоційного стану як самостійної ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Аналізуючи склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України, можна зробити висновок про те, що психоемоційний стан виступає в якості факультативної ознаки та не впливає на кваліфікацію діяння винного.

Як було вказано вище, єдиною обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення виступає вина. У ст. 62 Конституції України зазначається, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її

вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [85].

Вищенаведені положення Основного Закону нашої держави вкотре демонструють важливість встановлення відповідного складового елемента суб'єктивної сторони.

Визначення вини закріплено у чинному КК України. Так, у ст. 23 КК України зазначається, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [94].

Таким чином, вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони будь-якого складу кримінального правопорушення може виражатись у одній із двох форм – умислі або необережності. Відповідна диференціація закріплена на законодавчому рівні. Окремі науковці наголошують на доцільності виокремлення також змішаної форми вини, проте з урахуванням положень чинного КК України (ст. ст. 23-25 закону про кримінальну відповідальність) в рамках нашого дисертаційного дослідження ми будемо керуватись саме традиційним підходом, відповідно до якого ця обов'язкова ознака суб'єктивної сторони делікту може виражатись виключно у формі умислу або необережності.

У контексті дослідження вини як ознаки суб'єктивної сторони підкупу працівника підприємства, установи чи організації доречними вбачаються роздуми М. І. Мельника про те, що ключовим моментом психологічного аспекту злочину є вина, яка і є підставою для визнання законодавцем діяння злочином і віднесення його до категорії злочинів тими, хто застосовує кримінальний закон [5, с. 5].

Згідно з ст. ст. 24-25 КК України умисел поділяється на прямий (особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання) та непрямий (особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно

небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання), а необережність – на кримінальну протиправну самовпевненість (особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення) та кримінальну протиправну недбалість (особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити) [94].

Перелічені форми та види вини відрізняються між собою за інтелектуальним та (або) вольовими моментами. Водночас саме умисна форма вини свідчить про стійку протиправну установку суб'єкта, а отже – на більш високий рівень суспільної небезпеки такої особи [152, с. 178].

Розглянемо безпосередньо ознаку вини складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України. Для цього проаналізуємо позиції вітчизняних вчених, а також матеріали судових рішень, що викладені у Єдиному державному реєстрі судових рішень, щодо вирішення зазначеного питання.

Як зазначає І. Ковальова, суб'єктивна сторона злочину (ч. 3, ч. 4 ст. 354 КК) характеризується прямим умислом. Якщо неправомірну вигоду отримує безпосередньо третя особа, цей факт має усвідомлюватися працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на їх користь [83, с. 125].

Таким чином, на думку вченої, суспільно небезпечні діяння, передбачені ч. 3-4 ст. 354 КК України, можуть бути вчинені лише з умисною формою вини, вид умислу – прямий.

Думається, вищевикладена позиція виглядає цілком обґрунтованою. Дійсно, важко уявити ситуацію, за якої б особа, яка приймає відповідну пропозицію (або здійснює будь-яке інше суспільно небезпечне діяння, передбачене ч. 3 ст. 354 КК України) та свідомо бере на себе обов'язок вчинити (чи утриматись від вчинення) певні діяння з використанням свого становища на підприємстві, в установі чи організації, реалізує це з

необережною формою вини. Той факт, що суб'єкт кримінального правопорушення бере на себе вищезгадане зобов'язання перед іншою особою в обмін на отримання неправомірної вигоди, свідчить про те, що він:

1) усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (адже винний протиправно отримує певну вигоду, свідомо використовуючи власне становище);

2) бажає здійснити відповідний делікт.

Поширеною на науковому рівні є позиція, відповідно до якої прямим умислом особи, яка одержує неправомірну вигоду, охоплюється те, що:

1) предмети, переваги, пільги, послуги тощо, які одержуються, мають вигідний характер; 2) їх одержання є неправомірним; 3) одержуються зазначені предмети, переваги, пільги, послуги тощо за виконання чи невиконання нею дії, тобто є винагородою; 4) названі дії пов'язані з використанням особою своїх прав чи обов'язків за договором; 5) ці дії повинні бути здійснені в інтересах вигодонадавача чи в інтересах вказаної ним третьої особи [107, с. 10].

Отже, юридичний аналіз змісту ч. ч. 3, 4 ст. 354 закону про кримінальну відповідальність а також позиції вітчизняних науковців дають підстави вказати на те, що суб'єктивна сторона закріплених у них злочинів характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

Цікавими в контексті дослідження такої обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони підкупу працівника підприємства, установи чи організації як вина видаються роздуми К. К. Овод, яка на дисертаційному рівні зазначає, що вина вигодонадавача і вигодонабувача виражається у формі прямого умислу, оскільки склади злочинів як надання, так і одержання неправомірної вигоди є формальними. Зміст вини сторін підкупу при цьому полягає в усвідомленні ними суспільної небезпечності їх взаємоспрямованих діянь як таких, що містять ознаки корупції [107, с. 10].

Таким чином, на думку вченої, суб'єктивна сторона складу будь-якого кримінального правопорушення, закріпленого у ст. 354 КК України,

характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий. Водночас вагомим аргументом на користь цієї тези слугує той факт, що за своєю конструкцією делікт відноситься до числа злочинів з формальним складом.

Останній факт є доволі важливим, адже у науці кримінального права наразі більшість науковців схиляється до думки, що суб'єктивна сторона у злочинах з формальним складом характеризується виною виключно у формі умислу, вид умислу – прямий. Так, наприклад, В. Куц та О. Бондаренко наголошують на тому, що для злочинів з формальним складом характерною є вина у виді прямого умислу. Але не тому, що суб'єкт не має психічного ставлення до наслідків діяння. Навпаки, зазначають вчені, саме наявність такого ставлення до наслідків визначає зміст ставлення до діяння. До речі, саме тому законодавча формула умислу є універсальною і не потребує змін та «уточнень» [98, с. 39].

З огляду на той факт, що у кримінальних правопорушеннях із формальним складом наявність суспільно небезпечних наслідків є факультативною, інтелектуальний момент його вини полягає в усвідомленні того, що він апріорі заподіює шкоди тим чи іншим групам суспільних відносин, вчиняючи своє діяння. При цьому у такому випадку вольовий момент полягає у бажанні суб'єкта вчинити відповідний делікт.

При наданні неправомірної вигоди особа усвідомлює, що: 1) вигода, яку вона пропонує, обіцяє чи надає, якщо вона навіть не носить майнового характеру, є предметом підкупу; 2) її пропозиція, обіцянка чи надання носить неправомірний характер; 3) одержувачем зазначеної вигоди є особа, яка не є службовою чи особою, яка надає публічні послуги, але є особою, яка працює на юридичну особу за договором; 4) неправомірна вигода є винагородою за виконання чи невиконання працівником певної дії; 5) така дія пов'язана з використанням становища працівника чи договором, за яким працює особа і б) дія повинна бути здійснена в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду, чи в інтересах вказаної ним третьої особи [107, с. 10].

Отже, враховуючи той факт, що кримінальне правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації відноситься до числа злочинів із формальним складом, відповідно до домінуючої у науці кримінального права позиції суб'єктивна сторона такого делікту характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

Для підтвердження (або ж спростування) останньої тези звернемося до матеріалів судової практики. Для цього проаналізуємо матеріали судових рішень, винесених українськими судами за період із 01.01.2019 по 30.08.2024 рр. за вказаною нормою закону про кримінальну відповідальність. У Єдиному державному реєстрі судових рішень викладено 66 вироків по справах щодо вчинення суб'єктами кримінальних правопорушень злочинів у вигляді підкупу працівників підприємств, установ чи організацій (за всіма частинами ст. 354 КК України). При цьому у 60 із них (тобто у 91 % випадків) зазначається, що суб'єкт кримінального правопорушення вчинив названий делікт «умисно» (наприклад, у вироків Жовтневого районного суду м. Дніпра від 07.02.2019 по справі № 201/416/19к [19], Першотравневого районного суду м. Чернівці від 06.03.2019 по справі № 725/835/19 [35], Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 28.03.2019 по справі № 336/1435/19 [51] тощо), зі «злочинним (протиправним) умислом» або «умисними протиправними діями» (наприклад, у вироків Зарічного районного суду м. Суми від 02.04.2019 по справі № 591/1988/19 [22], Київського районного суду м. Харкова від 12.08.2019 по справі № 640/15310/19 [28]).

Таким чином, у понад 90 % судових рішень, винесених за ст. 354 КК України, наголошується на тому, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації виражалася виною у формі умислу. У решті ж випадків (6 вироків) інформація про те, що суб'єктивна сторона цього делікту виражається у формі умислу або прямо впливає з матеріалів справи шляхом вказівки на наявність такої ознаки суб'єктивної сторони як мета (наприклад,

у вироку Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 08.07.2019 по справі № 473/2747/19 зазначається наступне: «...в подальшому ОСОБА_5, діючи за попередньою змовою з ОСОБА_7, ОСОБА_6, реалізуючи спільний намір, спрямований на незаконне збагачення, використовуючи становище, яке вказані особи займають в установі, без фактичного огляду осіб та проведення бактеріоскопічних і бактеріологічних лабораторних досліджень, у медичні карти огляду осіб для визначення спроможності займатися відповідним видом діяльності за станом здоров'я, виданих на ім'я ОСОБА_10, ОСОБА_11, ОСОБА_12, ОСОБА_9, ОСОБА_13, ОСОБА_14, ОСОБА_15, ОСОБА_16, ОСОБА_17, ОСОБА_18, ОСОБА_19, ОСОБА_20, ОСОБА_21, ОСОБА_22, внесли відомості про відсутність кишкових інфекцій та патогенного стафілококу, які завірили штампом та печаткою Вознесенського міськрайонного відділу лабораторних досліджень Державної установи «Миколаївський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України...» [16]), або ж у Єдиному державному реєстрі судових рішень було викладено лише вступну та резолютивну частини вироку (як, наприклад, у випадку вироку Жовтководського міського суду Дніпропетровської області від 11.08.2023 по справі № 176/1719/23 [20]).

Отже, проаналізувавши всі наявні у Єдиному державному реєстрі судових рішень вироки, винесені українськими судами за період із 01.01.2019 по 30.08.2024 за ст. 354 КК України, нами не виявлено жодного випадку констатації в діях винного необережної форми вини (у понад 90 % випадків прямо називається умисна форма), що підтверджує вищевикладену тезу про те, що суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації може характеризуватись виною лише у формі умислу.

Що стосується виду умислу, то судами зазначений аспект розкривається лише у поодиноких випадках. Так, із 60 випадків прямої вказівки судами на умисну форму вини в діях винного у вчиненні підкупу

працівника підприємства, установи чи організації, лише у 7 (тобто у менш ніж 12 %) розкривається вид умислу (у всіх випадках – прямий). Зокрема, відповідна вказівка на вид умислу наявна у вироках Деснянського районного суду м. Чернігова від 08.08.2024 по справі № 750/10103/24 [18], Роменського міськрайонного суду Сумської області від 09.03.2021 по справі № 585/602/21 [41], Приморського районного суду м. Одеси від 03.10.2023 по справі № 522/18323/23 [36], Острозького районного суду Рівненської області від 27.07.2021 по справі № 567/799/21 [33], Шевченківського районного суду м. Львова від 18.05.2020 по справі № 466/5962/19 [30], Ленінського районного суду м. Харкова від 13.03.2023 по справі № 642/1087/23 [54], Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 22.06.2022 по справі №607/11132/19. Водночас в останньому випадку суд наполягає на тому, що *«...з суб`єктивної сторони злочин в усіх формах може бути вчинений тільки з прямим умислом»* [49].

Отже, на підставі аналізу диспозиції ст. 354 КК України, позицій вітчизняних вчених щодо змісту вини у злочинах у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації, наукової ідеї щодо форми вини та її виду у кримінальних правопорушеннях з формальним складом, розгляду матеріалів судової практики можна зробити висновок про те, що суб`єктивна сторона цього злочину характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

Вчиняючи кримінальне правопорушення, передбачене ч. ч. 1-2 ст. 354 КК України, винний апріорі переслідує мету – задовольнити власні інтереси або інтереси третьої особи. За цих обставин форма вираження цих інтересів не впливає на кваліфікацію делікту за ст. 354 КК України. Водночас конкретизація мети відіграє важливе значення, адже відповідний факт може бути врахований судом під час призначення покарання. Крім того, встановлення мети та мотивів може дозволити виявити детермінанти кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації.

На думку І. Ковальнової, метою злочинів, передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, є бажання працівника підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особи, яка працює на їх користь, отримати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи. Мотив, як правило, корисливий, але може бути й іншим і на кваліфікацію не впливає. Факт намірів суб'єкта вчиняти чи не вчиняти певні дії у визначених інтересах для кваліфікації злочину як закінченого, значення не має. Коли ж працівник державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, чи особа, яка працює в їх інтересах, спровокував (спровокувала) надання йому (їй) неправомірної вигоди, яку привласнив (привласнила), і при цьому не мав (мала) наміру діяти в інтересах того, хто надав таку вигоду, або в інтересах третьої особи, його (її) дії за наявності інших необхідних ознак утворюватимуть підбурювання до підкупу (ч. 4 ст. 27 КК, ч. 1 або ч. 2 ст. 354 КК) та склад шахрайства (ст. 190 КК). Особа, яка надала неправомірну вигоду, повинна відповідати за ч. 1 чи ч.2 ст. 354 КК [83, с. 129].

Таким чином, суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України, переслідує мету у вигляді отримання відповідної неправомірної вигоди. Що стосується мотивів вчинення кримінальних правопорушень, то повністю погоджуємось із позицією І. Ковальнової про те, що вони виступають в якості факультативної ознаки суб'єктивної сторони підкупу працівника підприємства, установи чи організації. Матеріали судових рішень підтверджують тезу про те, що відповідні мотиви, як правило, є корисливими. Зокрема, вони згадуються у вирокх Жовтневого районного суду м. Дніпра від 07.02.2019 по справі № 201/416/19к [19], Першотравневого районного суду м. Чернівці від 06.03.2019 по справі № 725/835/19 [35], Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 28.03.2019 по справі № 336/1435/19 [51] тощо.

Висновки до розділу 2

За результатами аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації можна зробити певні висновки.

На підставі аналізу об'єкта складу кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації підтримано позицію, відповідно до якої злочини та кримінальні проступки, включені до розділу XV Особливої частини КК України, не пов'язані спільним родовим об'єктом.

Безпосереднім об'єктом злочину у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації виступають ділова репутація, авторитет та нормальна робота підприємства, установи чи організації.

Обов'язковою ознакою складів кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 3-4 ст. 354 КК України, виступає предмет злочину – неправомірна вигода, зміст якої розкривається у примітці до названої норми. При цьому у випадку злочинів, закріплених ч. 1 і 2 ст. 354 КК України, неправомірна вигода виступає в якості такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони як засіб вчинення кримінального правопорушення.

Станом на сьогодні законодавець у ч. 4 ст. 354 КК України не відносить до кваліфікованих складів підкупів працівників підприємств, установ чи організацій випадки вчинення діянь, передбачених ч. 3 ст. 354 КК України, предметами яких була неправомірна вигода у великому розмірі, незважаючи на їх підвищений рівень суспільної небезпеки (хоча практика віднесення відповідних деліктів до числа кваліфікованих складів кримінальних правопорушень існувала в окремих нормативно-правових актах, що поширювали свою дію на українські території в різні історичні періоди, та зараз є розповсюдженою у багатьох зарубіжних державах). З огляду на це запропоновано викласти диспозицію ч. 4 ст. 354 КК України у

наступній редакції: «Діяння, передбачені частиною третьою цієї статті, предметом яких була неправомірна вигода у великому розмірі або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з вимаганням неправомірної вигоди, -...».

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 і 2 ст. 354 КК України, характеризуються діяннями у вигляді пропозиції щодо надання неправомірної вигоди, обіцянки неправомірної вигоди або безпосереднього надання такої вигоди, тоді як об'єктивна сторона злочинів, передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України – діянням у вигляді прийняття пропозиції отримання неправомірної вигоди, прийняття обіцянки неправомірної вигоди, прохання надати неправомірну вигоду або безпосереднього отримання неправомірної вигоди.

Кваліфікуючими ознаками підкупу працівника підприємства, установи чи організації є вчинення злочинів, передбачених ч. 1 або ч. 3 ст. 354 КК України повторно або за попередньою змовою групою осіб. Крім того, до числа кваліфікованих складів даних злочинів відноситься вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 354 КК України, поєднане з вимаганням неправомірної вигоди.

Суб'єкт кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 і 2 ст. 354 КК України, відноситься до числа загальних – ним виступає фізична осудна особа, якій до вчинення злочину у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації виповнилося 16 років.

Суб'єкт злочинів, закріплених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, відноситься до числа спеціальних; ними можуть виступати наступні дві категорії осіб:

- працівники підприємств, установ чи організацій, які не є службовими особами, та яким на момент вчинення делікту виповнилось 16 років;
- фізичні осудні особи, які працюють на користь підприємств, установ чи організацій, та яким на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилось 16 років.

До числа працівників підприємств, установ та організацій також належать працівники ФОП, адже відповідно до чинного законодавства (положення Митного кодексу України та Господарського кодексу України) категорія «підприємство» охоплює поняття «громадянин-підприємець».

На підставі аналізу статистичних даних (звіти про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за період з 2019 по 2023 рр. (включно), викладених на офіційному вебсайті Державної судової адміністрації України, можна сформулювати наступний кримінологічний портрет осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, передбачені ст. 354 КК України:

- ч. 1 і 2 ст. 354 КК України – громадянин України чоловічої статі у віці від 30 до 50 років, який діяв одноособово, на момент вчинення кримінального правопорушення не мав офіційного місця працевлаштування та (або) навчання, раніше несудимий, має повну загальну середню або базову загальну середню освіту;

- ч. 3 і 4 ст. 354 КК України – раніше несудимий громадянин України чоловічої статі у віці від 30 до 50 років, лікар (фармацевт, інший службовець), який має повну вищу освіту, делікт вчинив одноособово.

Дослідження наукових позицій вітчизняних вчених та матеріалів судової практики, поєднане з аналізом диспозицій ст. 354 КК України, дає підстави стверджувати, що суб'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

ВИСНОВКИ

У дисертації удосконалено теоретичні положення кримінального права в частині відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації та напрацьовано пропозиції з удосконалення законодавства і відповідної правозастосовної практики.

1. Зародження та розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації можна поділити на такі етапи:

1) зародження (XVI-XIX ст.). Одна з перших норм, що вплинула на розвиток вітчизняного права та опосередковано передбачала юридичну відповідальність за корупційні злочини (звісно, умовно, адже в ті часи на нормативному рівні не була закріплена категорія «корупція»), містилась у змісті Статуту Великого князівства Литовського 1588 р. Так, ст. 8 цього нормативно-правового акта «Про призначення возних і присягу їхню» розділу четвертого «Про суди і про суддів» передбачала закріплену клятву возного, в якій відповідна посадова особа суду зобов'язувалась не приймати хабарі та не порушувати свої службові обов'язки, керуючись особистими мотивами (зв'язки з іншою особою, страх перед погрозами тощо). За порушення клятви до винного могли застосовуватись тілесні покарання;

2) інтенсивний розвиток (XIX – початок XX ст.) – характеризується існуванням українських земель у складі російської імперії та пов'язаний із виданням законів про кримінальну відповідальність.

3) етап розвитку українського права у складі СРСР. У цей період було прийнято такі закони про кримінальну відповідальність:

а) КК 1922 р. – переосмислено та доопрацьовано окремі питання, пов'язані із регулюванням кримінальної відповідальності за підкуп державного службовця (або посадової особи органів місцевого самоврядування);

б) КК 1927 р., який базувався на положеннях КК 1922 р. Водночас до

нього були внесені певні корективи в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп іншої особи;

4) етап незалежності (1991 р. – наш час) – характеризується підготовкою та прийняттям у квітні 2001 р. нового закону про кримінальну відповідальність. Кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації передбачено ст. 354 цього нормативно-правового акта, що має однойменну назву та включено до розділу XV Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів».

2. Стаття 354 КК України є соціально обумовленою, а діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації відповідає більшості принципам (відсутність зайвості заборони, доцільність, визначеність та єдність термінології) і підставам криміналізації:

- має високий рівень суспільної небезпеки, що пов'язано у поширенні в соціумі явища корупції та виражається у відповідній оцінці з боку законодавця (діяння віднесено до злочинів);

- є типовим та достатньо поширеним на території України (за період із січня 2019 по травень 2024 р. у 14-и областях України та у м. Києві реєструвалися випадки вчинення суспільно небезпечних діянь у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації);

- має негативну динаміку поширення (лише у 2023 р. кількість випадків підкупу працівників підприємств, установ чи організацій зросла майже на 64 %);

- необхідність у впливі на суб'єкта підкупу працівника підприємства, установи чи організації кримінально-правовими заходами та наявність матеріальних можливостей держави у забезпеченні кримінально-правової протидії цим актам протиправної поведінки – відповідність переліченим підставам криміналізації (високий рівень суспільної небезпеки, типовість та достатня поширеність, негативна динаміка поширення) апріорі свідчить про важливість та нагальну потребу у протидії цьому акту деліктної поведінки

кримінально-правовими заходами впливу. Очевидно, що, з огляду на рівень суспільної небезпеки цього делікту, держава повинна спрямовувати кошти на забезпечення кримінально-правової протидії підкупам працівників підприємств, установ чи організацій;

- співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації. Позитивні наслідки віднесення діяння у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації до числа злочинів значно переважають негативні (обмеження прав і свобод суб'єкта кримінального правопорушення, застосування до нього справедливого покарання);

- наявність історичних традицій в частині криміналізації цього суспільно небезпечного діяння – окремі випадки підкупу іншої особи визнавались правопорушеннями з давніх часів (перші згадки про відповідальність за підкупи іншої особи відносяться до Статуту 1588 р.), кримінальна відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації, який не є службовою (посадовою) особою, була закріплена ще в рамках КК 1960 р.;

- підтримка суспільством рішення законодавця криміналізувати підкуп працівника підприємства, установи чи організації – у сучасному демократичному суспільстві акт корупційної поведінки є неприйнятним.

3. Закордонний досвід регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації може бути корисним під час модернізації чинного КК України. Зокрема, закріплення у диспозиціях ч. 1 і 3 ст. 354 КК України посилання на обов'язок працівника підприємства, установи чи організації діяти всупереч своїм посадовим обов'язкам або шляхом зловживання своїми повноваженнями чи невиконання своїх обов'язків (схожі положення наявні в законах про кримінальну відповідальність Грузії, Естонії, Польщі та ін.), посилення відповідальності за кваліфіковані склади цього корупційного злочину (КК Грузії, держав Балтії, Польщі), закріплення як кваліфікуючої ознаки злочину підкупу у великих розмірах (КК Латвії, Польщі та ін.), виділення в окремий склад кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника суб'єкта

господарювання у сфері охорони здоров'я (ФРН).

4. На підставі аналізу об'єкта складу кримінального правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації підтримано позицію, відповідно до якої злочини та кримінальні проступки, включені до розділу XV Особливої частини КК України, не пов'язані спільним родовим об'єктом. Безпосереднім об'єктом злочину у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації виступають ділова репутація, авторитет та нормальна робота підприємства, установи чи організації. Обов'язковою ознакою складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3-4 ст. 354 КК України, виступає предмет злочину – неправомірна вигода, зміст якої розкривається у примітці до названої норми. Водночас у випадку злочинів, закріплених ч. 1 і 2 ст. 354 КК України, неправомірна вигода виступає такою обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, як засіб учинення кримінального правопорушення.

5. Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 і 2 ст. 354 КК України, характеризуються діями у вигляді пропозиції щодо надання неправомірної вигоди, обіцянки неправомірної вигоди або безпосереднього надання такої вигоди, тоді як об'єктивна сторона злочинів, передбачених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, – діями у вигляді прийняття пропозиції отримання неправомірної вигоди, прийняття обіцянки неправомірної вигоди, прохання надати неправомірну вигоду або безпосереднього отримання неправомірної вигоди.

Кваліфікуючими ознаками підкупу працівника підприємства, установи чи організації є вчинення злочинів, передбачених ч. 1 або ч. 3 ст. 354 КК України повторно або за попередньою змовою групою осіб. Крім того, до кваліфікованих складів таких злочинів відносять учинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 354 КК України, поєднане з вимаганням неправомірної вигоди.

6. Суб'єкт кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 і 2 ст. 354 КК України, належить до загальних. Ним є фізична осудна особа, якій до вчинення злочину у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи

організації виповнилося 16 років. Суб'єкт злочинів, закріплених ч. 3 і 4 ст. 354 КК України, належить до числа спеціальних, якими можуть виступати дві категорії осіб: 1) працівники підприємств, установ чи організацій, які не є службовими особами, та яким на момент вчинення делікту виповнилося 16 років; 2) фізичні осудні особи, які працюють на користь підприємств, установ чи організацій, та яким на момент учинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років.

Доведено, що до працівників підприємств, установ та організацій також належать працівники ФОП, адже, відповідно до чинного законодавства (положення Митного кодексу України та Господарського кодексу України), категорія «підприємство» охоплює поняття «громадянин-підприємець».

7. Дослідження наукових позицій вітчизняних учених та матеріалів судової практики, поєднане з аналізом диспозицій ст. 354 КК України, надає підстави стверджувати, що суб'єктивна сторона підкупу працівника підприємства, установи чи організації характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

8. За результатами дисертаційного дослідження запропоновано викласти ст. 354 КК України у такій редакції:

«Стаття 354. Підкуп працівника підприємства, установи чи організації

1. Пропозиція чи обіцянка працівникові підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особі, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, надати йому (їй) або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій із використанням становища, яке він займає, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, -

караються штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення будь-яких дій з використанням становища, яке займає працівник на підприємстві, в установі чи організації, або у зв'язку з діяльністю особи на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи -

караються штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот годин, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.

4. *Діяння*, передбачені частиною третьою цієї статті, *предметом яких була неправомірна вигода у великому розмірі*, або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з вимаганням неправомірної вигоди, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

5. Особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 354, 368³, 368⁴, 369, 369² цього Кодексу, якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого, згідно із законом, наділена правом повідомляти про підозру, добровільно заявила про те, що сталося, такому органу та активно сприяла розкриттю

злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку. Зазначене звільнення не застосовується у разі, якщо пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди були вчинені стосовно осіб, визначених у частині четвертій статті 18 цього Кодексу.

Примітка. 1. Під особою, яка працює на користь підприємства, установи, організації, слід розуміти особу, яка виконує роботу або надає послугу відповідно до договору з таким підприємством, установою, організацією.

2. У цій статті під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав. ***Неправомірною вигодою у великому розмірі вважається вигода, що у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.***

3. Під пропозицією у статтях 354, 368, 368³-370 слід розуміти висловлення працівнику підприємства, установи чи організації, особі, яка надає публічні послуги, або службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди, а під обіцянкою – висловлення такого наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди.

4. Повторним у статтях 354, 368, 368³, 368⁴ і 369 цього Кодексу визнається злочин, учинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених зазначеними статтями.

5. У статтях 354, 368, 368³ і 368⁴ цього Кодексу під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балобанова Д. О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2009. № 47. С. 145-148
2. Березнер В. В. Об'єкт підкупу працівника підприємства, установи чи організації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія ПРАВО. Випуск 35. Ч. 1. Том 3. С. 57-54.
3. Білокінь О. Г. Кримінально-правова характеристика підкупу в Україні: дис. ... доктора філософії: 081 Право. Київ, 2023. 230 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов, ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. станом на вересень 2011 р. – К.: Центр учбової літератури, 2012. 320 с.
6. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України.- Вступне слово: доктор юридичних наук, професор М. І. Мельник. К.: Атіка, 2005. 224 с.
7. Винокуров А.І. Досвід Грузії в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 4. С. 123-127.
8. Винокуров А.І. Щодо особи злочинця, який вчиняє злочин, передбачений ч.ч. 1-2 ст. 354 КК України. Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 04–05 червня 2024 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 98–100.
9. Винокуров А.І. Кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення, передбачені ч. ч. 3-4 ст. 354 КК України. Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх

вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 07–08 лютого 2024 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 71–73.

10. Вечерова Є.М. Генезис нормативності кримінального права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 41. Том 2. С. 107–111.

11. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: МАУП, 2003. 240 с.

12. Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпра від 12.04.2022 по справі № 199/641/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103919236> (дата звернення: 09.06.2024).

13. Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпра від 03.07.2023 по справі № 932/3042/23 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111930735> (дата звернення: 09.06.2024).

14. Вирок Білогірського районного суду Хмельницької області від 02.10.2019 по справі № 685/979/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84691441> (дата звернення: 09.06.2024).

15. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 13.06.2022 по справі № 127/11335/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104747891> (дата звернення: 09.06.2024).

16. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 08.07.2019 по справі № 473/2747/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82862558> (дата звернення: 09.06.2024).

17. Вирок Голованівського районного суду Кіровоградської області від 26.07.2022 по справі № 386/720/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105433256> (дата звернення: 09.06.2024).

18. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 08.08.2024 по справі № 750/10103/24 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/120878499> (дата звернення: 20.08.2024).

19. Вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 07.02.2019 по справі № 201/416/19к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/79660915> (дата звернення: 09.06.2024).

20. Вирок Жовтоводського міського суду Дніпропетровської області від 11.08.2023 по справі № 176/1719/23 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/112766093> (дата звернення: 09.06.2024).

21. Вирок Залізничного районного суду м. Львова від 23.04.2024 по справі № 462/3475/24 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/118588922> (дата звернення: 09.06.2024).

22. Вирок Зарічного районного суду м. Суми від 02.04.2019 по справі № 591/1988/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/80882981> (дата звернення: 09.06.2024).

23. Вирок Здолбунівського районного суду Рівненської області від 31.05.2022 по справі № 562/807/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/104531843> (дата звернення: 09.06.2024).

24. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 31.10.2023 по справі № 344/18254/23 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/114540187> (дата звернення: 09.06.2024).

25. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 04.10.2019 по справі № 344/15445/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/84747204> (дата звернення: 09.06.2024).

26. Вирок Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 24.10.2023 по справі № 345/4917/23 // Єдиний державний реєстр

судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114366328> (дата звернення: 09.06.2024).

27. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 03.08.2020 по справі № 953/11562/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90741084> (дата звернення: 09.06.2024).

28. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 12.08.2019 по справі № 640/15310/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83585114> (дата звернення: 09.06.2024).

29. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 23.03.2022 по справі № 404/1396/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103747840> (дата звернення: 09.06.2024).

30. Вирок Ленінського районного суду м. Харкова від 13.03.2023 по справі № 642/1087/23 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109514480> (дата звернення: 09.06.2024).

31. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 30.05.2023 по справі № 521/10890/23 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111237030> (дата звернення: 09.06.2024).

32. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 14.09.2021 по справі № 756/10207/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99627618> (дата звернення: 09.06.2024).

33. Вирок Острозького районного суду Рівненської області від 27.07.2021 по справі № 567/799/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98585107> (дата звернення: 09.06.2024).

34. Вирок Острозького районного суду Рівненської області від 25.11.2019 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98585111> (дата звернення: 09.06.2024).

35. Вирок Першотравневого районного суду м. Чернівці від 06.03.2019 по справі № 725/835/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80324455> (дата звернення: 09.06.2024).

36. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 03.10.2023 по справі № 522/18323/23 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/113921491> (дата звернення: 09.06.2024).

37. Вирок Рівненського міського суду від 08.02.2023 по справі № 569/12262/22// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/108986872> (дата звернення: 09.06.2024).

38. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 23.06.2023 по справі № 569/3236/23 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/111744464> (дата звернення: 09.06.2024).

39. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 25.07.2022 по справі № 569/7826/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/107786093> (дата звернення: 09.06.2024).

40. Вирок Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області від 10.08.2022 по справі № 350/704/2 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/105673347> (дата звернення: 09.06.2024).

41. Вирок Роменського міськрайонного суду Сумської області від 09.03.2021 по справі № 585/602/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/95392280> (дата звернення: 20.08.2024).

42. Вирок Сарненського районного суду Рівненської області від 27.04.2021 по справі № 572/889/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/96662572> (дата звернення: 09.06.2024).

43. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 09.01.2020 по справі № 760/33936/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/86957671> (дата звернення: 09.06.2024).

44. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 19.08.2021 по справі № 712/8136/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/99109887> (дата звернення: 09.06.2024).

45. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 21.09.2015 по справі № 712/10648/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/50757140> (дата звернення: 09.08.2024).

46. Вирок Старокостянтинівського районного суду Хмельницької області від 04.11.2019 по справі № 677/1772/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/85502712> (дата звернення: 09.06.2024).

47. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 14.11.2022 по справі № 523/14287/22// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/107283397> (дата звернення: 09.06.2024).

48. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 14.11.2022 по справі № 523/14287/22// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/110864887> (дата звернення: 09.06.2024).

49. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 22.06.2022 по справі № 607/11132/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/104881716> (дата звернення: 09.06.2024).

50. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 11.07.2019 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/104881767> (дата звернення: 09.06.2024).

51. Вирок Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 28.03.2019 по справі № 336/1435/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/80797835> (дата звернення: 09.06.2024).

52. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 05.06.2020 по справі № 761/9366/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/90048397> (дата звернення: 09.06.2024).

53. Вирок Шевченківського районного суду м. Львова від 04.11.2019 по справі № 466/8031/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85539851> (дата звернення: 09.06.2024).

54. Вирок Шевченківського районного суду м. Львова від 18.05.2020 по справі № 466/5962/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89279633> (дата звернення: 09.06.2024).

55. Гавриленко О. А., Логвиненко І. А., Новікова Л. В. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів України напряму підготовки 6.030202 «Міжнародне право». Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 348 с.

56. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/ed20240903#Text> (дата звернення: 30.08.2024).

57. Гришук В. К., Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, наук.-пед. працівників юрид. фак.закл. вищ. освіти. Видання 2-ге, змінене та доповнене. Львів, 2019. 666 с.

58. Гришук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 248 с.

59. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 09.05.2024).

60. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=241804 (дата звернення: 02.09.2024).

61. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2019 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL:

https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=208205 (дата звернення: 01.06.2024).

62. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2020 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL:

https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=210855 (дата звернення: 01.06.2024).

63. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2021 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL:

https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=215627 (дата звернення: 01.09.2024).

64. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2022 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL:

https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262 (дата звернення: 01.09.2024).

65. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» / Верховна Рада України. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=46598&pf35401=258844> (дата звернення: 03.03.2024).

66. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2019 рік // Державна судова адміністрація України: офіційний вебсайт. URL:

https://court.gov.ua/userfiles/media/dsa_pres_slujba_2019/dsa_pres_slujba_2020/6_2019.xlsxфц20 (дата звернення: 01.09.2024).

67. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2020 рік // Державна судова адміністрація

України: офіційний вебсайт. URL:
https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/6_2020.xlsx
(дата звернення: 01.09.2024).

68. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2021 рік // Державна судова адміністрація України: офіційний вебсайт. URL:
https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/6_2021.xlsx
(дата звернення: 01.09.2024).

69. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2022 рік // Державна судова адміністрація України: офіційний вебсайт. URL:
https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/6_4-2022.xlsx
(дата звернення: 01.09.2024).

70. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2023 рік // Державна судова адміністрація України: офіційний вебсайт. URL:
https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/7_4_2023_2.xlsx
(дата звернення: 01.09.2024).

71. Звіт про склад засуджених за 2019 рік // Державна судова адміністрація України: офіційний вебсайт. URL:
https://court.gov.ua/userfiles/media/dsa_pres_slujba_2019/dsa_pres_slujba_2020/7_2019.xlsx
(дата звернення: 01.02.2024).

72. Звіт про склад засуджених за 2020 рік // Державна судова адміністрація України: офіційний вебсайт. URL:
https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/7_2020.xlsx
(дата звернення: 01.02.2024).

73. Звіт про склад засуджених за 2021 рік // Державна судова адміністрація України: офіційний вебсайт. URL:
https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/7_2021.xlsx
(дата звернення: 01.02.2024).

74. Звіт про склад засуджених за 2022 рік // Державна судова адміністрація України: офіційний вебсайт. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/7_2022.xls (дата звернення: 01.02.2024).

75. Звіт про склад засуджених за 2023 рік // Державна судова адміністрація України: офіційний вебсайт. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/7_4_2023_2.xls (дата звернення: 01.02.2024).

76. Іванов В. М. Історія держави і права України: підручник. К.: МАУП, 2007. 552 с.

77. Каторкін Р. А. Досвід правового регулювання питання ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу окремих країн пострадянського простору. *Jurnalul juridic national: teorie si practica: науково-практичний журнал Республіки Молдова*. 2017. № 6 (28). С. 104–107.

78. Каторкін Р. А. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу : моногр; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Шаблистого. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2022. 268 с.

79. Каторкін Р.А. Досвід країн СНД щодо встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 15 березня 2018). Дніпро, 2018. С. 419–422.

80. Каторкін Р.А. Досвід правового регулювання питання ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу окремих країн пострадянського простору. *Jurnalul juridic national: teorie si practica: науково-практичний журнал Республіки Молдова*. 2017. № 6 (28). С. 104–107.

81. Ковальова І. С. Об'єкт як елемент складу злочину підкупу працівника підприємства, установи чи організації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 173-176.

82. Ковальова І. С. Фізичність як ознака суб'єкта підкупу працівника підприємства, установи чи організації. Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 жовтня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 290-292.

83. Ковальова І. Суб'єктивна сторона підкупу працівника підприємства, установи чи організації. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2016. № 6. Ч. 2. С. 122-126.

84. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 30.08.2024).

85. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 03.08.2024).

86. Копик Ю.В. Кримінальне право на українських землях у складі Великого Князівства Литовського: дис. на здобут. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.01. Львів, 2015. 220 с.

87. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 520 с.

88. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.

89. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / підготовлено колективом авторів; за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.

90. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін. / за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та О.М. Джужи. Київ : ВД «Дакор», 2018. 386 с.

91. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [С. В. Албул, А. М. Бабенко, О.А. Гритенко, В. Я. Конопельський, В. О. Меркулова та ін.]; за ред. д.ю.н., проф. О. В. Меркулової, д.ю.н., доцента В. Я. Конопельського. Одеса, 2017. 430 с.

92. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 608 с.

93. Кримінальний кодекс України 1960 року // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/para0612#0612> (дата звернення: 02.05.2021).

94. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 30.08.2024).

95. Кримінальний кодекс УРСР, затверджений Центральним Виконавчим Комітетом Української РСР 8 червня 1927 р. (офіційний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р., з постатейними матеріалами і додатками). Київ, 1950. 168 с.

96. Кулик Л. М., Загранична В. Б. Детермінанти злочинності неповнолітніх. Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: Матеріали XIII Міжнар. науково-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 31 берез. 2021 р. С. 253–254.

97. Кулик Л.М. Неблагополуччя сім'ї як детермінанта корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх та молоді. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 12. С. 725-728. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/127.pdf> (дата звернення: 30.08.2024).

98. Куц В., Бондаренко О. Зміст вини у злочинах з формальним складом. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 36-40.

99. Мандюк Т. С. Руська Правда як джерело укладання статутів Великого князівства Литовського. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 49. С. 59-63.

100. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20240727#Text> (дата звернення: 30.08.2024).

101. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України : навч. посіб. Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Одеса : Фенікс, 2015. 576 с.

102. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. Копотуна І. М. Київ: «К Н Т», 2023. 966 с.

103. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

104. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України Станом на 2 вересня 2019 року / За заг. ред. Лошицького М. В. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2019. 864 с.

105. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13/ed20240103#Text> (дата звернення: 30.08.2024).

106. Нематеріальні активи // База знань Національного агентства з питань запобігання корупції, НАЗК: офіційний вебсайт. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/deklaruvannya/hii-nematerialni-aktyvy/> (дата звернення: 30.08.2024).

107. Овод К. К. Кримінально-правова характеристика підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. 19 с.

108. Овод К. К. Кримінально-правова характеристика предмету підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України). *Наше право*. 2017. № 1. С. 139-144.

109. Осадчий В. І. Кримінально-правова характеристика та кваліфікація підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України). *Юридичний вісник*. 2015. № 2 (35). С. 145-151.

110. Пащенко О. О. Криміналізація та соціальна обумовленість. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1 (8). С. 41-76.

111. Пащенко О. О. Обставини, що визначають соціальну обумовленість охоронних кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність) / Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. Х., 2013. С. 210–213.

112. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність: монографія / О. О. Пащенко. Харків: Юрайт, 2018. 446 с.

113. Перевишко О. С. Неправомірна вигода як предмет підкупу особи, яка надає публіці послуги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 184-187.

114. Письменський Є. О. Криміналізація та декриміналізація як методи реалізації кримінально-правової політики на сучасному етапі розвитку Української держави. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 143-148.

115. Плашовецький О. А. Кримінально-правова диференціація віку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2017. 200 с.

116. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 30.08.2024).

117. Попович О. В., Томаш Л. В., Латковський П. П., Бабій А. Ю. Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник. Чернівці, 2022. 319 с.

118. Порядок обліку особистих грошей, цінностей і речей осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, а також виданого їм речового майна: наказ Міністерства юстиції України від 23.08.2013 № 1782/5 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1473-13/ed20240328#Text> (дата звернення: 30.08.2024).

119. Пояснювальна записка до проекту закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=46598&pf35401=258251> (дата звернення: 01.04.2024).

120. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 13.05.2014 № 1261-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-18#n50> (дата звернення: 30.08.2024).

121. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон України від 12.02.2015 № 198-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-19#n29> (дата звернення: 30.08.2024).

122. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів: Закон України від 14.05.2015 421-VIII // База даних «Законодавство

України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421-19#Text> (дата звернення: 03.08.2024).

123. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18.04.2013 р. № 221-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-18#n10> (дата звернення: 30.08.2024).

124. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її застосуванні: Закон України від 10.11.2015 № 770-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-19#n28> (дата звернення: 30.08.2024).

125. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12/ed20221119#Text> (дата звернення: 30.08.2024).

126. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 30.08.2024).

127. Про підприємництво: Закон України від 07.02.1991 № 698-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text> (дата звернення: 30.08.2024).

128. Регламент комісії (ЄС) від 17.06.2014 № 651/2014 про визнання певних категорій допомоги сумісними з внутрішнім ринком на застосування статей 107 та 108 Договору // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_042-14/ed20210405#n129 (дата звернення: 30.08.2024).

129. Рябчинська О. П. Обмеження права на доступ до інформації у воєнний час. Національна безпека України в умовах інформатизації та

глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 11 трав. 2023 р. / редкол.: Л. М. Демидова (голов. ред.), Н. В. Шульженко та ін. Харків: Право, 2023. С. 216–219.

130. Рябчинська О.П. Особливості призначення покарання за колабораційну діяльність особам похилого віку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. № 1. Том 34 (73). С. 216-223.

131. Сводъ законовъ уголовныхъ. СанктПетербургъ: Типографія II Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярії, 1832. 561 с.

132. Словник української мови у 20 т. Том 10: Наступ – Обміль / Наук. кер. проекту акад. НАН України В.А. Широков. К.: Наукова думка, 2019. 994 с.

133. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Гринчишин, М. Чікало / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2013. Вип. 16. 200 с.

134. Словник української мови: У 20 т. Т. 1. А-Б / Голов. наук. ред. В. М. Русанівський, наук. ред. Н.Г. Озерова ; уклад.: Л. Л. Шевченко та ін. К.: Наукова думка, 2010. 911 с.

135. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. 464 с., 2 арк. кольор. іл.

136. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Том III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 книгах. Книга 2 / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2004. 568 с., 2 арк. кольор. іл.

137. Судова статистика // Державна судова адміністрація України: офіційний вебсайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 01.02.2024).

138. Сухонос В. В., Білокін Р. М., Сухонос В. В. (мол.). Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. В. В. Сухоноса. Суми: ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2020. 672 с.

139. Сухонос В. В., Сухонос В. В. Склад злочину: закон, теорія та практика: монографія. Суми: Університетська книга, 2018. 200 с.

140. Таран Н. Г. Суб'єкт злочину у кримінальному праві України: теоретичні та прикладні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 226 с.

141. Уголовное уложение Высочайше утвержденное 22 Марта 1903 г. СанктПетербургъ: Сенатская типография, 1903. 144 с.

142. Уголовный кодекс УССР с измен. и дополнениями по 1-ое ноября 1924 г. и с алфавитным указателем. Юридическое Издательство Наркомюста У.С.С.Р. Х., 1924. 73 с.

143. Уложение о наказаниях уголовныхъ и исправительныхъ. СанктПетербургъ: Типография Второго Отделения Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярии, 1845. 916 с.

144. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. Вип. 1. С. 19–28

145. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручн. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 3-те, доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2017. 468 с.

146. Хохлова І. В., Шем'яков О. П. Кримінальне право України (Загальна частина): Навчальний посібник. Київ. Центр навчальної літератури. 2006. 272 с.

147. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20240903#Text> (дата звернення: 30.08.2024).

148. Чернега Ю. О. Відповідальність за підкуп за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2019. 188 с.

149. Чорна О. В. Кримінальна відповідальність за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 230 с.

150. Шаблистий В. В. Спроба критичного переосмислення суспільної небезпечності злочину, проступку, правопорушення. Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.практ. конф., м. Харків, 10–11 жовтня 2013 р. Харків, 2013. С. 225–230.

151. Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Торгівля людьми як делікт, що посягає на безпекове середовище. Organizational and legal fundamentals for the formation of a security environment in Ukraine : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 205-229. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-363-7-10> (дата звернення: 02.08.2024).

152. Шаблистий В.В. Про публічність та приватність кримінально-правового забезпечення інформаційної безпеки людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2013. № 1. С. 177-184.

153. Шаблистий В.В. Удосконалення кримінально-правового забезпечення поліцейської діяльності в Україні. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 112-115.

154. Шаблистий В.В., Березняк В.С., Каторкін Р.А. Кримінальні правопорушення, пов'язані з ухиленням від призову на військову службу як акти посягання на воєнну безпеку України. Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 736-760. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/322/8789/18390-1> (дата звернення: 02.08.2024).

155. Шевченко С. І. Окремі аспекти правового регулювання забезпечення публічного порядку в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. С. 68–71.

156. Юнін О. С., Шевченко С. І. Кримінально-правове забезпечення воєнної безпеки України. Military offences and war crimes: background, theory

and practice : collective monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 823-846. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-36> (дата звернення: 01.02.2024).

157. Юнін О.С. Поліція в системі державних органів та забезпечення громадської безпеки. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2013. № 1 (39). С. 59-63.

158. Karistusseadustik. Vastu võetud 06.06.2001 // Riigi Teataja: veebilehele. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/KarS?leiaKehtiv> (дата звернення: 27.08.2024).

159. Kodeks karny: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. // Internetowy System Aktów Prawnych/ Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).

160. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas // Teisės aktų registras. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/ru/legalAct/TAR.2B866DFF7D43> (дата звернення: 30.08.2024).

161. Shablysty V. V., Kosiachenko K. E., Berezniak V. S., Katorkin R. A. & Konopelskyi V. Y. Activities of international medical and humanitarian non-governmental organizations in Ukraine under the conditions of martial law. *Christian Journal for Global Health*. 2023, 10(1). P. 33-42. DOI: <https://doi.org/10.15566/cjgh.v10i1.749> (дата звернення: 01.02.2024).

162. Strafgesetzbuch // Bundesministerium der Justiz: website. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_97.html (дата звернення: 01.02.2024).

163. The Criminal Law // Likumi. Legal acts of the republic of Latvia. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966-the-criminal-law> (дата звернення: 30.08.2024).

164. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი: საქართველოს კანონი 22.07.1999წ // საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე: ვებგვერდი. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=248> (дата звернення: 02.08.2024).

ДОДАТОК

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Винокуров А. І. Вина як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України. *Держава та регіони. Серія Право*. 2022. № 3. С. 289-293.

2. Винокуров А. І. Об'єкт підкupu працівника підприємства, установи чи організації. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С. 301-306.

3. Винокуров А. І. Досвід держав Балтії в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 3. С. 171-175.

4. Винокуров А. І. Досвід Грузії в частині регулювання кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 4. С. 123-127.

5. Винокуров А. І. Соціальна обумовленість законодавства про кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 5. С. 172-176.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Винокуров А. І. Щодо особи злочинця, який вчиняє злочин, передбачений ч.ч. 1-2 ст. 354 КК України. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4-5 черв. 2024 р.)*. Київ : Науково-дослідний інститут

публічного права, 2024. С. 98-100.

7. Винокуров А. І. Кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення, передбачені ч. ч. 3-4 ст. 354 КК України. *Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх вирішення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7-8 лют. 2024 р.)*. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 71–73.